

E-kursuse "Massikommunikatsiooni ja Eesti ajakirjanduse ajalugu" materjalid

Tartu Ülikoolis õpetatava aine SOZU.01.194" Massikommunikatsiooni ja Eesti ajakirjanduse ajalugu" " juurde

Aine maht 4 EAP

**Tiiu Kreegipuu
Anu Pallas
Sulev Uus
2011**

Kommunikatsiooniajaloo käsitusviise.

Ajalugu kui konstruktsioon. Ajaloo allikad.Trükikunsti ajaloost Eesti kultuuriloo kontekstis.Periodiseerimise võimalustest.

Õpikeskkond: [TÜ Moodle](#)

Kursus: Massikommunikatsiooni ja Eesti ajakirjanduse ajalugu (SOZU.01.194)

Koosta raamat: Kommunikatsiooniajaloo käsitusviise.

Printed by: Anu Pallas

Kuupäev: esmaspäev, 10 jaanuar 2011, 16:29

Sisukord

[Ajalugu kui konstruktsioon](#)

- [Ajaloo allikad](#)
- [Mälu. Mäletamine ja elulood](#)

[Trükikunsti ajaloost Eesti kontekstis](#)

- [Eestikeelne raamat](#)
- [Trükikunst ja ajakirjandus](#)

[Periodiseerimise võimalused](#)

- [Mida periodiseerimisel aluseks võtta?](#)
- [Ajakirjaniku elukutse arenguetapid](#)

[Kordamiseks ja mõtlemiseks](#)

[Kasutatud kirjandus](#)

Ajalugu kui konstruktsioon

Ajalootekstid ei ole midagi enesestmõistetavat ega ka objektiivset. Millest tuleneb väide, et ajalugu on konstruktsioon, kellegi poolt ülesehitatud käsitlusviis? Allpool on mõned mõtlemisainet pakkuvad märksõnad.

1. uurija **distantseeritus**, kogemuse erinevus
2. **konteksti** muutused, tõlgendamise küsimused; võimalikud seosed või üldistused, mille tegelik alus on küsitav, järgmise põlvkonna jaoks arusaamatu vms.
3. uurija mitmesugused **huvid** ajaloo käsitlemisel (nt sõjaajalugu, kaubandusajalugu, põllumajandusajalugu; nt klassipositsioon, võimuküsimused/propaganda, avalik või salajane okupatsioon / kolonialiseerimine – kuidas on kasulik ajalugu näidata, millest kasulik vaikida => kes tellib “muusika” ja kes maksab? St millegi õigustamine.)
4. objektiivse ja subjektiivse ajaloo **ebamäärasus**: subjektiivsete lugude (nt mälestuste) koondamine mingil kindlal teemal võib kokkuvõttes moodustada objektiivsema pildi kui nn objektiivne või teaduslik ajalugu, kus termineid mittetundva inimese jaoks jääb tekst arusaamatuks.

VIITED teemakohastele artiklitele Tallinna Ülikooli lektori Marek Tamme sulest:

1. [Ajalugu ei kordu](#). EPL 25.10.08.
2. [Eestlaste suur vabadusvõitlus](#): järjepidevus ja kordumine Eesti ajaloomäls. Riigikogu Toimetised 16, 2007.
3. [Kas ajaloolased kirjutavad tõtt](#)? Haridus 5/2005.

MÕELGE

- kas ajalugu on konstruktsioon, tulenevalt kirjakultuuri arengutest, ja kas tegelikku minevikku on võimalik kuidagi muud moodi tunnetada?
- kas inimkond areneb või taandareneb, mis suunas me liigume? Kas ennasthävitatav mentaliteet on areng (nt keskkonnaküsimused)?

Pange materjale lugedes tähele ka oma õppejõudude konstruktsioone.

Ajaloo allikad

Kommunikatsiooniajaloo allikad, nendele viitamise möödapääsmatus

Milliseid teadmisi saab ära õppida (faktid, seosed – võibolla vastavalt kellegi ootustele?) ja mida on võimalik loogikaga tunnetada (nt meditsiini tulek, nõidade põletamine, iidsete teadmiste peitmine illusoorsete uskumuste taha, et teha teed kaubandusele...) ?

ALLIKAD	
MATERIAALSED	VAIMSED
- arheoloogilised leiud	- rahvaluule, rahvalaulud
- sillad, teed, ehitised	- pärimused, rahvatarkused
- (rahva)kunst, tarbeesemed, rõivad	- sümbolid (kirikus, looduses)
- ...	- mälu, fantaasia
- kirjakultuur:	- keelelised iseärasused (kõnekäänud)
- raamatud	- Talupoeg – kõige lähemal <i>maale</i> .
- (aja)kirjandus	- Isiklikule kogemusele lisandusid
- dokumendid	teiste omad (läbi kirjakultuuri).
- mälestused	Nt: seisused <-> ametid (tsunftid - ametisaladused)
- ajalookirjutised	
- teaduslikud artiklid	

Kirjakultuuri heaks tavaks on **viitamine**. Miks?
Erinevad käsitlused, nende võrdlus võib anda uue tõlgenduse.

🗨️ Viitamine – milleks:

- kas autoriteetsuse tõstmine?
- nimede või allikatega kursis olemine?
- vajalik parema hinde saamiseks?
- käibetõdedest (võõrastest hoiakutest) eristumiseks?

või on see

- **elementaarne teadustöö vormistamise nõue**, näitamaks

> kellele te toetute oma väidete esitamisel (mõni teine autor võib väita midagi erinevat või vastupidist)

> et esitatud seisukohad kuuluvad kellelegi teisele, teil endal puudub praktiline kogemus ja kui te selleni jõuate, võite hoopis teistsuguste seisukohtadeni jõuda...

Mälu. Mäletamine ja elulood

Pikka aega on mälu ja ajalugu olnud kaks erinevat diskursust.

Inimesed mäletavad lähemaid ajaloosündmusi erinevalt. Kas mõni neist mäletab järelikult valesti? Mis tingib kogemise aluse, kas on olemas objektiivset kogemust?

Inimese jutustust oma kujunemis- ja kogemusloost nimetame elulooks. See ei ole sama, mis tema poolt elatud elu, vaid eluloo autor teeb kirjutades valikuid, millises valguses seda näidata.

Elulugude kasutamine algas kõigepealt USA-s, kus hakati huvi tundma indiaanlaste pärimuste vastu. Vanim sellekohane biograafiline materjal pärineb aastast 1825.

Teaduspõhine ajalugu ignoreeris mälestusi ajaloo allikatena pikka aega. Alles eelmine sajand tõi suhtumises murrangu. Biograafilise meetodi ajalugu ei ole Euroopas ühtlane. Enamikes maades avastati elulood kui allikas ja meetod 1970. aastatel, Itaalias 20 aastat varem, Skandinaavias 1940.-50. aastatel, Saksamaal takistas kvantitatiivne traditsioon suuliste allikate tunnustamist veel 1970. aastatelgi. Teadusringkondades on biograafilist lähenemist hakatud laialdaselt tunnustama 1990. aastate lõpul.

Et mõista ennast ja teisi, peame mõistma omaenese ajalugu ja kuidas me saime selleks, kes praegu oleme. Me teeme iseenda ajalugu, kuid mitte üksnes iseenda valikutega – me sõltume ka tingimustest. Tingimuste tundmaõppimine võimaldab kujundada oma elu rohkem selliseks, nagu ise loodame ja soovime.

Teaduslik mõtlemine on olnud üpris erinev, selle tõepärasus on alati olenenud üksikute teadusharude omavahelisest kokkuleppest. St *igasugused väited on suhtelised*, olenevalt nende huvidest ja standarditest, kes neid väiteid on kinnitanud. Paljude sotsiaalsete nähtuste kohta on leitud üksikute juhtumite abil seletusi, niisamuti on tehtud nende abiga teoreetilisi üldistusi.

Teaduslikust vaatevinklist võib paista, et sotsiaalne õiglus on kehtestatud üldiste abstraktsete seadustega; tegelikult sotsiaalse maailma mõistmine tuleneb üksikute juhtumite tundmise kaudu.

Näide elulugude kirjutamisest: <http://www2.kirmus.ee/elulood/valjaanded.htm>

Kultuurimälu toetuspunktideks saavad mälestusmärgid, kirjalikud tekstid, muuseumid, <= st ametlik mälu. Elulood => mitteametlik.

Valitsev teadmine <-> vastuteadmine.

Valitseval teadmisel on lai interpreteerimise kiht ning väike seos tegevus- ja kogemustasandiga. Sotsiaalsed vastuteadmised on seevastu sündmus- ja kogemuslähedased, neil võivad olla välja kujunenud narratiivsed kultuurid, arenenud argieluliste interpretatsioonide praktika, kuid puuduvad institutsionaliseeritud interpretatsioonisüsteemid.

Trükikunsti ajaloost Eesti kontekstis

Euroopa aegumatuks kultuurisaavutuseks lõppenud aastatuhandel peetakse trükikunsti leiutamist. Johannes Gensfleisch zum Gutenberg hakkas 1440. a paiku tekste kokku seadma lahtistest tähetüüpidest (esialgu olid need puust, pärast tinast valatud). On andmeid, et Hollandis hakanud Costeri-nimeline mees Gutenbergist varem eraldi trükitüüpe kasutama.

Gutenberg varjas oma trükkalitegevust, et mitte olla süüdistatud NÕIAKUNSTIS (oli ju keskaeg). Alles tema surma järel hakati teda trükikunsti leiutajaks nimetama.

Varem tehti **plokiraamatuid**, st tõmmiseid võeti ühelt puuklotsilt. Ja veel varem kirjutati raamatuid käsitsi ümber – ainuüksi Pariisi illuminaatorite tsunftis oli 6000 käsitsikirjutajat!

Gutenbergi isa oli kullassepp, mistõttu G. tundis graveerimist ja müntide verimist. Trükikunsti aluseks kujunesid üksikute trükitähtede e tüüpide valamiskunst ja nende valmistamiseks kohase metallisegu koostamine. Trükipressi eeskujuks oli viinamarjapress.

Esialgu oli trükikunst mitte ainult tehnika, vaid tõeline kunst. 16. sajandil trükitud raamatuid nimetatakse **hälltrükisteks e inkunaabliteks**. Need olid üleminekuetapiks *käsitraditsioonilt* praegusele *raamatule*. Vt inkunaabli näidet vikipeediast: <http://et.wikipedia.org/wiki/Pilt:Inkunabel.ValMax.001.jpg?lukk=key123>

Gutenbergi mahukaim teos oli ladinakeelne piibel, mida peetakse maailma kauneimaks ja trükitehniliselt seni ületamatuks teoseks. Seda trükiti 150 eks paberile ja 30 eks pärgamendile. Näide taas vikipeedia abiga: http://et.wikipedia.org/wiki/Pilt:Gutenberg_Bible_scan.jpg?lukk=key123

Trükikunsti leiutamine oli suur kvalitatiivne hüpe kommunikatsiooni arengus, see võimaldas pöörduda korraga suuremate masside poole. Samas eeldas see lugemisoskust (varem loeti valju häälega, et mõista – suuline traditsioon elas ka Euroopas veel aastasadu) ja odavama kirjutusmaterjali e paberi olemasolu.

Sisuliselt aga muutis trükikunst Itaalia renessansi kogu Euroopa taassünniks. Teabemonopol võeti kirikutelt ja kloostritelt sellega ära.

Eestikeelne raamat

Esimene eestikeelne raamat trükiti teatavasti 1525, selleks oli luterlik käsiraamat. Esimene trükikoda Eestis asutati 1631 aasta varem asutatud gümnaasiumi juurde Tartus, mis 1632 muudeti ülikooliks Academia Gustaviana. 1633 Tallinna gümnaasiumi juurde asutatud trükikoda tegutses järjepidevalt meie ajani, Tartu oma viidi Rootsi aja lõpul Rootsi, kust ta jõudis Turu ülikooli juurde.

1637 andis Heinrich **Stahl** välja esimese Eestis trükitud eestikeelse raamatu kirikutalituste jaoks, millel oli paralleeltekst saksa keeles. Sama mees andis samal aastal välja ka esimese eesti keele süstemaatilise grammatika.

Esimene ilma saksakeelse paralleeltekstita teos on 1686 Riias trükitud "*Wastne Testament*" – väga kaunis ja rahvapärase keelega, tolleaegse Eesti trükisõna suursaavutus.

Raamatuid pole mõtet trükkida, kui keegi neid ei loe. Rahvakoolide eest seisis aktiivselt **Forselius**, kes 1684 Piiskopi mõisas Tartu lähistel koolmeistrite seminari asutas, tema koostas ka *esimese aabitsa* 17. sajandi lõpul.

Raamatuid levitasid raamatuköitjad, kuna trükiseid transporditi (peamiselt mereteid mööda) lahtiste poognatena ja köideti kohalike köitjate poolt.

Veel enne piibli tõlget hakkasid 1700. a-te alguses ilmuma **PLAKATID** – kubernerite käsud ja korraldused, mis olid kaunistatud suurte puulõikeinitsiaalidega, mida raamatutes väga harva kasutati.

1715 ilmus Uus Testament, 1721 kodu- ja kirikuraamat, mis kujunes kõige levinumaks lugemisraamatuks 18. sajandil.

1718 arvatavasti ilmus eestikeelne kalender Tallinnas "Eesti-Ma Rahwa Kalender ehk Täht-Ramat".

1739 ilmus piibel (põhja-)eesti keeles

Põhjasõja alguseks oli Eestis 3 trükikoda, siis aga laastasid sõda ja katk maa. Narva trükikoda suleti, Tartu ülikooli trükikoda viidi Rootsi. Säilis vaid Tallinna trükikoda.

Eesti raamatu ja ajakirjanduse ajaloos pöördelise tähtsusega oli **Peter Ernst Wilde** *eratrükikoja* asutamine Põltsamaal. Major Woldemar Johann v. Lauw oli arendanud Põltsamaa suureks manufaktuurtööstuse keskuseks. Siia kutsus ta arstiks Wilde, kes tuli Põltsamaale suurte kavatsustega: asutas haigla, apteegi, meditsiinikooli, tahtis välja anda meditsiini ja põllumajandusajakirju saksa, eesti ja läti keeles. Tänu sellele, et kindralkuberner George v Browne nägi endale alluvate provintside arengut samas suunas kui Wilde plaanid olid, andiski Browne Wildele loa asutada eratrükikoda. See oli erakordne, esimene eratrükikoda Venemaa ulatuses. 1766 ilmuski "Lühhiike õppetud...", kahjuks vaid aastakese. Põltsamaa trükikoja viis Grenzius hiljem Tartusse.

19. sajandi algul olid trükikojad Tallinnas (4), Tartus (3), Pärnus (1) ja Narvas, kus eestikeelseid raamatuid ei trükitud.

Vana raamatu näiteid, mida saate ka sirvida, leiab Eesti Kirjandusmuuseumi lingilt

<http://www2.kirmus.ee/graf/index.php?gid=1>

Trükikunst ja ajakirjandus

Trükitehnika ja tehnoloogia areng on olnud ajakirjanduse seisukohast universaalne, sarnane kõikides maades. **Väljaspool tehnoloogilist ja organisatsioonilist konteksti oleks ajakirjanduse eksisteerimine küsitav.** Kohalikud tingimused annavad veel hulgaliselt variatsioone.

Leiutised ja uuendused on Gutenbergist alates levinud ühelt maalt teisele *järjest kiiremini*. Eestisse jõudis trükikunst ligi 200 aastat pärast selle leiutamist. 18.-19. sajandil aga innovatsioonide levik kiirenes tunduvalt. Tehnoloogia arenes eriti ruttu 19. sajandil.

1813 leiutas König **kiirpressi**, juba 1814 trükiti sellel *The Times*'i 500 eksemplari tunnis. Eestisse jõudis kiirpress esimesena Laakmanni trükikotta 1846, samal aastal võeti Inglismaal kasutusele juba **rotatsioonimasin**, mis trükkis paberikangale, mitte valmislõigatud paberitükkidele. Kiirpress oli ajalehtede levikus aeglaseks jäänud. **Ladumismasinat** kasutati esmakordselt 1840, Eestis võeti see kasutusele 1909. Rullpaberiga rotatsioonimasin jõudis Eestisse 1906.

Ajakirjanduse tootmist mõjutas oluliselt ka *paberi* odavnemine.

20. sajandi suurimaid innovatsioone on arvatavasti elektroonika, mis on teinud võimalikuks elektroonilise side.

Võib küsida, kas kirjaoskust oli enne raamatute laiemat levikut ka Eestis. Erinevad uurijad arvavad, et kindlasti oli. Rahad ju olid kasutusel ja kuidagi pidi ka nendega arvet pidama.

Laiemale lugemisoskusele pandi alus 1687 kuninga korraldusega, milles nõuti köstrikoolide asutamist igasse kihelkonda. 18. sajandi lõpul oskas lugeda 60% täiskasvanud talurahvast. Muide, raamatulugejais nimetati ikka naisi, mis viitab sellele, et just ema õpetas peerutule valgel lapsi lugema.

Võttes *võrdluseks* Soome, siis esimene omakeelne raamat ilmus hõimuvendadel 1543 (meil 1525), piibel ilmus Soomes muidugi varem, juba 1642 (1739 meil), samas omakeele grammatika oli Eestis pisut varem 1637, Soomes 1649. Omakeelne ajaleht ilmus Soomes 1775-76, Eestis 1806. Samas võime omakeelse ajakirja tõsta Soome ajalehe ilmumisest ettepoole – 1766 LÖ. Ka trükikoda oli Eestis enne Soomet (1631, S – 1642), samuti ülikool (1632, S – 1640).

Soome ajakirjandust tegi alguses akadeemiline seltskond (õppejõud, kellel oli ajakirjandus kõrvalamet), Eestis seevastu arstid, edumeelsemad vaimulikud ja hiljem koolmeistrid. Kui Soome lugejaks oli haritum rahvas, vaimulikud ja koolmeistrid, siis Eestis oli omakeelse ajakirjanduse lugejaks just talurahvas.

Ajakirjanduse eel- ja kõrvalkäijaiks peetakse plakateid, mis vahendasid kõrgemate instantside teadaandeid. Kalendrid sisaldasid peale kalendaariumi ja hädapärase tarbeteabe ka harivat lugemist. Piibli ilmumiseni leidub kalendrites eeskätt vaimulikku kirjasõna. Kalendrisabast õpiti aastakümneid talutaredes lugema.

Kalender oli ajakirjanduse mõjukas eelkäija ja teetasandaja, aga ka konkurent, sest ta rahuldas vähenõudlikuma lugeja infotarvet, oli pika traditsiooniga ning odav.

Kalendrikirjastajate ja nende kalendrite kohta võib näiteid leida Eesti Kirjandusmuuseumi lingilt <http://www2.kirmus.ee/graf/index.php?gid=20>

😊 *Kalendrid avades saate näha, mida kujutasid endast kalendrisabad.*

Ajalehte tunti esialgu nädalalehe, aviisi või seitungi nime all. Termin “aealeht” on fikseeritud esmakordselt 1865 Eesti Postimehes, ajakiri pisut hiljem. Kasutatud on ka mitmeid sünonüüme, nagu käimakiri, sõnumikandja, sõnumitooja. 1854-57 ilmus uudisteajakiri “Tallinna koddaniko ramat oma sõbbradele male” – kasutati sõna “raamat”. Hermann nimetas oma ajakirju lihtsalt lehtedeks.

Ajakirjanduse esimene murranguline ja aegumatu teene on **maailma toomine lugeja koju**. Praegu peame seda perioodika argitööks, aga ajalehe algusaegadel oli see vapustav murrang. Varasemas ajakirjanduses on *välissõnumitel* suur ülekaal. Kohalikud uudised levisid lähikonnas suust kõrva, enamasti ei pakkunud need ka ulatuslikumat huvi. Välissõnumid aga tõid võrdlusi, kuidas inimesed mujal elavad. Esiletõstmist väärivad just originaalsed reisikirjad. Nii et ajaleht ja ajakiri viisid meie rahva maailma.

Välissõnumite esialgset ülekaalu põhjendatakse maailmapraktikas ka sellega, et trükikojad said tegutseda lubade alusel ja hoiduti igasuguste ettekäänete andmisest võimudele, et trükikodasid sulgeda.

Talurahvakoolid kasvasid lugemiskoolidest kirjutamiskoolideks, mis aitas ajakirjandust muutuda *kahepoolseks*.

Periodiseerimise võimalused

Kommunikatsiooniajaloo ja ajakirjanduse arengu periodiseerimise võimalused

Igasugune periodiseerimine tuleb kõne alla teatud *kokkuleppel*, olenevalt, millisest vaatevinklist teemat vaadata. Teadusuurimustes aitavad perioodid paremini aru saada nähtuste vastastikustest seostest. Igal nähtusel, mida ajakirjanduses uurima asume, on kindlasti oma ajalooline põhi või taust, mis tuleks alati enne oma probleemi lahkamise kallale asumist endale selgeks teha. Võibolla leiame uusi seoseid avastades hoopis erilise, uue lähenemisviisi, põhjendades kindlasti oma valikuid, kui mingit ajastut etappideks jagama hakkame.

Vaadeldes ükskõik mis nähtust arenevana, muutuvana, tekib alati küsimus, kuidas luua sellist süsteemi, mis need muutused kõige paremini esile tooks ja neid ka seletada aitaks. Periodiseerimise küsimus on metodoloogilisest seisukohast põhimõttelise tähtsusega. Sageli sõltub sellest uurimisaspekt ja käsitusviis, samuti võib probleemi asetuse ja meetod omakorda määratleda, kas ja millist periodiseeringut kasutatakse.

Periodiseerimine ajalooteaduses loob süsteeme, kuid **iseenesest ei eeldata periodiseerimise põhjendamist**, kuna seda peetakse enesestmõistetavaks. Kui aga küsida, mida kujutab endast periood ajaloo uurimuses, mis on selle funktsioon, millega saame määratleda perioodide piire, millised elemendid seovad üht perioodi teisega, mis on periodiseerimise alus konkreetsetes uurimustes, siis üheseid vastuseid nendele küsimustele akadeemilises arutelus ei leia. Polegi olemas teooriat, mis annaks põhjendatud reeglid või printsiibid periodiseerimiseks.

Sagedamini kui arvatagi oskame, on ajalookirjutajad loonud täiesti *meelevaldseid* periodiseeringuid, mille alust pole võimalik ära arvata. Ajakirjanduse ajaloo periodiseerimiseks pakub uurimispraktika erinevaid võimalusi. Periodiseeritud on näiteks lähtuvalt poliitikas, majanduses, sotsiaal- ja kultuurisfääris toimunud muutustest ning nende mõjust ajakirjandusele.

Periodiseeringute **konstrueerimise** (<- NB!) teeb keeruliseks see, et perioodid on alati mitmemõõtmelised. Osa arenguid, mida nad hõlmavad, on eri maades sarnased. Osa aga võivad olla väga erinevad, olenevalt sellest, *kuidas ja mil määral universaalsed elemendid ja protsessid kombineeruvad lokaalsete tingimustega*. Nii on periodiseerimisel tähtis, kas vaadetakse universaalseid nähtusi või vastupidi – erinevusi, seda, mis on antud maa ajakirjanduse arengus unikaalne.

Diskussioonides ajakirjanduse ajaloo periodiseerimise üle tulevad kõige paremini põhjendatud elementidena arvesse:

- 1) tootmise tehnoloogia ja **majanduslikud** tegurid
- 2) **poliitilised** tegurid (sõna- ja trükivabadus ühelt poolt ning ajakirjanduse seotus poliitiliste jõududega teiselt poolt)
- 3) **žurnalism** e ajakirjanduses kasutatavad spetsiifilised võtted info vahendamiseks ja lugejate mõjustamiseks.

Mida periodiseerimisel aluseks võtta?

Periodiseerimisel saab aluseks võtta **poliitiliste süsteemide muutumisi**. Kui mõtleme sel viisil Eesti näite läbi, siis võiks ju jaotada tsaari-aegseks, revolutsioonide aegseks ja nende vahepealseks, iseseisva riigi, okupatsioonide aegseks ja -järgseks ajakirjanduseks.

Tsensuurioludest lähtudes saab vaadelda eesti ajakirjandust eeltsensuuriga ajakirjanduse perioodiks (algusest kuni 1905. aastani), järeltsensuuriga perioodiks (1906-1917), sõjatsensuuri aeg oli I MS ja Vabadussõda, praktiliselt vaba ajakirjandus oli 1920. aastate Eestis, siis tuli 1930. aastate nn vaikiv ajastu, mil ajakirjandus oli alguses lühikest aega eeltsensuuri all, seejärel aga tasulitatuks – st ajakirjandust jälgis Propaganda Talituse valvas pilk (järeltsensuur). 1940. aastatel algas uus tsensuuriajastu (nii eel- kui järeltsensuur), seoses nõukogude ja vahepealse saksa ajaga (mõlemad totalitaarsed süsteemid mõjutasid ajakirjandust ligilähedaselt samade hoobadega), ja taasiseseisvunud Eestis kestab praegu uus vaba ajakirjanduse ajastu, kus me jälle vaidleme, kas ajakirjandus ikka on päris vaba või laulab omanike laulu.

Turuühiskonna seadustest lähtudes saame ajakirjandust vaadelda selles mõttes, kuidas teda trükiti ja levitati, millised etapid läbis ajakirjandus tööstuseks kujunedes jms. Varakapitalistlikul ajastul, peamiselt 19. sajandil, levis ajaleht või ajakiri peamiselt tellijaile, hiljem sai väljaannete aastakäike osta raamatupoodidest. Tasapisi kujunes ajakirjandusele linnade kasvades ka ostjaskond, 20. sajandi teisel kümnendil võis Eesti linnatänavail ajalehepoisse kohata. Suurem orienteeritus üksikmüügile sügenes varsti ajalehtede sisusse ja väljanägemisse – tekkisid esimese tabloidid, orienteeruti sellele, mis müüb. Siis tuli 1940. aasta juunipööre, vabaturumajandusele tehti ots peale. Nõukogude süsteemis oli tegemist range plaanimajandusega, muidugi jätkus teatud mahuks aega sootuks teise sisuga väljaannete üksikmüük. Saksa okupatsiooni aastatel plaanimajandusest kui sellisest eriti rääkida küll ei saa, aga sisuliselt levis ajakirjandus ikka sama moodi. Nüüd oleme peale poolesajandist pausi uuesti vabaturumajandusse jõudnud, jälle orienteeruvad väljaanded sellele, mis müüb.

Kui lähtuda **kultuuriloos** toimunud sündmustest, siis võime kõneleda rahvusliku ärkamisaja eelsest perioodist, mil eestikeelne ajakirjandus alles formeerus, rahvusliku ärkamisaja aegsest perioodist, kui eestikeelne perioodika saavutas järjepidevuse. “Sakala” tulekuga sai ajakirjandus sisuliselt rahvajuhiks, ehkki poliitilistel teemadel tegi ajakirjandus alles arglikke samme. Siiski oli tegemist kvalitatiivse muutusega, sest ajakirjandus muutus rahvaarutelude väljendamisega ja seltsielu organiseerimisega. Ajakirjandus sai Eestis poliitiliseks 20. sajandi alguses, kui Jaan Tõnisson ja Konstantin Päts oma väljaannetes Postimees ja Teataja teineteisega vaieldes sisuliselt eestlaste autonoomias hakkasid kõnelema. Siis muidugi Eesti Vabariigi aegne ajakirjandus, nõukogude perioodi ajakirjandus (mida annab omakorda perioodideks jagada) ja taasiseseisvunud Eesti ajakirjandus. Need etapid on juba korduma hakanud.

Ajakirjanduse sisemisest arenguloogikast Eestis saab tuletada veelgi perioode. Ajakirjanduse hälliperioodiks nimetatakse aega, kui tehti esimeste eestikeelsete väljaannete katsetusi, kuid ükski ajaleht ega jätkväljaanne ei jäänud pikemalt püsima. Alates 1857. aastast kõneleme aga järjepideva eestikeelse ajakirjanduse tekkest: Pärnu Postimees, ja 1864. aastast Eesti Postimees hakkasid ilmuma igal nädalal, enam pikemat vahet sisse ei tulnud.

1891 tähistab Eesti ajakirjanduse ajaloos päevalehe sündi (Postimees), kümne aasta pärast oli Eestis juba kaks päevalehte (Postimees ja Teataja). Siit võib edasi vaadata ajakirjanduskontsernide teket ja arengut Eesti Vabariigi päevil, esimese tabloidi (1922, Aleksander Veileri “Esmaspäev”) sündi vms. Jälle lõhub loogilise arengu aasta 1940, ja see loogiline areng sai jätkuda 1980. aastate lõpust, näiteks võttes “Eesti Ekspressi” sünni (1989).

Eesti ajakirjandust periodiseerides võib lähtuda ka **elukutse arengust**.

Professionaalne amet e selgelt professionaliseerunud amet on arst, jurist, kirikuõpetaja (kui meenutada, milliseid aineid hakati esimestes Euroopa ülikoolides eelkõige õpetama!). Klassikalises mõttes professiooniks ei arene ajakirjandus ilmselt kunagi: ta sõltub ühiskondliku süsteemi olemusest, seda reguleerivatest jõududest, tehnoloogia arengust ning majanduslikest teguritest.

Ajakirjaniku elukutse arenguetapid

Üleminekustaadiumis olev amet liigub professionaalsuse poole ja omab mõningaid profesionaalse ameti tunnuseid, selline amet on semi-professionaalne.

Üldine professionaliseerumise kontseptsioon lähtub eeldusest, et teatud ametid läbivad oma arengus kindlad faasid ning saavutavad eristaatuse, mis võimaldab neile ühiskonnas teatud eeliseid ja õigusi, mida teistel ametitel pole.

USA sotsioloog Harold L. Wilensky on 18 elukutse arengut võrrelnud ja esile toonud viis arengustaadiumi, mille elukutsed läbivad professionaalseks ametiks arenemisel:

- 1) amet muutub põhitegevusalaks = **täishõive** tekkimine
 - 2) luuakse koolitussüsteem = **erialakoolituse** tekkimine
 - 3) tekib kutseorganisatsioon = **kutseorganisatsiooni** asutamine
 - 4) elukutse juhtivad esindajad hakkavad võitlema seadusliku õiguse eest kontrollida ametisse pääsemist (kutseorganisatsioon taotleb seaduslikku **kontrolli** õigust **alalepääsu** ning ameti praktiseerimise **üle**)
 - 5) kutseorganisatsioon sätestab eetilised reeglid, mille täitmist kontrollitakse = **eetikakoodeksi** kehtestamine.
- (Wilensky 1964: 137-158).

Professionaalsusel on kindlad kriteeriumid. Inglise sotsioloog Geoffrey Millerson loetleb professiooni tunnustena sagedamini järgmisi:

- 1) teoreetilistel teadmistel põhinevad oskused: spetsiifilised teadmised põhinevad pikaajalistel süstemaatilistel õpingutel (eriharidus), mille abiga saavutatakse praktikas pädevus (mida testitakse) ja kindlad ametioskused (praktilise ettevalmistuse olemasolu)
 - 2) eelkõige ühiskonna huvide, mitte isiklike huvide teenimine – sõltumatus ja vastutus, eetiliste reeglite (eetikakoodeksi) järgimine
 - 3) kogu antud ameti praktiseerijate tegevust jälgib oma kutseorganisatsioon (kutseorganisatsiooni olemasolu!)
 - 4) altruistliku teenuse osutamine e ühiskondlik missioon: töö toob rahuldust, on missioon, mitte üksnes raha ega vahend muude eesmärkide täitmiseks.
- (Millerson 1964: 15).

Kuidas määratleda **ajakirjanduse arengustaadiume** läbi professionaliseerumise protsessi? Erinevates maades oleneb allpool loetletud staadiumide toimumise aeg ja kiirus kohalikest tingimustest, ühiskonna eripärast. Ajakirjandus läbib professionaliseerumise käigus järgmised põhilised staadiumid:

- **postiametnike** kui uudiste hankijate ja käsikirjaliste uudistelehtede koostajate ning levitajate ajajärk: Eestis loodi postisüsteem Rootsi ajal 1636.

- **trükkalite-universaalide** periood: trükkal tegeleb kõigega, mis on seotud trükkimisega, ta on üheaegselt kirjastaja, trükiste levitaja, vahel ka toimetaja, kuid üha rohkem palgatakse appi osalise tööajaga toimetajaid.

Trükikoda oli väljaannete tekkimise eelduseks, kuna trükkalid vajasisid pidevat tööd oma trükikojale. Perioodika ju seda pakubki, olgugi esialgu kalendrite näol. Esimesed eestikeelseid kalendrid nimetatakse trükkalite-väljaandjate järgi (18-19 saj vahetusel näiteks Grenzius Tartus, Gressel Tallinnas). Eestis alustas esimene trükikoda Tartus 1631, pärast Põhjasõda ja katku töötas trükikoda Põltsamaal (1766 LÕ!) 19. sajandi esimesel poolel oli 6 trükikoda 4 linnas (Tallinn, Tartu, Pärnu, Narva). 1846 saab Laakmann oma trükikotta kiirpressi. See trükkalite-universaalide ajajärk kestis Eestis 18. sajandi teisest poolest 19 sajandi esimese pooleni.

- **kirjastajate-trükkalite** periood: kirjastaja amet ei ole veel trükkali omast eraldunud, kuid trükikojaomanike hulgas tõusevad juhtpositsioonile ajalehtede väljaandjad. Toimetajaid palgatakse üha sagedamini pidevale täishõivelinele tööle. Toimetaja on see, kes kogub uudiseid ja paneb kokku ajalehe. Eestis oli kõnesolev periood 19. sajandi esimesel poolel.

- **täishõivelist toimetajate** periood: toimetajatele on ajalehetöö saanud peamiseks tegevusalaks ja elatise andjaks. Ajalehes hakkab ilmuma toimetaja nimi, ta saab avalikult tuntuks ja sotsiaalselt tunnustatuks. Tema peamine ülesanne on hoolitseda ajalehe sisu ja suuniluse eest. Kõik teised toimetuses ja selle juures töötavad kaastöölised jäävad anonüümseks. Eestis saabus antud ajajärk 19. sajandi teisel poolel.

- **täishõivelist ajakirjanike staadium**: ajalehtedele kirjutavad mitmesugused literaadid, ajutisi ja pidevaid kaastöölisi on erinevatelt elualadelt. Tegutsevad vabakutselised ajakirjanikud, kes end lehetööst elatavad ja kirjutavad paljudele

erinevatele väljaannetele. Lõpuks ilmub täishõiveline toimetuseliige, kes töötab (kindla)palgalisena ainult ühele väljaandele. Eestis: 19. sajandi viimane kümnend ja 20. sajandi algus.

- **Diferentseerunud ajalehefirma:** toimetustöö eraldub trükkimisest ja administreerimisest. Toimetustöö muutub kollektiivseks ja spetsialiseerub vastavalt sisemisele tööjaotusele. Anonüümsuse kadumine tõstab ajakirjanike tuntust, aga ka vastutust. Eestis: Esimese maailmasõja ajast 1920. aastateni.

- **Professionaalsete organisatsioonide asutamine:** ajakirjandus hakkab funktsioneerima sotsiaalse institutsioonina. Ajakirjanikud eralduvad teistest elukutsetest kui omaette grupp – tunnetatakse professionaalset identiteeti. Kerkib küsimus, keda võib nimetada ajakirjanikuks. Ilmuvad erialase pädevuse, hariduse ja ametioskuste nõudmised. Eestis eriti selgelt 1930. aastail.

- **Professionaalselt kontrollitav ajakirjandus:** elukutset esindav organisatsioon on küllalt tugev, et selgelt määratleda ja kaitsta oma liikmete huvisid. Teataval määral kontrollitakse alalepääsu, on olemas eetikareeglid. Seda ajajärku Eestis ei ole olnud – ajakirjandus ei ole olnud iseseisev sotsiaalne institutsioon, kuna murrang Eesti ajakirjanduse arengus tuli seoses 1940. aasta okupatsiooniga.

Nõukogudeaegset ajakirjandust ei saa vaadelda kui professionaliseeruvat ajajärku, sest selleks puudus elementaarne tingimus – sõnavabadus e demokraatia.

Periodiseeringud on alati **üldistavad**, kuigi nõuavad konkreetset sisu.

Kordamiseks ja mõtlemiseks

1. Mille poolest erinevad ajalooline jutustus ja uurimus? Kus on nende võimalik kattumisala?
2. Mille poolest erineb inimese ajaliselt elatud elu tema üleskirjutatud eluloost?
3. Milline varasem murrang kommunikatsiooni ajaloos on võrreldav trükikunsti leiutamisega? Mille poolest see võrreldav on?
4. Mida muutis trükikunsti leiutamine avalikus elus, teabelevis, hariduses? Kuidas muutus raamatu tüpograafiline ruum?
5. Millised teised tehnoloogilised murrangud on kommunikatsiooniarendust mõjutanud?
6. Millistest raamatutest õpiti talutares lugema?
7. Miks on periodiseerimine ajaloo teaduses vajalik, kui see on kokkuleppeline?
8. Millised staadiumid läbivad ametid oma arengus?
9. Millised staadiumid on läbinud ajakirjaniku amet?

Kasutatud kirjandus

- Chamberlayne, P., Bornat, J. ja Wengraf, T. (tmt). 2000. The Turn to Biographical Methods in Social Science. Comparative Issues and Examples. Routledge: London, New York.
- Hinrikus, R. (koost.). 2000. Eesti rahva elulood. Sajandi sada elulugu kahes osas. Tallinn: Tänapäev.
- Kõresaar, E. 2001. Kollektiivne mälu ja eluloo uurimine. – *Studia ethnologica Tartuensia*. 4. Lk 42-58.
- Lauk, E. 1994 Professionaliseerumine Eesti ajakirjanduses. (XIX sajandi lõpp – 1940. a.) Magistritöö. Käsikiri Tartu Ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakonnas.
- Lauk, E. 1997 a. Historical and Sociological Perspectives on the Development of Estonian Journalism. Dissertation. Tartu: Tartu University Press.
- Lauk, E. 2000 Eesti meediasüsteemi areng kuni 1940. aastani: ajaloolis-sotsioloogiline aspekt. Ettekanne I Eesti Sotsiaalteaduste Aastakonverentsil Tallinnas 25. nov. 2000.
- Millerson, G. 1964. Dilemmas of Professionalism. *New Society*, No 4.
- Pallas, A. 2000. Harrastusest elukutseks: Eesti ajakirjanikkonna kujunemine aastatel 1878-1940. Magistritöö. Käsikiri TÜ ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituudi raamatukogus.
- Peegel, J., Aru, K., Issakov, S., Jansen, E., Lauk, E. Eesti ajakirjanduse teed ja ristteed. Tartu, Tallinn 1994.
- Peegel, J. (tmt). 1978. Eesti raamat, 1525-1975: ajalooline ülevaade. Tallinn.
- Roberts, B. 2001. Biographical Research. Open University Press. Buckingham. Philadelphia.
- Wilensky, H. L. 1964. The Professionalization of Everyone? *American Journal of Sociology*. Vol LXX, No 2, 137-158.

Koostanud Anu Pallas.

Ajakirjandus ja poliitiline kommunikatsioon ajaloos

Väike kõrvalpilk poliitilisele vabadusele ja kommunikatsiooniajaloole mujal maailmas.

Õpikeskkond: [TÜ Moodle](#)

Kursus: Massikommunikatsiooni ja Eesti ajakirjanduse ajalugu (SOZU.01.194)

Koosta raamat: Ajakirjandus ja poliitiline kommunikatsioon ajaloos

Printed by: Anu Pallas

Kuupäev: esmaspäev, 10 jaanuar 2011, 16:30

Sisukord

[Kommunikatsioonivabadus ja demokraatia](#)

- [Ameerika](#)
- [Inglismaa](#)
- [Eesti angloameerika taustal](#)

[Mõtisklemiseks](#)

[Kasutatud materjal](#)

Kommunikatsioonivabadus ja demokraatia

Loengumaterjali koostas Anu Pallas.

Ajakirjandus sai trükikunsti leiutamise ja maaletoomise järel kergemini juurduda ennekõike nendel maadel, kus keskvoim oli nõrgem, näiteks Madalmaades ja Saksamaal. **Laiapõhjalisem poliitiline kommunikatsioon oleneb sõnavabaduse ja avalikkuse olemasolust riigis.** Erinevatel maadel võivad ilmned sarnased tendentsid erinevatel aastakümnetel.

Ameerika

Ameerika pidas vabadusvõitlust Inglise kuningavõimu alt **18. sajandil**, mil **ajalehed said rahva püüdluste kandjaks ja väljendajaks ning kolooniate ühendajaks**. 1783, pärast iseseisvussõda tunnustas Inglismaa Ameerika iseseisvust. 1791 jõustusid Ameerikas esimesed kümme konstitutsiooniparandust (Bill of Rights), neist esimene garanteeris sõna- ja trükivabaduse.

Ajakirjandus oli enne iseseisvumist seisnud lugejate õiguste kaitsel ja seega sooviti, et USA Kongress ei võtaks vastu ühtki seadust, mis ajakirjanduse vabadust piiraks. Samas oli alanud äge võitlus föderalistide ja vabariiklaste vahel, kes juba enne iseseisvussõda olid erinevatel positsioonidel. Pärast iseseisvumist said väljaanded kahe suure poliitilise partei, Föderalistide ja Vabariikliku partei **propagandavahendeiks**. Lehtede keelekasutus muutus agressiivseks, ei põlatud isegi valesid, kuulujutte ega vastaseid avalikult mustavaid kirjatükke. Õigluse ja täpsuse nõuded taandusid. Ajalehed olid väheusaldatavad.

Parteilise ajakirjanduse periood kestis USAs 1830. aastateni. USAs ilmus siis ligi 1200 ajalehte, neist 65 päevalehte. 19. sajandi algusesse langes ameeriklaste kirjaoskuse hoogne levik, koolide ja raamatukogude avamine, linnade kasv, tööstuse kiire areng – see kõik valmistas ette massilugeja, keda poliitika vähem huvitas. **Seni oli ajakirjandus ennekõike ühiskonna eliidi jaoks mõeldud**.

1830-1860 on ajastu, mille vahele jääb ameerika **odava ajakirjanduse periood**. Lehtedest said tõelised masside teavitajad. Odav hind lubas tiraažidel kasvada ning sel moel kindlustasid lehed sõltumatuse ja populaarsuse, samuti majanduslikud tagatised. Siiski ei kujunenud suurema osa odavate rahvaväljaannete elukäik kuigi pikaks.

Šoti päritolu immigrant **J. G. Bennett** lõi 1835 esimese nüüdisaegse ajalehe (*New York Herald*) selles mõttes, et ta **lõi uudistekogumise süsteemi**: saatis välja reportereid kindla ülesandega kindlasse kohta, võttis tööle esimesed väliskorrespondendid ja oli hiljem agar telegraafi kasutaja.

Ungari-juudi päritolu **Pulitzer** oli mees, kes pääses Missouri osariigi senatisse, kajastas selle tegevust ja asus võitlema poliitilise korrupsiooni vastu algul kohalikul tasandil, seejärel üleriigiliselt. Üsna vaesena alustanud, kogus osav reporter kapitali ja ostis oksjonil ajalehe, mille ta selle konkurendiga kohe liitis ja töötajad vallandas. Tema **ajakirjanikud pidid hakkama üksteisega konkureerima**, mistõttu osa hakkas jooma, teine osa kaotas närvid. Pulitzeri ajalehtedes oli sensatsioon kõrvuti tõsiste teemadega. Tema loosungiks oli täpsus. Paljastades rikaste kaksikelusid, pühendas Pulitzer samas oma lehe *New York World* rahvale, korraldades agulilastele pidusid või jagades lugejatele jõulude ajal kalkuneid ja suvel jäätist.

Pulitzeriga konkureerima asunud **Hearst** ostis ära Pulitzeri ajakirjanikke, kuid kõige teravam võitlus tekkis koomiksikangelase pärast, kes kandis **kollast** mantlit – selle tegelase autor meelitati üle, Pulitzer otsis järgmise kunstniku, kelle Hearst samuti ära ostis. Sellest tuletati **kollase ajakirjanduse mõiste**, kus *ei valita meetodeid*. Selle mõiste vastu olid teravalt mõlemad ajakirjandusgurud.

Pulitzeri preemia teema: vt lähemalt P. Pullerits. USA ajakirjandus: kõmukuningatest meediamagnaatideni. Tartu 2003, lk 121.

Inglismaa

Inglismaal saab poliitilise kommunikatsiooni ja ajakirjanduse arengut vaadelda veelgi kaugemalt alates. Trükikunsti maaletoomise järel loodi kohe **kuninglike litsentside süsteem** (**trükikoja asutamiseks tuli hankida litsents**), et hoida trükkimist kontrolli all. **Kardeti protestantismi levikut**. Loata trükkimise või keelatud raamatute levitamise eest võis ilma jääda kodumaast, käest või elust.

17. sajand tõi murrangu. 30-aastase sõja puhkedes ilmusid Londoni tänavatele *courantosed*, mida trükiti Amsterdamis ja mis andsid inglisekeelse ülevaate sõjasündmustest. Need osutusid headeks kaubaartikliteks, nii et nende levitaja, raamatukaupmees Butter otsustas ise hakata samasuguseid kirjastama (1621), röövides sõnumeid Hollandi analoogsetest väljaannetest.

Kohaliku elu sündmusi hakkasid kajastama *diurnalid* (1628). Pidevate **tülide tõttu kuninga ja parlamendi vahel** polnud kumbki pool piisavalt tugev, et kriitika vastu jõudu kasutada. **Mõlemad pooled taotlesid avalikku tuge ja püüdsid tärkavat ajakirjandust enda huvides ära kasutada**. Et avalikustada oma seisukohti sõnasõjas kuningaga, keelas parlament kohtupidamise trükisõna levitamise üle (1641) ning lubas kirjastada ajakirju, mida kutsuti *diurnalideks*. Ühtekokku oli kuninga ja parlamendi vahelisse sõnasõtta segatud ligi 200 perioodilist väljaannet.

1642 puhkes Inglismaal kodusõda. 1644 ilmus John Miltoni "**Aeropagitica**" (EK 1987), mis oli tähtis sõnavabaduse arengu seisukohalt. Cromwelli valitsus piiras sõnavabadust, ka restauratsiooni ajal jätkati kommentaaride tsenseerimist.

Esimene tänapäevase ajalehega sarnane perioodiline väljaanne hakkas ilmuma 1665. Nimelt kuningas Charles II põgenes katku eest Oxfordi, kuid leidis end äkki ilma uudisteta. Katku hirmus ei saanud ta Oxfordi tuua Miltoni tsenseeritavat *Public Intelligencer*'t, kutsus aga siis Henry Nuddimani sinna, kes hakkas välja andma *The Oxford Gazette*'i (ilmus 2 x nädalas). Kui õukond Londonisse tagasi läks, nimetati ka väljaanne ümber *London Gazette*'iks.

1694 kaotas kehtivuse litsentsiseadus, mis trükiasju faktiliselt reguleeris. Ainsateks pressi piiravateks seadusteks olid riigireetmise, mässuleõhutava laimu ja parlamendiistungitest kirjutamise keelustamise seadused. Sel ajavahemikul, 1702 hakkas ilmuma **Inglise esimene päevaleht** *Daily Courant*, kus avaldati ka reklaami. 1712 kehtestas parlament perioodikale nn **tempelmaksu**, mis tõstis lehe omahinda (**maksu tuli maksta iga kuulutuse ja iga eksemplari eest**). Hiljem lisandus veel spetsiaalne reklaamimaks, mis kõik **kaotati alles 1855**.

1731 ilmus esimene ajakiri Inglismaal – *Gentleman's Magazine*.

Tööstusrevolutsioon mõjutas ajakirjanduse arengut oluliselt, kuna linnadesse kogunes potentsiaalseid ostjaid, keda sai reklaamiga mõjustada.

Samal ajal ei lubatud endiselt parlamendiistungeid refereerida, mis põhjustas rahulolematust nii Inglismaal kui tema kolooniates. Esimeseks mässajaks osutus John Wilkes oma väikese nädalalehe *North Briton*ga. Kui Wilkes oma lehes teravalt kritiseeris kuninga kõnet parlamendis, siis ta arreteeriti mässuleõhutava laimu eest. Tema trahvi maksid Ameerika kolonistid. Parlamendireportaažid said vaikiva loa. Alles 1770 lubati ajakirjanikke parlamendidebate kuulama.

Veel üks omapära: **välislehtedest uudiste tõlkimine** oli seal **postiameti privileeg**, mille eest ajalehed pidid postiametile maksma. Sellise monopoli vastu asus võitlema Londoni **Times** (1788), kes sai erandlikuks veel selles mõttes, et selle toimetaja Thomas Barnes suunas lehe just **keskklassile**, teised väljaanded olid enamasti mõeldud kõrgkile.

Lihtrahvale ilmus esimene väljaanne Inglismaal 1802! **1830. aastatel oli töölispressi laine, kus ilmus ka illegaalseid ajalehti** (kes ei maksnud templimaksu). 1836 vähendati templimaksu, mis tõi uusi väljaandeid Londonist väljaspoole. Londonis domineeris *The Times* ja väljaannete arv oli vähenenud. 1855 tempelmaks kaotati, mis võimaldas ajakirjandusele vaba ja kiire arengu.

Uueks kvaliteedihüppeks oli uudisteagentuuride loomine. *Reuter* avas oma büroo Londonis 1851. Silmapaistev muutus inglise ajalehete tarbimises aga tekkis 1870. aastatel, kui jõustus rahvakooli seadus. Need muutused löid auditooriumi penni-ajakirjandusele. 1855 alustas *The Daily Telegraph*.

Uus lugejapõlvkond pidas raskepäraseks päevalehete sõnaohtrust ja poliitiliste sõnavõtude kirjeldusi. Tekkis **vajadus uut tüüpi populaarse ajakirjanduse järele**. Tekkisid pressiparunid (lord Alfred Northcliffe ja lord Beaverbrook), esimese kätte läks 1908 ka *The Times*.

Ajalehete kogutiraaži kõrgpunkt saabus Inglismaal pärast Teist maailmasõda, aastal 1957. Austraalias oli selline aasta 1956, USAs 1971, Jaapanis 1981 ja Eestis 1990. Pärast 1957. aastat alustas Inglismaal tööd kommertstelevisioon ja

ajalehtede tiraažid langesid. Siiski oli elektroonilise ajakirjanduse võidukäik Suurbritannias pidurdatud, kuna 1970. aastateni olid raadio ja tele riigi kontrolli all – raadio ei tohtinud üldse reklaami edastada, tele tohtis seda väga piiratult.

20. sajandi lõpus trükiajakirjandus Inglismaal tabloidiseerus väga suurel määral. Omavahelist konkurentsi pidurdas ja ühtlasi hoidis kiiremat arengut tagasi tugev trükkalite ametiühing, kes ei olnud nõus tehniliste uuenduste ega koondamisega. Erinevad manipulatsioonid murdsid 80ndatel siiski trükkalite ametiühingu vastupanu.

NB! Inglismaa ja Prantsusmaa erinevustest oleks kasulik lugeda, mõistmaks erinevate maailmavaadete ja suhtumiste kujunemist ning nende osa ajaloos (mõtestada, kust on tulnud eestlaste-venelaste-sakslaste võimetus omavahel kommunikeerida) ning andmaks endale aru ühekülgse lähenemisviisi ohtudest (mh tähele panna, et oleme massikommunikatsiooni ajalugu esitamas anglo-ameerikalikult platvormilt!) - Vt. Toivanen, Erkki. Kahel pool Kanalit. Tallinn 2006.

Eesti angloameerika taustal

Mis puudutab Eestit, siis ka siin oli rahvuslik ajakirjandus teatud määral **vabadusvõitluse ilminguks**, kuna kõrvuti ajakirjanduse järjepidevuse tekkega ja Jannseni aktiivse tegutsemisega hakkas rahvas osalema ettevõtmistes, mis jäid talutarest kaugemale, ajakirjandus ja seltsielu äratasid rahva.

Sakala ilmudes tuli ajakirjandusse teravam ühiskonnakriitika, varasemad poleemikad väljarändamise ja kooliolude teemadel olid saksa ajakirjanduse seisukohtade vastu. Jakobson tõmbas aga vaidlustesse eestlased isekeskis.

Siiski algas tegelik poliitilise sisuga ajakirjandusperiood 19.-20. sajandi vahetusel revolutsioonieelsetes meeleoludes. **Aatemeeste** (Tõnisson, Postimees) ja **majandusmeeste** (Päts, Teataja) omavahelistes vaidlustes otsiti, millist teed eestlane peaks käima.

Parteilise ajakirjanduse periood kestis Eestis 1930. aastate alguseni, mil see autokraatliku režiimi kehtima hakates lihtsalt välja suretati.

Vt "Peatükke Eesti ajakirjanduse ajaloost" (2000).

Mõtisklemiseks

- * Mille poolest sarnaneb Ameerika ajakirjanduse algus eestikeelse ajakirjanduse algusega?
- * Mis ajavahemikku jäi Ameerika parteilise ajakirjanduse levik? Millal muutus Eesti ajakirjandus parteiliseks?
- * Millega Inglismaa ajakirjandust esialgu piiras ja millal need piirangud kadusid?
- * Kui esimesed väljaanded olid angloameerikas suunatud eliidile, siis samas ei olnud ajakirjanikuamet seal sugugi kõrgelt hinnatud. Eesti haritlaskonna eliit kujunes aga koos ajakirjandusega. Milliseid taustategureid oskate veel juurde tuua, kui käsitlete ajakirjaniku prestiiži erinevates maades?

Kasutatud materjal

P. Pullerits. USA ajakirjandus: kõmukuningatest meediamagnaatideni. Tartu 2003.

H. Harro. Lühiülevaade Briti ajakirjandusest. Tartu 1996.

Peatükke Eesti ajakirjanduse ajaloost. Tartu 2000.

Täiendavaks lugemiseks soovitav:

H. Harro. Ajakirjandusvabadusest kommunikatsioonivabaduse poole: võrdlev ülevaade erinevate maade ajakirjandustavadest. Tartu 1996.

Eesti ajakirjanduse hälliperioodi toimetajad.

Varasemat eestikeelset trükisõna toimetasid kas arstid, kirikuõpetajad või literaadid.

Õpikeskkond: [TÜ Moodle](#)

Kursus: Massikommunikatsiooni ja Eesti ajakirjanduse ajalugu (SOZU.01.194)

Koosta raamat: Eesti ajakirjanduse hälliperioodi toimetajad.

Printed by: Anu Pallas

Kuupäev: esmaspäev, 10 jaanuar 2011, 16:32

Sisukord

[Varasem ajakirjanik Eestis](#)

[Episoodilise ajakirjanduse tekke taust](#)

[Peter Ernst Wilde 1732-1785](#)

[Gustav Adolph Oldekop 1755-1838](#)

[Johann Philipp von Roth 1754-1818](#)

[Otto Wilhelm Masing 1763-1832](#)

[Friedrich Reinhold Kreutzwald 1803-1882](#)

[Friedrich Nikolai \(Nikolaus\) Russow 1828-1906](#)

[Kasutatud materjalid](#)

Varasem ajakirjanik Eestis

Varaseimad eestikeelsed väljaanded olid väikesemahulised, ilmusid suhteliselt harva. Nende kokkuseadmine, toimetamine ja kirjastamine nõudsid veel küllalt vähe aega ja tööjõudu. Eesti ajakirjanduse hälliperioodil polnud ühtki ajalehetoimetajat, kellele see töö oleks olnud elukutseks ja leiba andvaks ametiks. Pigem vastupidi: ajalehtede ja ajakirjade tegijad said üsna pisikest, peaaegu sümboolset honorari (Kreutzwald). Kui aga toimetaja oli ise ka väljaandja, tuli tal eestikeelse lehe tegemisel sageli oma taskust juurde maksta (Masing).

Niisiis oli ajakirjanikutöö Eestis enne 1860. aastaid tegijatele **kõrvalharrastus** mingi teise, elatist andva ameti kõrval. Selline oli ajakirjaniku elukutse algus kõigis maades. Olid ju esimeste uudistelehtede tegijateks 17. sajandil postmeistrid, hiljem hakkasid ajalehti välja andma trükikojaomanikud, kes toimetasid neid ise või palkasid toimetaja väikese tasu eest, kusjuures lehetegemisest saadav tasu polnud toimetajale põhiliseks elatiseks, küll aga lisasissetulekuks. Ajalehti toimetati arsti, advokaadi, koolmeistri, kirikuõpetaja vm põhiameti kõrvalt. **Esimesed elukutselised ajakirjanikud ilmusid 1830. aastate Inglismaal**, kui *Times*'is võeti tööle täiskohaline palgaline toimetaja ning kohtu- ja politseiudiste kirjutaja.

Eestis võib esimeseks elukutseliseks ajakirjanikuks pidada Johann Voldemar **Jannsenit**, kes **1864.** aastast peale pühendas end täielikult toimetajatööle ning elatas end ja oma peret toimetajatööst.

* Ühe *professionaalse kriteeriumi* ilmumist võime näha juba 18. sajandil: see on **ühiskondlike huvide teenimine e missioon**.

Esimeste eestikeelsete ajakirjandusväljaannete tegijatele polnud nende ajakirjanikutöös põhiliseks motiiviks ja stiimuliks mitte lisasissetulek, vaid nad pidasid seda tegevust missiooniks. Varase perioodi väljaannete toimetajad olid kohalikud baltisakslased või üksikud saksakeelse hariduse saanud eestlased või mingil määral eesti päritolu haritlased. Kõigi nende toimetajate eluvaated olid mõjustatud valgustusideedest, millega nad tutvusid Saksamaa ülikoolides (Jenas, Halles, Königsbergis jm) õppides. Suurem osa neist on oma toimetajatöö põhilise ajendina märkinud soovi äratada, valgustada, harida kohalikku rahvast ja aidata neil sel viisil oma elujärge parandada.

Teatud määral oli neile kindlasti oluline ka oma töö eest saadav raha, näiteks on Kreutzwald maininud, et võttis trükkal Laakmanni pakkumise "Ma-ilma..." kirjutada vastu seetõttu, et "kõht on kubjaks". Kuid neile **toimetajatele polnud raha peamine stiimul**. Isegi Jannsenit juhtis pikka aega põhiliselt aade, mitte raha. Raha tõusis esikohale siis, kui oli selgeks saanud, et ajakirjandus võib olla samasugune äri ja ajaleht turukaup nagu iga teinegi. Siis, kui seoses industriaalrevolutsiooniga said võimalikuks massitiraažid ja üksiknumber muutus odavaks, kui tekkis ajakirjandustööstus.

Teised professionaalsuse kriteeriumid tulevad esile alles 20. sajandil.

Episoodilise ajakirjanduse tekke taust

Eesti ajakirjanduse episoodilise tekke ajajärku langes pärisorjuse kaotamine Liivi- ja Eestimaa kubermangudes, perekonnanimede andmine, muutused mõisate majandamises (põllumeeste seltsid). Olulist rolli mängisid ka baltisakslastest estofiilid (**Rosenplānteri** keeleajakiri „*Beiträge ...*” (“Lisandusi eesti keele täpsemaks tundmiseks”, ilmus 2 korda aastas, 1813-1832; koondas eri põlvkondade estofiile) ja 1836 ajaloo-prof. Friedrich Georg von **Bunge** asutatud nädalajakiri „*Das Inland*” (“Kodumaa”), millele tegi 1837-45 rohkesti kaastööd Kreutzwald). Kõrgemad seisused olid haridusele avatud ja hakkasid huvi tundma põlisrahva väärtuste vastu, suutmata nende arenguteed objektiivselt määrata (maarahva mõningane harimine ja võimalik saksastamine).

Rohkem **haridust saanud eestlased** võtsid üle hariduskeele (gümnaasiumides ja ülikoolides õpetati saksa keeles) ja salgasid maha oma rahvuse. See tendents jätkus terve 19. sajandi vältel, nii et uurijad on esitanud väiteid, nagu oleks neid, kes julgesid nimetada ennast Eesti haritlaseks, olnud hulka vähem kui neid, kes **sulandusid kõrgemasse literaadi seisusesse või uude ametisse**, kus suheldi saksa keeles.

Maailma mõjud ulatusid siiski ka Eestisse, sest samasugune ärkamise, identiteediotsimise aeg toimus paljudes maades. Toogem siinkohal näiteks oma mõttudelt vägev Prantsusmaa, kus ühine kirjakeel ja rahvuslikud väärtused tekkisid peaaegu samal ajal: 19. sajandi jooksul.

Vene tsaari õukond suhtles kaua aega prantsuse keeles. Kõige mõjukamad inimesed õukonnas olid samas saksa nimedega tegelased ja tsaaride veres oli üle 90 % saksa verd. Enne **Nikolai I** valitsemisaega oli kaardivägi see, kes hoolitses tsaaride troonilt kõrvaldamise eest. See tähendas, et tsaariperekond tundis pidevat hirmu. Kui Nikolai I troonile sai, võeti loosungiks „Isevalitsus, õigeusk ja ... rahvuslus”. Nikolai I aega mäletati väga kinnise ajana. Tema pani aluse dekabristide ülestõusu järel näiteks *salapolitseile*, kelle nuhid olid igas seltskonnas, kuigi kurikuulsas kolmandas osakonnas töötas kõigest paarkümmend ametnikku. Salapolitseil oli isevalitsuse kaitsel, kuid see süsteem elas üle ka revolutsioonid:

nõukogude julgeolek töötas sarnastel põhimõtetel.

Dekabristidele ei andestanud Nikolai I kunagi. Kaardiväge taltsutas aga pidevate ülevaatuste ja paraadidega. Nikolai I hindas sõduridistsipliini, ta elas ise ranget elu ja nõudis seda ka teistelt. Kirjanduse jälitamine sai reegliks, kirjavahetuse saladust ei tunnistanud (kirju võidi avada ja sellest olid inimesed teadlikud). Ainuke tarkus oli vait olla ja kannatada. Kuhu see rividrill Vene riigi välja viis, selgus *Krimmi sõjaga* 1850. aastatel, mis tsaari lõpuks murdis.

Tema poeg **Aleksander II** oli isast erineva iseloomuga. Sašat kasvas vene romantismi isa *Žukovski* kristlikus vaimus, õpetades kannatajaile kaasa tundma. Kui Aleksander sai troonile, vabastas ta kõigepealt dekabristid, kes olid Siberis asumisel. Seejärel sõlmis häbiväärse rahu, kuna sõja jätkamine oleks tähendanud katastroofi. Alustas reforme, kuid lõpuni minna ei julgenud, kuna konservatiividel oli tema õukonnas suur mõju. **1861** jõudis siiski niikaugele, et pärisorjus kaotati ka Venemaal.

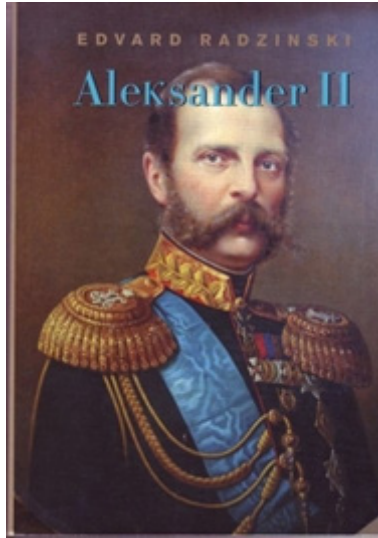
Vene elu iseloomustab tol ajal nn *obломovlus*: räägiti palju ja kaunilt, kuid ei tehtud midagi. Mitmed kirjandusteosed, mis olukorda peegeldasid, andsid tuge üliõpilasliikumistele ja *terrorismi* sünnile. Dostojevski teoseid tasub selle mõistmiseks lugeda.

Sellel taustal on ehk selgem, miks Nikolai I valitsemisajal ei saanud ka eestikeelsest ajakirjandusest laiemalt rääkida. Masing sai Maarahva Nädala-Lehe loa puhtalt tutvuste kaudu, kuid pärast seda lehte jäi järgmise rahvale mõeldud ajalehe sünnini üle 30 aasta.

Vt. Radzinski, E. Aleksander II. Tallinn 2005.

EDVARD RADZINSKI

Aleksander II

Peter Ernst Wilde 1732-1785

Oli sündinud 24. augustil 1732 Saksamaal Taga-Pommeris (praeguse Poola territooriumil) mõisniku perekonnas. Õppis Königsbergi gümnaasiumis, siis Königsbergi ülikoolis usuteadust, sealt läks Hallesse õigusteadust õppima. Halles võis noore Wilde vaateid kujundada õigusteadlane ja filosoof Nettelbladt, kes luges üliõpilastele loodusõigust, mis oli vastuolus feodaalriigi ja feodaalõigusega. Loodusõigus sisaldas võrdsusideid – inimese sünnipärasest võrdsusest ja õigusest õnnele. Samal ajal levis Euroopas filosoofia, mille põhjal taotleti rahva kõlbluse parandamist õpetamise ja harimise kaudu.

1751 a haigestus Wilde aga väga raskesti rüugetesse ja jäi hädavaevalt ellu. See andis tõuke otsusele õppida arstiteadust. Tee viis tagasi Königsbergi ülikooli arstiteaduskonda. Wilde töötas tosin aastat noormehi õpetades ja arstipraktikat pidades, enne kui doktoriau vastu võttis. 1765 a kaitses ta doktoriväitekirja Greifswaldis. Samal aastal tuli Riiga, kus hakkas välja andma arstiteaduslikku ajakirja *Der Landarzt* (1765-1766). Riiast läks Põltsamaa lossiomaniku Lauw kutsel Põltsamaale. Siin saab teoks eestikeelse arstiteadusliku ajakirja (*Lühhike õpetus*) väljaandmine ning hiljem kahe saksakeelse ajakirja *Liefländische Abhandlungen von der Arzeneywissenschaft* (arstiteaduslik, 1766) ja *Lief- und Curländische Abhandlungen von der Landwirtschaft* (majanduslane, 1770) toimetamine. Elu lõpuaastatel tegeles W aadlinoormeeste õpetamisega. Suri Põltsamaal 17. detsembril 1785 ja on sinna ka maetud.

Lühikest õpetust tegema asudes oli Wilde 34-aastane, ta asutas selleks Põltsamaale trükikoja, mille ta ostis Kopenhagenist ja mille sisseseade oli vaid hädapärane – üks press ja mõned kirjagarnituurid, valatud ilu- ja vaheliistukesed. Trükikoda läks maksma 200 rubla, seal töötas üks laduja, kes oli ühtlasi ka trükkal, lühemat aega ka üks õpipoiss. Trükikoda asus Kuningamäe karjamõisa piimakojas. Teada on, et Wilde sai tohtrina 200 rubla aastas palka, tõenäoliselt aga pidi ta oma trükistele juurde maksma, kuni ta müüs paari aasta pärast oma pisikese trükikoja lossihärra von Lauw'le. See oli **tsensuurivaba eratrukikoda**, kuna Wilde sai trükikoja asutamiseks loa kindralkuberner Browne'ilt, et seal trükkida vaid enda töid, kui need pole vastuolus religiooni ja kehtivate seadustega. See **oli erakordne asi tol ajal**.

Trükikoda läheb aastaid hiljem 1791 Michael Gerhard Grenziuse kätte Tartusse. Lühikese õpetuse pani eesti keelde kohalik pastor August Wilhelm Hupel.

Wilde ajakirjanduslik tegevus oli niisiis otseselt seotud tema põhiameti – arstitööga ning tema teise huvivaldkonnaga – majandusega. Materjali sai Wilde saksakeelsest kirjandusest, kirjutas palju ka ise. Nii ongi tema ajakirjades avaldatud kirjutiste põhjal võimalik saada pilt tema tõekspidamistest ja ühiskondlikest vaadetest. Iseloomulik **Wildele oli humanistlik mõtteviis, kaastunne pärisorjuses vaevleva talurahva suhtes, soov teda vaimuvalguse läbi aidata. Kuid teisalt näeme Wildet ka pärisorjuse kriitikuna: pärisorjus takistab majanduse ja inimeste arengut, on vastuolus looduse seadustega, mis on inimesele kaasa andnud loomupärase vabadusiha**. Vaja on reforme, mis muudaksid õiguslikke suhteid: talupoegadele tuleb garanteerida omandiõigus, kaotada kodukari, määrata kindlaks koormised. Talupojale tuleb anda maad, nii suureneb tema huvi tööst. Viinapahes süüdistas W mõisnikke. Arsti- ja ravimiteadusliku ajakirjana oli LÕ muide esimene omataoline tolleaegses Vene impeeriumis.

Vt Peegel, J. 1991. Puhtetähed.

Lisalugemist [Peter Ernst Wilde](#) kohta.

Gustav Adolph Oldekop 1755-1838

Sündis 21. novembril 1755 Haapsalus, õppis Tallinna toomkoolis ja hiljem Halle ülikoolis. 1780 omandas teoloogiakandidaadi kraadi. 1781-1820 oli pastoriks Põlvas, seejärel elas surmani (26. aprill 1838) Tartus. 1805 nimetati ta abipraostiks. Põlvas elas Oldekop 38 aastat. Oldekop sai Põlva rahvaga hästi läbi, ta olnud hea jutlustaja ja maarahva sõber, ka ei olnud ta konfliktne mõisnikega. Suuline pärimus väidab, et Oldekop olevat oma isikliku eluga kohalikke mõisnikke pahandanud, kuna ta pärast esimese naise surma olnud lähedane oma teenijaga, kellega ta lõpuks abiellunud. Selline asi sundis ta Põlvast lahkuma ning Tartus vaesuses elama, kuid Põlvasse on ta siiski enda soovil maetud, nii nagu ka ta teine naine.

Kirjamehena alustas Oldekop 1790. aastatel, koostas **Grenziuse** esimesed **Eesti-Ma Rahwa Kalendrid** (1796, 1797), kirjutas päris palju luuletusi, mida samuti ilmus kalendrites.

1806 a märtsist alates andis koos Kanepi pastori Johann Philipp von Rothiga välja esimest eestikeelset nädalalehte **Tarto maa rahwa Näddali-Leht**. Selle **sisuline töö** oligi rohkem Oldekopi õlgadel. 1824 toimetas Oldekop viis numbrit ametlikke teadaandeid sisaldavat Kulutamisse Lehte (seda jätkas Masingu Tallorahwa Kulutaja). Tõenäoliselt polnud Oldekopil majanduslikke võimalusi Kuulutamise Lehe tegemist jätkata. Oldekop tõlkis Lõuna-Eesti murdesse 1819. a talurahvaseaduse.

Vt Õitsituled 1934, XIII

Johann Philipp von Roth 1754-1818

Esivanemad pärinesid Austriast. Vanaisa tuli Baltikumi, kui Austrias protestante taga kiusama hakati. Rothi isa oli Pärnus maakonna rentmeister. Johann Philipp von Roth sündis Pärnus 13. novembril 1754. Õppis Königsbergis, algul kolleegiumis, siis ülikoolis. Sealt läks Halle ülikooli. Algul õppis õigusteadust, siis teoloogiat. Halles sai mõjutusi ratsionalistlikust mõtteviisist, st õpetajad andsid usus edasi vaid seda, millest mõistus aru jaksab saada.

1777 a tuli kodumaale, oli kuni 1780 Tartus kodukoolmeister. 1780 sai Kanepi kirikuõpetajaks, ühtlasi oli Võru linnakoguduse ajutine õpetaja. Naiseks võttis ta Kursi praosti tütre. 1798 sai Roth Võrumaa praostiks, 1803 Liivimaa piiskopikohtu e ülemkonsistooriumi assessoriks. 1805 a sai tema praostkond veel 8 kogudust juurde, nii et kõik Tartu murret kõnelevad kogudused kuulusid tema praostkonda (17). *Näddali-Leht oli tartu-murdeline.*

Roth ostis endale täna naise kaasavarale Valgjärve mõisa, mille ta aga lühikest aega enne surma kaotas, hakates kellelegi järelemõtlemata käemeheks.

1814 sai Roth Tartu vene piibliseltsi abipresidendiks. Mitmed seltsid valisid ta oma auliikmeks.

"Joh. Ph. Von Roth oli lühikene, tugeva kehaga ja tulise loomuga mees, kõik tema liigutused ja ta terve tegumood olivad täis elavust. Hommiku vara kell 4 üles tõusta ja päev otsa tööd teha, oli temale harjunud asi. Ehk ta küll oma loomu poolest kergesti võis erutatud saada, mõistis ta siiski imekspanemise väärt jõuuga enese üle valitseda, nõnda et isegi siis, kui kõige kangemad tormid taa südames möllasivad, päält näha rahulik oli, ka kui valusamad saatuse löögid teda tabasivad (1817 suri ta vanem poeg, 1818 abikaasa - üsna kohe tabas ka Rothi ennast rabandus). Suure meeolekindlusega püüdis ta kord ettevõetud eesmärgile jõuda, julgusest ei tulnud temal kunagi puudus, kui ta mõne hää asja eest välja astus. (lk 141) Ka oli praost Rothil ... suur kõneosavus, iseäranis võimsasti olla Rothi kõned rahva pääle mõjunud."

Rothil oli 11 last. Roth suri 13. juunil 1818 (abikaasa suri vaid 12 päeva varem), tema matusekõned peeti kõik eesti keeles.
* NB! Kindlasti ebaharilik! Rothid on maetud Kanepi kalmistule.

Rahvas pidas temast lugu. R hoolitses 1807 a näljatalvel nälgijate abistamise eest. Asutas **Kanepisse** 1801 eesti laste jaoks kihelkonnakooli - **esimene kihelkonnakool Eestis**. Õpetas seal ka ise. Peale selle püüdis ta olemasolevates koolides parandada õppimistingimusi (see selgub tema aruannetest ülemkirikuvõõrmündri kohtule).

1814 a asutas tütarlastekooli neile 11-14aastastele tüdrukutele, kes polnud vaesuse tõttu saanud külakoolis käia. Seal anti kolm aastat tasuta õpetust + toit. Lapsed tegid käsitööd, mille müügist saadud raha läks koolile. Ühe selle kooli kasvandiku tehtud õlgkübar saadetud keiser Aleksander I prouale. Proua leidnud selle väga ilusa olevat.

Roth rääkinud, et ta eesti rahvast vaba rahvana näha tahab. Oli vist esimene ja ainus kirikuõpetaja, kes juba enne pärisorjusest vabastamist oma kihelkonna rahvale perekonnanimesid andis. **Perekonnanimi oli vabade inimeste tundemärgiks.**

1804 a talurahvaseaduse tõlkis R võru murdesse.

R oli ka ilmalik luuletaja. Kirjutas Kanepi murrakus. Kasutas rahvalaulu vormivõtteid. Osalt levisidki ta luuletused rahvalauludena kohaliku rahva hulgas.

Praost Rothi poeg Georg sai Tartu ülikoolis eesti keele lektoriks, mis näitab, et ka kodus seda keelt austati.

Tema surma ei tahtnud rahvas uskuda. Räägiti, et ta läinud kohalike mõisnikega tülli ja põgenenud välismaale

Vt. O. Sild. Johann Philipp von Roth - EÜS album VII. Jurjev, 1902, lk 139-166.

Otto Wilhelm Masing 1763-1832

Sündis 8. novembril 1763 Põhja-Tartumaal Lohusalus köstri pojana. Isa oli kas eestlane või pooleldi eestlane, ema ilmselt sakslanna. Üldhariduse sai Narvas ja Torgaus (Saksamaal), kõrgema hariduse Halle ülikoolis (teoloogia). Halles omandas ratsionalistliku valgustusteoloogia seisukohad.

Valdas paljusid keeli, tegeles muusika ja kunstiga. 1786 kodumaale tulles hakkas algul koduõpetajaks ja reisis Lääne - Euroopas. Oli **pastoriks** Lüganusel ja Viru-Nigulas, alates 1815 Äksis, 1821 sai Tartumaa **praostiks**. Kogu kirjamehetegevus langeb peamiselt Äksi perioodi. Kirjutas kooliraamatuid, kalendreid, tõlkis seadusi ja muid ametlikke dokumente eesti keelde. Teatavasti tegi just Masing ettepaneku võtta eesti keeles kasutusele õ-täht.

Suri 15. märtsil 1832, maetud Raadi kalmistule.

Ajakirjanduslikust tegevusest: **Maarahva Nädalaleht** (MRNL) **1821-23, 1825** ja *Tallorahwa Ku[u]lutaja* 1824-26. NB! Toimetas kahte ajalehte, oli neist teisele ka väljaandjaks, kuid ikkagi *põhitöö kõrvalt*.

MRNL väljaandmise kava tekkis Masingul juba 1817 a. 1818 esitas ta Riias asuvale Liivimaa kindralkubernerile Pauluccile avalduse väljaandmisloa saamiseks, kuid ei saanud. **Kasutades tutvusi keisrikojas, õnnestus tal siseministri vahendusel saada leheluba keisrilt eneselt**. Nüüd ei saanud kindralkuberner enam takistada.

Proovinumbriid valmisid 1819 a, kuid tsensuur andis ilmumisloa alles 1820 a lõpul. Nii sai esimene number ilmuda alles 5. jaanuaril 1821.

Tsensuuri poolt oli lehe programmi oluliselt piiratud – keelati kirjutada poliitikast, talurahvaseadustest. Nii jäigi rahvavalgustuslik tee. Teisalt on selle põhjus ka soov rahvast harida.

Masing **rajas eesti ajakirjanduse traditsioonid**, Masingu eeskuju nakatas Faehlmanni ja Kreutzwaldi, samuti Jannsenit.

NB! Masing nimetab end kirjutistes sakslaseks ja tituleerib ennast “meie” kui sakslane. Seega säilitas ta tahtlikult distantssi enda ja lehelugeja vahel.

Vt. Anvelt, L. 1979. O. W. Masing ja kaasaegsed.

Kross, J. 1999. Taevakivi.

Eesti ajakirjanduse ajaloost. VIII vihik.

Friedrich Reinhold Kreutzwald 1803-1882

Oli päritolult eestlane, pärisorjade laps. Sündis 26. detsembril 1803 Virumaal Kadrina kihelkonnas mõisakingsepa pojana. Õppis algul Rakvere saksakeelses linnaalgkoolis ja kreiskoolis, hiljem pääses juhuslikult (vanemate palvevendlike sidemete kaudu) Tallinna kreiskooli, kus sai kooliõpetaja ettevalmistuse. Algul töötaski mõnda aega poistekoolides õpetajana, siis läks koduõpetajaks Peterburgi. Seega – kogu haridus oli saksakeelne ja ka töötas saksa keeles.

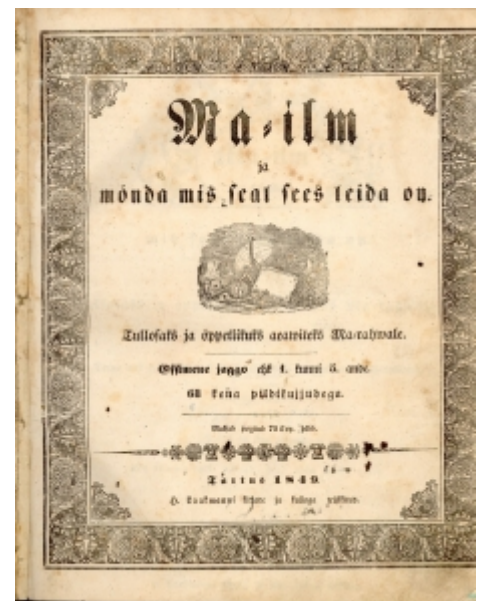
1826 astus Tartu ülikooli, kus õppis arstiks ja töötas seejärel 44 aastat (1833-1877) Võru linna-arstina. Kirjanduslik tegevus oli talle kõrvalharrastus, kuid ta vajab lisasissetulekut majaostuvõla tagasimaksmiseks ja pere toitmiseks. Ta elu oli pingutav ja kehvapoolne. Viimastel Võru-aastatel ei tulnud enam nii suurt kitsikust taluda kui laste kasvades. 1877 vabanes linnaarsti kohalt ja kolis pensionipõlve pidama Tartusse.

Kreutzwald suri 25. augustil 1882, ta on maetud Tartu Raadi kalmistule.

Esialgu kirjutas K ainult saksa keeles, tõlkis saksakeelseid luuletusi eesti keelde. Suurem huvi eesti keele ja eesti keeles kirjutamise vastu tekkis Tartu aastatel põhiliselt Faehlmanni mõjutusel.

Tähelepanuväärne on tema **saksakeelne publitsistika** nädalalehes *Das Inland*: kirjutas sõnumeid kohaliku elu sündmustest, artikleid eestlaste rahvakommetest, -uskumustest. Kaastöö *Inlandile* oli intensiivsem 1837-1843, hiljem saavutas ülekaalu juba emakeelne kirjatöö.

Kalendrikirjutised (ÕESI kalender, Laakmanni kalender), rahvaraamatud, muinasjutud, luuletused, tõlked saksa keelest. Kalevipoeg 1857-61 ÕESI toimetistes, rahvaväljaanne 1862 (Kuopios).

Ma-ilm ja mõnda 1848-1849 – Kreutzwald pakkus maarahvale mitmekesist lugemismaterjali. Välja andis Tartu trükkal Laakmann. Ajakiri oli rikkalikult illustreeritud, 1852 anti seda välja ka lätikeelses tõlkes. Kreutzwald esitas fakte materialistlikust seisukohast lähtudes. Sattus keskmise lugeja vastuvõtuvõimest pisut ette – tema väljaannet kasutati hiljem isegi koolides.

K tegi palju kaastööd ajalehtedele kogu elu jooksul: oli Jannseni Eesti Postimehe, Jakobsoni Sakala kaastööline, tegi kaastööd ka Rev. Zeitungile 1860-62, kui Russow oli toimetaja; kirjutas ka teistele ajalehtedele.

Kreutzwaldi kirjavahetus on Kirjandusmuuseumi väljaandena mitmes köites olemas, sealhulgas Kreutzwaldi ja Koidula kirjavahetus, mis valgustab 19. sajandi eesti haritlaste mõttelaadi ja püüdlusi.

Vt [Fr. R. Kreutzwaldi](#) kohta veel.

Metste, K., Laak, M. 2003. Kreutzwald. Missioon. Tegelikkus.

Friedrich Nikolai (Nikolaus) Russow 1828-1906

Sündis 1828 Tallinnas, isa oli sakslasest tolliametnik, ema eestlane. Kaotas varakult vanemad, kasvas üles vanaema juures, omandades eesti keele otse rahva keskelt. Õppis Tallinna gümnaasiumis, seejärel läks 1847 Peterburi õigusteadust õppima. Seal oli tal kokkupuuteid Köleriga, hilisema Peterburi eesti patriootide juhiga. Tema juures õppis Russow maalimist.

Ülikoolis õppides tekkis tal huvi rahvaluule vastu. Õppevaheaegadel liikus Eestis ringi rahvaluulet kogudes. 1851 lõpetas ülikooli ja tuli tööle Tallinna kubermanguvalitsusse. Töötas mitmetes riigiametites, 1863 läks elama ja tööle Peterburi. Oli kirjavahetuses Kreutzwaldiga. Russow suri 22. juulil 1906 Peterburis.

Olles kubermanguvalitsuses eesti keele tõlk, toimetas ta alates 1856 ametlikku Ma Walla Kulutajat.

Russow koostas enamiku Lindforsi pärijate trükikojas trükitud **Tallinna koddaniko Ramat oma sõbrale male 1854-1857** – oma laadilt oli see rahvaraamat peamiselt Krimmi sõjast, kokku ilmus 12 vihikut. Selle väljaandega astus Tallinn eestikeelse ajakirjanduse ajalukku. Ühtlasi oli see pidevalt ilmuva eestikeelse ajalehe vahetu eelkäija.

Revalsche Zeitung 1860-62 (toimetaja), toimetas ka siseuudiste osa, astudes välja talurahva huvide kaitseks. Tõlkis peamiselt vene lehtedest. 1862 a läks ajaleht Eestimaa Rüütelkonna eeltsensuuri ja kontrolli alla ning Russow lahkus toimetusest.

Vt veel [Russowi](#) kohta.

Andmed pärinevad teatmikest ja varasematest loengutest.

Kasutatud materjalid

Kasutatud materjalidele viidatakse käesolevas raamatus peatükkide all.

Viidete puudumisel on tegemist varasemate loengute edasiarendusega, kuna kunagised allikad on unustusse vajunud. Siiski ei ole unustusse vajunud professorite **Juhan Peegli** ja **Epp Laugu** suurepärased juhendamised ajakirjandusloo uurimise alalt.

Loengumaterjalid koostas Anu Pallas.

Rahvuslikke tegelasi

Aleksander II reformimeelsus lõi eeldused järjepideva ajakirjanduse tekkeks Eestis. 1857 hakkas ilmuma koguni kaks nädalalehte, mille taotlemise taga oli Johann Woldemar Jannsen: Perno Postimees ja Tallorahwa Postimees. Siitpeale enam ei katke eestikeelse ajakirjanduse väljaandmine.

Õpikeskkond: [TÜ Moodle](#)

Kursus: Massikommunikatsiooni ja Eesti ajakirjanduse ajalugu (SOZU.01.194)

Koosta raamat: Rahvuslikke tegelasi

Printed by: Anu Pallas

Kuupäev: esmaspäev, 10 jaanuar 2011, 16:36

Sisukord

[Eesti rahvuslik ärkamisaeg ja ajakirjandus](#)

[Johann Voldemar Jannsen 1819-1890](#)

[Carl Robert Jakobson 1841-1882](#)

[Jakob Hurt 1839-1907](#)

[1880ndad. Eduard Vilde](#)

[Kokkuvõtteks](#)

Eesti rahvuslik ärkamisaeg ja ajakirjandus

Materjali koostanud Anu Pallas.

Uue tsaari [Aleksander II](#) reformimeelsus lubas **1857** Liivimaa pinnal välja andma hakata lausa kahte ajalehte: **Perno Postimees** ja **Tallorahwa Postimees**. (*Lähemalt vt õpik "Eesti ajakirjanduse teed ja ristteed".*)

1860. aastate lõpul, mil Eestis ilmus kaks eestikeelset ajalehte ja 1 lisaleht, oli eesti ajakirjanduses üks **elukutseline ajakirjanik** - [J. V. Jannsen](#), teised tegid ajalehte muu tegevuse kõrvalt.

1870. aastate lõpuks oli eestikeelsete väljaannete arv mitmekordistunud (8 ajalehte, 1 ajakiri, 5 lisalehte) ja nende juures oli pidevalt tööd kümnekonnale ajakirjanikule. Kuid kuni **Jakobsoni Sakala** ilmuma hakkamiseni 1878. aastal jäi Jannsen ikkagi veel ainsaks põhiametiga ajakirjanikuks. Teised ajalehetoimetajad olid kas *kirikuõpetajad, koolmeistrid või ametnikud*. Jannseni kõrval olid 1860.-70. aastatel ajakirjanikena tuntumad ja mõjukamad [Carl Robert Jakobson](#) ning [Jakob Hurt](#).

Johann Voldemar Jannsen 1819-1890

Sündis 16. mail 1819 Vändras möldri ja kõrtsimehe pojana. Poisile pandi nimeks **Jaan**, perekonnanime sai nende pere paar-kolm aastat hiljem. Õppis Vändra köstri- ja kihelkonnakoolis, oli kutsariks abipastor C. Kõrberi juures, kellelt sai õpetust muusikas ja saksa keeles. Aastast 1838 oli J Vändras koolmeistri abi, 1842. aastast köster ja kihelkonna (khk)-kooliõpetaja. Nüüdsest kanti ta kohaliku saksa koguduse personaalraamatusse kui Johann Jannsen. Alles 1860. aastate lõpul hakkas ta ajalehetoimetajana kasutama Johann Voldemar Jannseni nime.

Abiellus saksa päritoluga piimaametniku tütreaga 1843, neil sündis 6 last. Rahamured sundisid katsetama kirjavõllul. 1850 kolis perekond Pärnusse, kus jätkas koolmeistrina.

Alustas poolperioodiliselt ilmunud jutukogudega **Sannumetoja**, 1857 hakkas toimetama trükkal **W. Bormi** välja antavat **Perno Postimeest**, saades Bormilt selle töö eest u 350 rubla aastas.

1864 asus Jannsen Tartusse toimetama ja välja andma uut ajalehte **Eesti Postimees**, saades ühtlasi **esimeseks täishõivelineks e elukutseliseks ajakirjanikuks** eesti ajakirjanduse ajaloos. Rajas 1865 Vanemuise seltsi, oli üldlaulupidude traditsiooni algataja (1869).

1880 tabas Jannsenit rabandus. Kaotanud mälu ja kõnevõime, elas oma poja Eugeni perekonnas Tartus, kus suri 13. juulil 1890.

Vaated:

Jannseni peamine eesmärk oli oma väljaannete kaudu **rahvast harida** ja selle abiga tema elujärge parandada: Häbeneda ei tule oma päritolu, vaid harimatust!; samas **virgutas** ta eestlaste **rahvustunnet**.

“Õpetust ja juhatust anda, rahva haridust edendada, huvitust kirjanduse vastu tõsta, koolide asutamist edendada, puhtust majades, arusaamist põllutöös ja majapidamises, ainelise põlve tõstmist – kõike seda loeb Jannsen esimesel joonel oma eeskavasse,” kirjutas Anton Jürgenstein Postimehe albumis.

Tema toimetatud **Eesti Postimees sai rahvusliku ärkamisaja keskmeks**, siin võideldi vana ja uue kirjaviisi pärast, samuti otsiti Jakobsoni kaastöö abiga väljarändamise põhjusi (nn **suur sulesõda** jõudis otsapidi ka baltisaksa ajakirjandusse). Jakobsoni nõutele tema kirjatükke muutmata kujul avaldada ei saanud Jannsen vastu tulla ja Jakobson eemaldus. Lepliku inimesena läks Jannsen kuigivõrd kompromissile sakslastega, avaldades nende kirjatöid teatud tasu eest, kuid jätmata sealjuures märkimata, et need on selle või teise inimese arusaamad, mida “meie” siinkohal küll vääraks peame, aga siiski avaldame, et näidata, kuidas erinevad inimesed mõtlevad.

Ajakirjanduslik tegevus

Algusest peale köitis Jannsen lugejat oma **rahvapärase väljenduslaadiga**, osava suleseadmisoskusega. Jannsenit on hinnatud vastuoluliselt. Peamine aga on see, et ta ei olnud võitleja tüüp, nagu seda oli Jakobson, vaid oli oma loomult rohkem vaatleja ja ilukirjanik. Tegelikult ei olnud vastuolu poliitiline, vaid kultuuriline (heideti ette liigset moraalitsemist, vana kirjaviisi), Hurt nägi Jannsenis kui ajakirjanikus rohkem rahva lõbustajat kui õpetajat.

Sannumetoja oli esimene Jannseni väljaanne, iseloomult ilukirjanduslik aastaraamat, ilmus 1848-1851, 1856 ja 1860. Seda trükiti Tartus Laakmanni trükikojas. Sisu on enamuse tõlgitud ja kohandatud, kuid muganduste kõrval on ka algupära Jannsenilt endalt.

1857-1863 toimetab Jannsen **Bormi Perno Postimeest**, 1864-1880 **Eesti Postimeest**. Sakala ilmumiseni olid Jannseni toimetatud ajalehed **ainsad mõjuvad väljaanded**, kuigi Peterburi eesti patriootide rühmitus (Kõler jt) ei olnud nõus Jannseni kuldse keskteie otsimisega.

Mis olukorras oli aga Jannsen kui ajalehetoimetaja? Sellele vihjab tsensor Schultzi kiri Eesti Postimehe toimetajale ja väljaandjale J. W. Jannsenile: *“Teie meelerahu mõjub sadatuhandete peale, ja valitsus tahab rahu. /-/ Rahvustunde ülituhin viib mitteinimlikkusele. /-/ Postimees kuulutagu armastust, mitte viha. Lepitage liialdajad ära! See on Teie ilusam ülesanne. Usute Te siis, et niisugused ässitused, nagu J. omad Teie lehes, lubatud on ja head vahekorda üles tulla lasevad? /-/ Mina olen peaaegu selles arvamises, et niisugused lood Teile ühe hea tsensori on maksnud.”* (Märkus: tsensor ja trükkal vastutasid ametnikena trükiste sisu eest!) *„Kõrtsid jäävad seni otsitavateks, kuni mitte veel muude lõbude eest muretsetud ei ole. Ehitage, näituseks, kiiged jälle üles ja joomine saab vähemaks jääma. /-/ Sest mõisniku seisust peab niisamuti ka*

veel kasvatama, harima, kui kodanikka ja eestlasi. Viimastest tuleb isegi kõigepealt hoolt kanda, sest nemad on kõige enam kannatanud.” Vt Eesti Kirjandus 1910, lk 330-335.

Salupere, M. 2006. Postipapa. Mitmes peeglis, mitmes rollis.

Pallas, A. 1986. Pilk Eesti Postimehe teekonnale. - Eesti ajakirjanduse ajaloost VI. Eesti Kirjandus 1910.

Carl Robert Jakobson 1841-1882

Sündis 26. juulil 1841 Tartus rätsepa vanima pojana, ta ema oli venestunud lätlane. Kodus räägiti saksa keelt, kuid mõisteti ka eesti keelt. 1846 sai ta isa Torma köstriks ja khk-koolmeistriks, tema juures sai algõpetuse ka Carl, hiljem sai õpetust koguni koduõpetajalt. 1856-59 õppis Jakobson Valgas **Cimse** seminaris, mis on tuntud oma võitleva hoiakuga rahvakooli emantsipeerumise eest (lahutada kool kiriku alluvusest); oli seejärel 3 aastat isa ametijärglane (isa suri 1857, mille järel hoiti Tormas seda õpetaja kohta tema pojale), kuid lahkus *vastuolude tõttu* kohaliku pastori ja mõisnikuga.

Töötas Jamburis (Kingissepp) õpetajana saksa kolonistide koolis, seejärel asus Peterburi, kus pidas samuti *koolmeistri ametit* (õiendas saksa keele ja kirjanduse õpetaja eksami). 1871-72 elas Tallinnas, oodates ajalehe asutamise luba, loobudes teistest tööpakkumistest, 1872-74 oli Vändras vallakirjutaja, siis ostis Pärnu jõe kaldal asuva *Kurgja* metsatalu, müües H. Laakmannile oma lugemiku kolme osa kirjastamise õigused.

1874. a sügisel abiellus Kirbla köstri tütre Julie Thaliga. **Sakala** ilmumahakkamine tõmbas Jakobsoni uuesti ühiskondlikku tegevusse, Kurgja juhtimine jäi naise õlule, kuid siingi jõudis J ehitada uusi maju ning palkas talupidamiseks tööjõudu.

J luuletajanimi oli *Linnutaja*. Peale selle koostas J näiteks meeskoorilaulude kogu. Koostas õpikuid, organiseeris Eesti Aleksandrikooli ja Eesti Kirjameeste Seltsi. Tegutses Pärnu ja Viljandi põllumeeste seltside esimehena. 1881 valiti Jakobson pärast konflikti J. Hurdaga Eesti Kirjameeste Seltsi (EKMS) esimeheks. J suri Kurgjal 19. märtsil 1882, maeti perekonna matusepaika Kurgjale.

1865. aastast kujunes J väljapaistvaks publitsistik: kirjutas EP-le juhtkirju, esines Tartus Vanemuise seltsis kõnedega. Tema "**Kolm isamaa kõnet**" said *rahvusliku liikumise programmiliseks teoseks*. Jakobson ise ütles kirjas Koidulale, et ajalehes "peavad sõnad nagu tuli ja mõõk olema", Kölerile aga kirjutas: "Rahva suurem osa magab meil. Ainult ajaleht võib selle kangestuse vastu aidata."

Oma ajalehe väljaandmiseks taotles luba juba 1868, kuid see õnnestus alles 1877. Vahepeal tegi ta kaastööd nt vene ajalehele *Golos*, kuigi vene keelt ta ei osanud (tõlgiti). Sakala väljaandmine kujunes tõeliseks elutööks – **Sakala äratas rahva erakordsele aktiivsusele**. Jakobson pidaski esimeseks sammuks igasuguse poliitilise võitluse pidamiseks ajalehte. Sakala võitles seisusliku võrdsuse eest, paljastades rahva olukorda ja õhutas talurahvast oma õiguste eest seisma ja väljapääsu otsima. **Sõnastades oma kaasaja pakilisemad vajadused, tabas Jakobson ootuslikkust ja nii muutus Sakala oodatud ajaleheks.**

Ajaleht peab olema rahva vaimu avaldus, rahva soovide, vajaduste, õiguste ja tahte väljendaja, tööriist eesti rahva käes, mitte erakasu taotleja, kirjutas Sakala 1880. "Võitlemistes ja vastastikustes vaidlemistes tulevad aga nii heaste vastaliste kui sõprade plaanid ja tahtmised ilmsile," – 1879. Sakala pani aluse poliitilisele *juhtkirjale*. Teiseks võitlevaks žanriks sai *följeton*.

Sakalas olid abiks 24 a-ne seminariharidusega kooliõpetaja *Paul Undritz* – 5 kuud, korrektor, tehniline toimetaja, kelle hooleks oli S lisaleht; 26 a-ne endine kooliõpetaja *Jaak Järv*, keda nimetati toimenduse ametnikuks e kirjutajaks (1880 a-ni); kooliõpetaja Jakob Permann oli 1880 a septembrist a lõpuni, mil ta suri. *Jakob Kõrv* alustas Sakala toimetuses 31-aastasena, oli endine koolmeister, töötas S-s 15 kuud ja hakkas jaanuaris 1882 toimetama *Valgust*.

Esimesena astusid Sakala vastu luteri pastorid. Isegi Hurt nimetas Jakobsoni õige pea kirikumüüride lõhkujaks. Jakobsoni autoriteeti püüti õõnestada isiklike rünnakutega (nt et Jakobsonile on ajaleht tema punga paisutuseks). Sakala sai väga suure **kaastööliste** hulga (Ea Janseni andmeil vähemalt 925). Pärast Jakobsoni surma Sakala tähtsus kahanes.

Jansen, E. 1987. Carl Robert Jakobson muutuv asjas.

Jakob Hurt 1839-1907

Rahvusliku kultuuri- ja hariduskontseptsiooni kujundamisel oli Jakob Hurt 1860.-1870. aastatel üheks võtmekujuks. Hurt oli kogu oma tegevuse vältel ajakirjandusega tihedalt seotud, kuigi otseselt ajakirjanikuna on ta tegutsenud väga lühikest aega. Ometigi annab tema pidev ja aktiivne kaastöö nii saksa- kui eestikeelsetele ajalehtedele põhjuse pidada teda üheks oma aja silmapaistvaks ajakirjanikuks.

Eluloolist

Sündis Põlva kihelkonnas Himmaste külakoolmeistri esimese pojana 22. juulil 1839. Hurti isa oli *hernhuutlane* ja valiusklik. Jakob õppis Põlva kihelkonnakoolis ja Tartu kreiskoolis. Kooliinspektor õhutas andekat õpilast edasi õppima, lubades omapoolset toetust, tänu millele pääses Hurt Tartu gümnaasiumi, mille lõpetas kiitusega. Ise oleks Hurt tahtnud filoloogiat edasi õppida, kuid uskliku isa ja praktilise *inspektori Oetteli* mõjul astus usuteaduskonda. Lõpetas Tartu ülikooli 1863 teoloogiakandidaadina. Ülikooli järel tegutses kodu- ja gümnaasiumiõpetajana, algul Kuressaares, hiljem Tartus.

1868 abiellus oma protežee Oetteli tütre Eugeniega, kes oli küll päritolult sakslane, kuid aitas oma mehele rahvuslikus liikumises kaasa ning kasvas ka lapsed eestlasteks – abielu oli harmooniline ning õnnelik.

Intensiivse ühiskondliku tegevuse perioodile (rahvuslik ärkamisaeg – laulupeo ettevalmistamine, EP lisalehe toimetaja, EKMS ja Aleksandrikooli peakomitee esimees) järgnes 1872. aastast **pastoriamet** Otepääl. 1880 lahkus Hurt Eestist, pühendudes täielikult **folklooriteadusele**. Peterburis Jaani koguduses töötas pastorina kuni a-ni 1901.

Ühiskondlik tegevus algas Õpetatud Eesti Seltsis: toimetas kalendreid, pidas ettekandeid, kogus rahvaluulet. 1870-1883 oli Aleksandrikooli peakomitee president, 1872-81 Eesti Kirjameeste Seltsi president. Rahvaluulekogumine alates 1875, suuraktsiooni algus 1888 ("Paar palvid").

J. Hurt suri 13. jaanuaril 1907.

Vaated

Hurt hindas väga kõrgelt avaliku sõna mõju inimeste mõttelaadile ja selle jõudu ühiskondlike olude muutmisel. 1870. aastal peetud kõnes kinnitas Jakob Hurt: *"Kirjutatud ja trükitud sõnal on suur vägi ja võimus ja ta ulatab igale poole."* Ka Hurt püüdis ajakirjanduse kaudu **rahvast harida** (avaldas populaarteaduslikke kirjutisi, propageeris haridust ja õpetust), **ühisele tegevusele organiseerida** (Aleksandrikooli ja EKMSga seotud artiklid, rahvaluulekogumise organiseerimine ja juhtimine ajalehtede abiga).

Olles **aktiivne ajalehtede kaastööline**, on Hurt samal ajal teinud katset ka ise ajakirja või ajalehte asutada. Varaseim märk Hurda püüdest iseseisvat ajakirjanikutööd proovida pärineb 1860. aastate algusest. Kirjavahetuses Kreutzwaldiga vilksab mõte asutada ajakiri, mis aitaks kaasa rahva kultuurilisele kasvatamisele. Kirjavahetuses J. Köleriga 1864 ja 1865 tuleb korduvalt kaalumisele mõte asutada uus ajaleht Jannseni "Eesti Postimehe" kõrvale, mille vagatseva ja moraliseeriva laadiga kumbki rahul ei olnud.

Köler kirjutas: *"Hädapärast oleks vaja siin üht lehte välja anda, sest meie leiame ennast enese lootustes Eesti Postimehe kohta väga petetud. /---/ Leht peab ilmalikkudes asjades õpetlik olema ja mitte täis igavest morali, nagu värskele koolijätsidele. /---/ Ma võin otse tulivihaseks saada, kui igas ajalehe kirjatükis vähemasti kolmveerandit usulikku on, vaene Eesti kõht on sellest juba ammu täis, kui ta aga ainult sellest üksi elada võiks ja muud midagi ei tarvitaks!"*

Hurt omakorda osutas veel sellelegi, et Jannsen hoiab visalt kinni vanast kirjaviisist, sest kardab, et uuele kirjaviisile üle minnes võiks lugejaid lehest eemale peletada. See aga oleks tähendanud majanduslikku kahju.

Esimese sammu praktilise ajakirjandustöö suunas tegi Hurt 1867. aastal. Juba 1840. aastast oli Õpetatud Eesti Seltsis liikunud mõte hakata välja andma ajakirja *Eesti Koit*. Selle võimaliku toimetajana nähti siis Kreutzwaldi, kuid Kreutzwald soovitas enda asemele noort Jakob Hurta. Hurt oli meeleldi nõus. Ta koostas Eesti Koidu jaoks üksikasjalise **programmi**, mis koos väljaandmisloa taotlusega 1867. aasta kevadel Peterburi Trükiasjade Peavalitsusse saadeti.

Hurt seadis ajakirja jaoks sisse mahuka vihiku, kuhu märkis teemasid, mida Eesti Koidus tuleks käsitleda. Ajakiri pidi olema **puhtkultuuriline rahvaalgustuslik väljaanne**, mis poliitika teemasid ei käsitle. Muus osas pidi ajakirja sisu

hõlmama peaaegu **kõiki teadus- ja eluvaldkondi**.

Programmis oli Hurt Eesti Koidu sisu liigendanud nelja suurde ossa, mis omakorda sisaldasid üksikasjalikke alajaotusi. Esimene osa oli kõige ulatuslikum pealkirjaga **Õpetliku sisuga rahvaalgustuslikud kirjutised**. Siin kavatseti tuua artikleid 7 valdkonnast: loodusteadused, arstiteadus (põhiliselt rahva tervishoid), põllumajandus ja tehnoloogia, geograafia ja etnograafia, ajalugu (eriti kuulsate inimeste biograafiad), pedagoogika (artiklid nii laste kasvatamisest kui kõlblusõpetusest) ja viimaks "kohaliku lihtrahva elu mitmesugustel teemadel, kiiduväärsetest ja halbadeist kommetest, talupoegade ja linnaeestlaste mitmesugustest institutsioonidest. Teine osa oli **kirjandus**, eriti jutud lihtrahva elust, muinaslood, naljad, luuletused. Kolmas oli **kriitika ja bibliograafia**, mille eesmärgiks oli võimalikult täielikult tutvustada eesti keeles ilmunud raamatuid. Neljas osa oli **mitmesuguste** õpetuste ja praktiliste nõuannete ning kuulutuste jaoks.

Eesti Koit pidi ilmuma üks kord nädalas ühe trükipoogna suuruses koos lisadega. Õpetatud Eesti Seltsile ajakirja asutamiseks luba ei antud.

Hurt siiski ei loobunud ajakirja väljaandmise plaanidest. Seda üritas ta kaks aastat hiljem teoks teha koos kirjastaja ja trükikojaomaniku Heinrich Laakmanniga. 1869. a suvel saatis Laakmann Trükiasjade peavalitsusele palve anda talle kui paljude eestlastele kasulike rahvapäraste raamatute kirjastajale luba hakata Tartus välja andma õpetliku sisuga ajakirja *Mesilane*. Toimetajaks esitas Laakmann Jakob Hurda, kes Laakmanni sõnade järgi "rahva vaimu arendamisest väga elavalt osa võtab".

Laakmann ja Hurt ei jäänud tegevusetult vastust ootama, vaid avaldasid kohe kuulutuse uue ajakirja kohta. Selles kuulutuses "kihelkondade ja kogukondade vanematele, õpetajatele ja köstritele, kõigile, kes Eesti rahvale edasi-saamist soovivad" teatati kavatsusest hakata üks kord kuus välja andma rahvalikku õpetliku sisuga ajakirja *Mesilane*. "*Mesilane tahab jõudumööda tööd teha ja igale poole lennata, kust midagi head, tulusat ja mõnusat saada, kui ilmad vähegi lasevad.*" Tutvustati Mesilase programmi, mis sarnanes Eesti Koidu omaga.

Mesilase edu suhtes oli Hurt vägagi optimistlik – ta lootis ajakirjale saada umbkaudu 2000 tellijat (umbes niipalju oli tellijaid tollasel Eesti Postimehe lisal – jututoal, Eesti Postimehel oli 2800 tellijat). Tegelikult ei jõudnud ükski ajakiri niisuguse tellijate arvuni veel õige kaua aega, neil oli tellijaid-lugejaid ligikaudu kümme korda vähem kui ajalehtedel. Näiteks *Meelejahutajal* oli 1886 ainult 200 tellijat, *Lindal* niisama palju, *Laulu ja Mängu Lehel* 1898 – 280. Niisiis pole tõenäoline, et Hurt oleks saanud oma lubadust Mesilase hinda – 2 rubla aastatellimus – edaspidi vähendada, kui tellijaid juurde tuleb.

Kohe pärast kuulutuse avaldamist ilmus EPs uut ajakirja tutvustav sõnum Jannseni sulest. Jannsen õhutas Mesilase vastu huvi tundma ja kirjutas Hurda üritusest väga sõbralike sõnadega. Ilmselt ei kartnud Jannsen uuest ajakirjast konkurenti oma ajalehele.

1869. a sügiseks ei olnud Laakmann Trükiasjade Peavalitsusest vastust saanud, nüüd saatis Hurt kui toimetaja omapoolse järelepärimise. 1869 detsembris tuli Laakmannile ametlik vastus, et tema palve välja anda ajakirja *Mesilane* on tunnistatud rahuldamisele mittekuuluvaks, kuid võib aasta pärast uuesti luba taotleda.

Et mitte tervet aastat oodata, andis Hurt 1870 aprillis enda nimel sisse uue taotluse. Sellele tuli vastus hoopis rutem kui Laakmanni palvekirjale. Juba juunis sai Hurt teate, et Trükiasjade Peavalitsus Mesilase väljaandmiseks luba ei anna. Sellest teatas Hurt võimalikele Mesilase ootajatele **EP lisalehe** esimeses numbris 1871. a algul. Ajakirja asemel lubas Hurt samanimelise raamatu järgmisel aastal välja anda.

1870. a lõpul oli Jannsen saanud loa suurendada EP mahtu neljalt leheküljelt kuuele. Nii osutus võimalikuks hakata välja andma eraldi lisalehte. Seda toimetama kutsus Jannsen Jakob Hurda.

Juba lisalehe avanumbris rõhutas Hurt, et tahab olla lugejaile juhatavaks, noomivaks ja karistavaks koolmeistriks, kes "*igapidi armastuses oma isamaale tõsist tulo ja kaso püüab*". Lisalehte kirjutades järgis Hurt põhiosas oma varasemat ajakirja programmi, seades eesmärgiks lugejate silmaringi avardamise, aga ka uue kirjaviisi propageerimise. Oma töö kallale asus Hurt suure innuga, püüdes valgustada teemasid, mis seni olid alles vähe lugejateni jõudnud.

Et Hurt kirjutas lisalehte üksi, kasutamata teisi autoreid või tõlkeid, siis kujunes ka lisalehe temaatika Hurdale lähedastelt aladelt: ajalugu, rahvalooming, eesti keel, kirikulugu, kasvatus, loodusteadus. (**Lisalehe temaatikat on põhjalikult analüüsinud Rudolf Põldmäe oma raamatus "Noor Jakob Hurt".**)

Kõige rohkem avaldas lisaleht artikleid ajaloo valdkonnast. Läbi 17 numbrit jätkus Eesti ajaloo vanemat perioodi tutvustav "Mõni pilt isamaa sündinud asjust". Veel kirjutati rüütlistest keskajal, ristiusu ajaloost.

Ulatuslik populaarteaduslik käsitlus pealkirjaga "**Söögist ja joogist**" selgitas toiduainete koostist, ainevahetust, toitumise füsioloogiat. Olulisel kohal olid lisalehes eesti keele alased artiklid. **Hurt kasutas lisalehes uut kirjaviisi**, see vajas

selgitamist ja propageerimist. Oma *keelealaseid tõekspidamisi* põhjendas ta artiklites „Lisalehe keele pärast”, „Veel Lisalehe keele pärast” ja läbi 6 numbrit järgnenud artiklis „Kas eesti keelele uusi sõno tarvis”. Samal ajal ilmus EP ise vanas kirjaviisis. Uus kirjaviis jätkus lisalehes ka pärast seda, kui Hurt 1871. a keskel toimetamisest loobus ja Jannsen ise seda jätkas. EPs hakati uut kirjaviisi kasutama alles aasta hiljem – 1872. a teisest poolest.

Kahes viimases Hurda toimetatud lisalehe numbris ilmus pikk artikkel „*Mis lugu rahva mälestustest pidada*”. Selles seletas Hurt üksikasjalikult ja näidete varal, mida tuleb rahvamälestuste all mõista, põhjendas nende teaduslikku ja kultuurilist väärtust ning kutsus üles rahvaloomingut kirja panema.

Lisalehte toimetas Hurt kokku 27 numbrit, üldse pool aastat. Miks ta loobus?

Lugejaile põhjendas Hurt oma eemalejäämist silmahaigusega, mis ei laskvat tööd jätkata. Kindlasti polnud see aga ainus ja mitte peamine põhjus. Rudolf Põldmäe seostab Hurda loobumist põhjendatult sellega, et baltisakslased hakkasid Jannsenile survet avaldama Hurda *ajalookäsitluse* pärast. Oma rolli mängis aga ilmselt ka Hurda pettumine lugejates, kes tema poolt pakutut sugugi nii vaimustatult vastu ei võtnud, nagu Hurt arvatavasti oli lootnud. Lugejatele, kes olid harjunud Jannseni muheda külamehestiiliga, võis tõesti harjumatuna tunduda Hurda tõsine, koolmeisterlik kirjutamislaad, tema viis sihipäraselt õpetada, minnes järk-järgult üle kergemalt raskemale, tuntult tundmatule. Pärast artikli „Söögist ja joogist” ilmumist, mille esimene osa väga põhjalikult rääkis sellest, mis piimast sünnib ja saab, olevat lisalehte koguni piimaleheks kutsuma hakatud. Kreutzwald mainib kirjades Koidulale, et Hurda kirjutised olevat raskepärased, isegi ebahuvitavad ja et Hurt minevat uue kirjaviisi kasutamises liialt oma iseäralikkude rada.

Toetudes sellele, mida ja kuidas pakkus Hurt lugejatele EP lisas, võib umbkaudu ette kujutada, missugune oleks sisu ja stiili poolest välja näinud tema Mesilane. Üsna kindel võib olla selles, et vähemalt tol ajal oleks Mesilane üsna peagi lugejate puudusel hingusele läinud.

Hurda toimetatud EP lisalehel ei puudunud siiski ka sellised lugejad, kes tema tööd vääriliselt hinnata oskasid. Seda kinnitab EP-s 1871. a novembris ilmunud **40 allkirjaga „tänutunnistus”**. Allakirjutanute seas on terve hulk tollal hästituntud mehi: Jaan Adamson, Hans Wühner, Ado Reinvald, Joosep Kapp jt.

Kuigi Hurt nüüd otseselt ajalehetoimetamisest loobus, jätkas ta ka 1870. aastatel aktiivselt ajalehtedes kirjutamist. Nende aastate olulisemad artiklid on seotud **Aleksandrikooli organiseerimisega**. Neis õhutas Hurt Aleksandrikooli sõpru innukamale tegevusele, võitles ürituse vastastega. 1878. a suvel algas Sakala veergudel poleemika Jakobsoniga, mille käigus tulid ilmsiks sügavad **lõhed rahvusliku liikumise kahe suuna vahel**. Eesti Postimehes avaldatud Hurda avalikus kirjas Jakobsonile nimetas Hurt viimast kirikumüüride lõhkujaks. Milles siis asi? **Hurt pidas rahvuse edenemiseks kõige olulisemaks rahva vaimu, keele ja hariduse arengut. Jakobsoni pooldajad tahtsid kõigepealt rahva majanduslikku ja poliitilist olukorda parandada.** 1881 käisid delegatsioonid Aleksander III juures. Sakala algatatud suurmärgukirjale ei kirjutanud aga Hurt ainsana alla – ta *polnud nõus eesti koolisüsteemi allutamise*ga vene *haridusministeeriumile*. Selles küsimuses käis Eestis äge poleemika, nii et Hurt esindas ühe osa haritlaskonna seisukohta. Ometi tembeldas Jakobson Hurda sellepärast äraandjaks ja kuna Hurt oli juba Peterburis ning tal puudus võimalus ennast kaitsta, siis ka tema pooldajad taandusid.

1880. aastatel avaldas Hurt ajakirjanduses peamiselt rahvaluulet ja selle kogumist puudutavaid kirjutisi. 1888 ilmus üheaegselt kõigis suuremates eestikeelsetes ajalehtedes tema kuulus üleskutse „**Paar palvid Eesti ärksamatele poegadele ja tütardele**”. Vastuseks sellele hakkas Hurt saama rohkesti kaastööd, mille kohta avaldas ajalehtedes järjekindlalt üksikasjalikke *aruandeid*. Neid ilmus aastail 1888-1900 128, üldse kokku aga 155 aruannet. Sellega tõestas ta veenvalt, kui suur võib olla ajalehe jõud inimeste organiseerimisel tegevusse mingi eesmärgi nimel ja missugune võib olla **ajalehe kultuuriline tähendus**.

1880. aastatel tegi Jakob Hurt veel ühe ajakirjandusliku katsetuse. Olles 1880. a sügisest Peterburi Jaani koguduse õpetaja, otsis ta võimalust Peterburi eestlasi kuidagiviisi ühiste huvide ja eesmärkide läbi ühendada, teadvustada neile ühiseid rahvuslikke sihte. Tol ajal elas Peterburis 20-30 tuhat eestlast, oli eesti seltsegi (käsitööliste selts, heategev selts, karskus- ja kooliselts). Need aga ei suutnud nähtavasti eestlasi rahvuslikul pinnal sedavõrd ühendada, nagu Hurt oleks näha tahtnud. Tollal tegutsesid Peterburis ka nn patrioodid – Köler, Dankmann, Karell jt, kuid nemad olid lihtsamast rahvast kaugel.

Nii andiski Hurt 1884. a sügisel välja esimese numbrit ajakirjalaadset väljaannet **Kiriklik Leht**. Eesti Jaani kogudusele Peterburis. Seda trükiti Tartus Grenzsteini trükikojas. Formaadilt väike (22x16 cm), sisaldab Kiriklik Leht 20 lk. Selle eesmärk ja sisu on juba hoopis erinevad, võrreldes varem kavatsatud Eesti Koidu või Mesilasega.

Hurt alustas lehte sõnadega: „*Lenda, lenda, lehekene, iga Eesti peresse! Vii sõnumid, tervitusi ja palumisi igasse majasse, igale vennale, igale õele!*” Edasi ütles ta, et Jaani kogudus on nii suur, et õpetaja elav sõna kõigini vahest ei jõuagi, mõnel jälle ei ulatu samm aasta otsa kiriku ligi. Samas on paljud, kes küll ligistikku elavad ja ühte kogudusse kuuluvad, kaotanud sideme ligimestega. „*Sellepärast soovin sulle sõudma panna ja kõigile lendva lehekese läbi sõnumid viia ja terviseid saata. Trükitud sõnal on meie ajal suur vägi ja võimus. Aidaku tema ka meie laiali pillatud Eesti kogudust koguda, ühendada, ehitada, äratada, elustada ja pühitseda Jeesuse Kristuse nimel...*”

See viimane on ka üks ja ainus kord, kui lehes taevaisa nimi ette tuleb. Sisu poolest ei olegi Kirikliku Lehe näol tegemist religioosse väljaandega. **Hurdast-vaimulikust on tugevam soov inimesi ilmalike teadmistega varustada, samuti tema huvi eestlaste mineviku vastu ka kodumaalt kaugemal.** Nii võtabki üle poole numbrist enda alla ülevaade sellest, kuidas tekkisid Peterburis eesti kogudus, kirik ja kirikukool. See ülevaade hõlmab ajavahemikku Katariina II valitsemisest kuni 1849. aastani ning jääb pooleli.

Veel antakse lehes kirikuraamatu põhjal koostatud tabel sündide, surmade, leerilaste ja laulatatud paaride arvu kohta aastail 1803-33.

Põldmäe, R. 1988. Noor Jakob Hurt.

Jakob Hurt 150. Tln 1990.

Mohrfeld, A. 1934. Jakob Hurt - Eesti ärkamisaja suurkujusid.

Kiriklik Leht 1884.

1880ndad. Eduard Vilde

Kui järjepideva eestikeelse ajakirjanduse algusaastaks loeme Perno Postimehe sünni 1857, siis alates Sakala tulekust 1878 hakkab Eesti- ja Liivimaa ilmuma teisigi ajalehti, mida toimetasid nimekad rahvuslikud tegelased: **Karl August Hermann** (Eesti Postimees, Postimees), **Ado Grenzstein** (Eesti Postimees, Olevik), **Jaak Järv** (Virulane), **Jakob Kõrv** (Valgus). Viimane tegelane läks äri nimel venestamisega kohe kaasa ja nõ sõi välja Jaak Järve *Virulase*.

Virulases sai aga alguse ühe nimeka kirjaniku karjäär:

Eduard Vilde 1865-1933

Vildel peatume mõne sõnaga sellepärast, et ta iseloomustab väga ilmekalt oma ajastut. Võiks isegi öelda, et ta oli möödunud sajandivahetuse parim ajakirjanik, kuna ta valdas keelt niivõrd hästi. **Kirjanik ja ajakirjanik ühes isikus**, nii see tol ajal tihtipeale oligi. Vilde oli **oma ajastu üks pikema staažiga ajakirjanikke**, kes vahetas küll tihti toimetusi. Ta töötas kõigepealt *Virulase* toimetuses, kuhu asus juba 18-aastasena. Ta kutsuti sinna tänu sellele, et ta oli toimetaja Jaak Järvele silma hakanud oma romaaniga "Musta mantliga mees". Kolm aastat õpipoisiametit Virulases andsid Vildele nii palju julgust, et järgmisel aastal üritas ta endale *Hermanni Postimeest* ära osta.

Kui Hermann Postimehe Tartusse tõi, tekkis tal varsti mõte hakata lehte 3 korda nädalas välja andma. Aga ta ise kahtles oma suutlikkuses seda teha, noorel Vildel aga jätkus entusiasmi ja oli valmis lehte enda kulul välja andma, et Hermannil poleks kahju karta. Vilde üüris kohe Postimehe abitalituse jaoks *Tallinnas ruumid* ja pani sinna ühe oma koolivenna tööle. Kuid tema lootused toimetajaks ja väljaandjaks hakata varisesid peagi kokku, sest tolaeagsed võimumed ei andnud selleks luba (nii Eesti- kui Liivimaa kubernerid vastasid Trükiasjade Peavalitsuse järelepärimistele, et Vilde ei sobi nii tähtsale ametikohale). Aga Vilde toimetatud Postimees oli väga mitmekesine ja huvitav.

Seejärel proovis Vilde oma sulge *saksakeelsete ajalehtede toimetustes* (temalgi oli saksakeelne haridus), käis Saksamaal, seejärel oli ta tagasi Postimehe toimetuses, kus ta püüdis **lehe sisulist külge** taas tõsta. Toimetaja Hermann võttis ise tollal vähe toimetustööst osa, kuid maksis samas ülikooli lõpetanud Jaan Tõnissonile pea poole rohkem palka kui Vildele. Vilde kirjutas oma sõbrale Vahtrikule: *"Meil pannakse rõhku ainult hariduse nime peale, mitte tööjõu headuse peale."* Tõnisson suhtus Vildesse pisut üleolevalt, ta lahkus peagi Postimehest, nii et Vilde töökoormus veelgi suurenes. *"Et lehtedesse siiski nii palju tühist kraami tuleb, pole minu süü, ma vaatan seda isegi kõhuvalu ja pistjatega: mul on otse võimata kõike materjali enda käest läbi lasta käia,"* kirjutas Vilde 1893. Ta õpetas oma kirjades koolivenda ja sõpra Vahtrikut, kes Postimehe abitalituses Tallinnas senini tööl oli, kuidas teateid tõlkida, artikleid koostada: *"Tee vabalt, lihtsalt, arusaadavalt, igale lollile mõistetavalt oma tõlked; hoia keeruliste lausete ja liiga sagedate uute sõnade eest."* Vildele jäi mulje, et Postimehes lihtsalt ei teata, kuidas teha head ajalehte. Hermann aga öelnud: *"Nii ideaalseks, nagu teie arvate, ei saa ajalehte üldse muuta."*

Kui Tõnisson Postimeest toimetama asus 1896, taandus Vilde toimetusest. Ta töötas veel Narvas *Virmalise* toimetuses ja Tallinnasse viidud *Eesti Postimehe* toimetuses, seejärel hakkas ta kampa Konstantin Pätsi *Teataja* meestega, **õieti peetigi Vildet Teataja asutamise idee algatajaks**. Põhiliselt toimetas Vilde ise *Teataja Naljalis* ja kirjutas oma ajaloolisi suurromaane, mis joonealustena ilmusid. Et ta oli aga otsekohene ja kompromisside vastu sallimatu, püüdis Päts temast vaikselt lahti saada. Niiviisi leidiski Vilde ennast varsti Tartus Peeter Speegi *Uudiste* toimetuses, kus tema kanda jäi *Uudiste Naljaosa*.

Vilde oli neis mõlemis ajalehtede naljalisades väga terav just Jaan Tõnissoni vastu. Vilde oli terve oma elu kriitiline, naerdes välja tõusiklust ja lõõpides vagatsejaid. Tõnisson suhtus aga elunähtustesse tõsiselt, ta oli enda meelest avaliku arvamuse kujundaja ning sekkus teiste asjadesse piire tundmata. See andis Vildele alust tembeldada Tõnisson tagurlikkuse kehastuseks, kes seisab vastu uuenduspüüetele ja takistab ühiskonna arengut.

Vilde toimetajakarjäär lõppes Helsingis, kus ta pagulasena 1905. aasta sünnimuste järel ajakirja **Kaak** toimetas, mida õnnestus välja anda vaid kolm numbrit. Selle ajakirja kodumaale toimetamisega jäädagi ääni ja niiviisi ei tasunud see töö Vildele vaeva ära. Pealegi hakati teda ka Soomes kimbutama ning ta pidi lahkuma tsaarivõimude eest kaugemale. Aastaid saatis ta Eesti ajalehtedele oma kaastööd pagulusest, vabariigi sünnides aga enam toimetustes tööd ei otsinud, jätkas kirjasaatjana oma elu lõpuni.

Eesti Ajakirjanikkude Liit nimetas Eduard Vilde oma auliikmeks seoses kirjaniku 60. juubelisünnipäevaga aastal 1925. Tartu Ülikool tunnustas Vildet 1929 tema nimetamisega filosoofia audoktoriks üldkultuuriliste teenete eest.

Vilde tuli ajakirjandusse venestamise alguses!

NB! Grenzsteini kohta on internetis niisamuti nagu valdavalt kirjanduseski lähenetud temale kui venestusreformide pooldajale, tulenevalt Tuglase mõjust. Tema elulugu ja hoiakute kohta lugedes palun silmas pidada, et see mõtteviga kordub järjekindlalt ja alles uuemad teaduskäsitlused väljendavad selle hoiaku suhtes põhjendatud kahtlusi.

Pallas, a. 2002. aasta veebruaris Helsingis Tuglase Seltsis peetud ettekande põhjal.

Kokkuvõtteks

1880. aastate lõpu **venestamisreformide**ga seoses ilmnemise Eestis mitmedki **vastuolud**: Eesti ajakirjandusel oli kõrge enesehinnang, samas arvasid võimukandjad vajaliku olevat Eesti pressidevalt kantseldada. Tsensuur pidi keelama pigem rohkem (n.ö igaks juhuks, kahtluse korral pigem keelama).

Liivimaa kuberner **Zinovjev** rõhutas venestamise alguses, et **võrdselt on ohtlikud nii eestlaste rahvuslikud püüded kui ka baltisaksa separatism**. Eestimaa kuberner vürst **Šahhovskoi** oli suurim eesti trükisõna vastane, kui välja arvata Jakob Kõrvi Valgus.

Tegelikult sai Trükiasjade Peavalitsus Eestist vastuolulist infot. Peale ülemuste pidid tsensorid arvestama ka vabatahtlike pealekaebajate ja kõrgemate valitsusasutustega. **Eugen Jannsen** – tsensor, kes pidi ka balti-saksa ajakirjandust kontrollima – nimetas eesti lehtede seisukohti “kangekaelselt passiivseteks ja ükskõikseteks”.

Eesti ajakirjandus ei olnud ega saanudki olla eriti professionaalne, aga ta oli rahvalähedane, ehkki mitte enam vanade rahvaväljaannete mõttes. Ikka enam kujunes ta uueaegseks avaliku arvamuse kujundajaks, otsides tagasisidet lugejatega. Seisussüsteem oli visa püsima, kuid ikka määravamaks said inimese saatuse kujunemisel tema isiklikud võimed, kutseoskus ja haridus.

Ajakirjanduse ja kogu piirkonna arengule olid veel tähtsad raudteed Eestis – kõigepealt 1870 Tallinn – Peterburi, siseliinid said valmis 19. saj lõpupoole, kõigepealt Tapa-Tartu 1876, 1896 Pärnu-Valga. Uute liinide ehitamine ja raudteejaamade ühendamine postiteede kaudu kaugemate asumitega lõi hoopis paremad võimalused kauplemiseks või muidu suhtlemiseks ka oma maa piires. Mujal Venemaa piirides ei olnud nii tihedat raudteevõrkugi. Raudteest sai **massiliiklusvahend**, mis vedas suuremas koguses ka “vaimset kaupa”, **kiirendas postisidet ja kirjavahetust**, hõlbustas kultuuride suhtlust – seal said sõita nii rikkad kui vaesed.

Eestikeelse trükisõna võidukäik andis võimaluse rahvuslikult värvitud info laialdaseks edastamiseks. **Seltsiliikumine** kasvas ülemaalisteks aktsioonideks. Professionaalkultuuri tippudele pürgimine oli eestlastele muidugi vaevaline kasvõi lihtlabase rahapuuduse tõttu, ehkki rahva kirjaoskuse tase ja ka kultuuriaktiivsus oli küllalt kõrge.

Eestikeelne ajakirjandus, peamiselt **Eesti Postimees** äratas eestlaste rahvustunded, mis omakorda mõjutas eestlaste osalemist avalikus elus, mistõttu rahvas lakkas olemast ajaloo passiivne objekt. Informeeritus maailma asjadest sai prestiiži küsimuseks. **Haritlaste ja talurahva kontakt oli tihe**; koolide ja seltside õhutusel kujunes maa keskkihtide seas lugev ja arutlev publik. Külaharitlaskond innustas raamatuid lugema, kirjameeste looming oli rahvale arusaadav. Ärkamisaegne kirjasõna toonitas, et eestlane pole enam ori. **Vaba indiviidi õigust ja kohustust nähti ka omaalgatuslikus sekkumises avalikku ellu “rahva kasu” ja “isamaa” nimel**. Kõik ajalehed organiseerisid endile maal ja linnas **korrespondentide võrke**, kelleks enamasti olid **maakoolmeistrid**. Sageli kirjutas sama kirjamees mitmele ajalehele. Kirjutamine muutus massiliseks. Haritud inimesi usuti võitvat ebaõigluse ja ebavõrdsuse ning kujundada ühiskond ümber. Samaaegselt toimus pööre baltisaksa avalikus arvamuses konservatiivsuse e alalhoidlikkuse suunas.

Professiooni areng

Ajalehe kirjutajaist said ajakirjanikud mitmete taustategurite mõjul.

Õpikeskkond: [TÜ Moodle](#)

Kursus: Massikommunikatsiooni ja Eesti ajakirjanduse ajalugu (SOZU.01.194)

Koosta raamat: Professiooni areng

Printed by: Anu Pallas

Kuupäev: esmaspäev, 10 jaanuar 2011, 16:37

Sisukord

[Eesti ajakirjandus 19.-20. saj vahetusel](#)

- [Ajakirjanduse vastutuse tunnetamine](#)
- [Professiooni arengust](#)
- [Hariduse osatähtsus](#)
- [Eneseteadvuse kujunemisest](#)
- [Väljaanded ja ajakirjanike arv](#)
- [Tööjaotuse esimesed ilmingud](#)
- [Mõtisklemiseks](#)
- [Kasutatud kirjandus](#)

Eesti ajakirjandus 19.-20. saj vahetusel

Loengu materjalid: Anu Pallas

Taustaks väike võrdlus lähinaabrite ideedega:

Soomes tekkis arutelu ajakirjanduse ülesannetest juba 1840. aastatel. **Snellmann** (1806-1881) teadvustas põhiteesid:

- riik inimese teenistusse, indiviidikesksus ühiskonnas
- ajakirjandus olgu vaba arvamustefoorum
- ühiskonna juhtimises on avalikkusel suur tähtsus
- ajakirjandus esindab avalikku arvamust, seepärast oli omal kohal asjatundlikkuse nõue
- õpetada rahvast, tõsta lugeja haridustaset
- vajadus poleemika järele.

Vastutust avalikkuse ees teadvustasid endale ka eesti ajakirjanikud. Ent süüvigem, millises olukorras Eesti ajakirjandus pidi hakkama saama.

Ajakirjanduse vastutuse tunnetamine

1882-83 toimus Liivi- ja Kuramaa kubermangudes senaator **Manasseini revisjon** – tehtud aruannet kasutati tõestusmaterjalina venestusreformide vajalikkuse põhjendamisel. Venestamise käigus sai Eestis **asjaajamise keeleks vene keel** (varasema saksa keele asemel), Tartu nimetati ümber Jurjeviks (1893), kooliharidus ja ülikool läksid üle vene õppekeelele. Eesti perioodika püüdis tsaariarmastuse väljendamise varjus nn eesti asja vaikselt edasi ajada, harides oma lugejat (P, EP, Virulane, Olevik). Valgus asus toetama venestamist, kuigi oli alguses küllaltki Jakobsoni-meelne. Pööre oli tuntav aastast 1887. Toimetaja Jakob Kõrv oli vastuoluline isiksus, kes oli pigem ärimees ja olupoliitik kui rahvavalgustaja. Peale Valguse kaitses venestamist üldkultuurilise suunitlusega ajakiri Oma Maa (1884-1891). Vahepeal seisid toimetused, kes olid väga ettevaatlikud vähegi teravamate küsimuste käsitlemisel.

Kuna eesti ajalehed ilmusid eesti keeles, püsis eesti avalikkuse huvi ajakirjanduse vastu juba ainuüksi sellepärast. 1880. aastate lõpuveerandil, kui rahvakoolid sunniti vene keeles õpetust andma, avaldasid ajalehed rohkesti üldharivat ja populaarteaduslikku materjali, mida saab tõlgendada kui **kultuurilist vastasseisu vaimsele survele**. Avaldatud kirjutised ulatusid füüsikast-matemaatikast maateaduse ja ajalooni. Kokku köidetuna, tiitellehe ja sisukorraga varustatult asendas ajaleht omakeelset õpikut. Harivat rolli täitsid mitmesugused ajalehtede lisad ning tärkavad üldteaduslikud ja aineajakirjad. Ajal, mil emakeel oli koolist välja tõrjutud ja rahvusliku liikumise sümboliks saanud Aleksandrikool venekeelse linnakoolina avati, **jätkasid ajalehed kangekaelselt emakeele väärtustamist**. **Jakob Hurda algatus rahvaluule kogumise suuraktsiooniks 1888**, mida ta juhtis ajalehtede kaudu, leidis aset venestusaja tipul, niisamuti kogus vanavara Ado Grenzstein, kelle kirjakogud on Kirjandusmuuseumi kultuuriloo arhiivis tänuväärseks allikas. Tema andis oma kogu täienemisest aru Oleviku veergudel.

Nii oli kirjaoskaja eestlase jaoks ajalehest saanud *avalik foorum*, kus sai oma mõtteid teistega jagada ja arutada. Eestlaste tüüpiliseks vaimse eneseavalduse vormiks sai **sõnumite saatmine ajalehtedele**. Osalemine avalikkuses – küll mitmeti piiratud – oli saanud loomulikuks. Eesti üldsus huvitus rahvuskultuurilistest üritustest, mille arendamise vajalikkust rõhutasid toimetajad oma juhtkirjades. Üha enam avaldati ajalehtedes kirjutisi kohaliku kultuurielu kohta. Tsensuurile vaatamata leidsid ka neil aastatel aset mitmed vaidlused rahvusküsimuse teemal, mis panid inimesi oma rahvaskuuluvuse, selle väärtuste ja säilitamise vajaduse üle mõtlema.

Ühtlasi hakkasid ajalehe kirjutajad tunnetama ajakirjaniku ja ajakirjanduse **vastutust**. Ent teisalt - eestikeelsed ajalehed **kaklesid** pärast Jakobsoni surma aina edasi, muutudes lausa isiklikult tigidaks ja kadedaks. Hermannini (P) ja Grenzsteini (O) vaheline **sõnasõda** ühelt poolt, Eesti Kirjameeste Seltsi sulgemine teisalt puhusid kired lõkkele, laim ja sõim jätkus.

1887. a Olevik tõi Saarlase põhjal toimetajatele esitatavad nõudmised: “*Ajalehe toimetaja pidada 1. riigivalitsuse poolt oma ametisse kinnitatud inimene olema, 2. pidada ka vaimuhariduse poolest kõrge järje pääl seisma, 3. olla nõuda, et ta osav isamaa ja rahva elu tundja on, 4. pidada tal kindel vaim ja tüdimata tahtmine ning 5. temal ameti kohased looduslikud vaimuannid olema.*” (Olevik 18.5.1887).

Ajalehe toimetajad olid avaliku elu tegelased. Nad juhtisid seltside tegevust, üldrahvalikke üritusi, rahvaluulekogumist, esinesid kõnedega, korraldasid koosolekuid jne. Nemad olid ka rahvusliku liikumise ideoloogia, samuti ärkava rahvuse poliitiliste ja majanduslike nõudmiste peamised sõnastajad ja avalikud väljendajad. Pole juhus, et esimesed eesti poliitilised parteid moodustati just ajalehtede toimetuste juurde.

Jannsen täitis ajalehti tehes õpetaja rolli, ta oli **ajakirjanik-koolmeister** nagu ta kaasaegsedki. Kui Carl Robert Jakobsonil avanes võimalus hakata välja andma oma ajalehte, kujunes temast **rahvajuht**, kes otsis talurahva olukorrale lahendusi mitte ainult hariduse kaudu, vaid ka ühiskondlike suhete (balti erikorra) kritiseerimise läbi. Jakobson õhutas rahvast avalikule diskussioonile. Ka tema järeltulijad mõistsid ajakirjanduse võimalusi rahva elu mõjutada, kuid nad ei suutnud jõuda kokkuleppele, mida see eesti rahva jaoks tähendaks.

Karl Hellat - Haapsalu ülemtalurahvakohtu esimees - püüdis toimetajaid lepitada. Selleks kutsuti 1896-97 kokku **toimetajate nõupidamised**. Seal ei esindanud toimetajad mitte iseennast, vaid väljaannet. Tunnetati endid **oma kutseala esindajatena**. Esimene koosolek kujunes jututoaks, kus otsustati üksteisesse asjalikult suhtuda. Samal aastal tuldi kokku veel teistki korda, kus arutati väljaannete majandamisest. Midagi ei otsustatud, kuid Ado Grenzstein asus äriplaani tegema. **1897.** a alguses saadi kokku kolmandat korda - Grenzsteil äriplaani polnud, kuid ta esitas oma seisukohti suuliselt, soovitades (väidetavalt!) ajakirjandusel astuda riigivõimule lähemale. Esimest korda võttis nõupidamistest osa ka Jaan Tõnisson Postimehe toimetajana, kes vaidles ettepanekule vastu: eesti ajakirjandus ei tohiks ise enda rahvuse otsasaamiseks kätt külge panna. Nende koosolekute järel astus Hellat oma ametist tagasi, kuna Tõnisson seda vahekohut ei hinnanud, Grenzsteini aga ei usaldatud.

Ado Grenzsteini sulest pärineb **ajakirjanduse ümberkorraldamise plaan** (esimene juba aastast 1885), et majanduslikult paremini välja tulla: “*Tõeste, rahva ajakirjandus on rahva suu, võiks seda olla, peaks seda olema. Teist suud ei ole olemas,*

mis nii ligidal rahva südame juures seisaks ja selle tuksumist tunneks.” Ja samas ei ole rahval vaja nii palju väljaandeid – see on puhas raiskamine, arvas Grenzstein. “Rahval ei ole mitte nimepidi üht ega teist lehte ega selle toimetajat tarvis, temal on hääd ajakirjandust tarvis.”

Grenzsteini arvates pidanuks lehed ühendama, et üheksa nimetuse asemel kaht ajalehte välja anda. Üks neist kirjutaks poliitikast ja teadusest, teine tavalistest ametitest ja pakuks ka meelelahutust. Kummalgi lehel oleks oma toimetaja ja tema alaline abi, ülejäänud töö teeksid välised kaastöölised. Igas eestlaste linnas oleks lehtedel oma abikontor, kuhu raudteega lehti saadetakse ja kus kõik lehe asjad tellimistest, kuulutustest alates kuni sõnumite saatmiseni, kohapeal toimetatakse. (Grenzstein 1897). Ent juba enne Grenzsteini plaani oli avaldatud vastupidine seisukoht: *“Ühe ainsa lehe lugemine kasvatab inimese poliitilisi mõtteid kergeste ka muidu ühe küljeliseks, kuna ometigi igal asjal ikka vähemalt kaks küllgi on.”* (Linda 21.11.1887, nr 3, lk 104).

Professiooni arengust

Ajakirjaniku amet Eestis 19. sajandi keskel ja lõpukümnendil

19. sajandil ei kasutatud veel mõistet *ajakirjanik*. Nii nagu ajakirjandust loeti kirjanduse üheks osaks, peeti ka *ajalehe kirjutajaid* kirjanike hulka kuuluvaiks. Üksteise poole pöörduti sõnaga *ametivend*, lugejale öeldi toimetuse liikme kohta *lehe tööline*. Alles sajandi lõpukümnendil kirjutab Jaan Lammas Eesti Postimehes: "*Ja teades, missugune vägi ja võim ajakirjanikkudel on...*" (Eesti Postimees 18.3.1895). Umbkaudu sellest ajast nimetatakse ajalehetegijaid sagedamini ajakirjanikeks.

Eestikeelse rahvusliku ajakirjanduse tekkimise perioodil (1857-1877) tegutses väljaannete juures 8 ajalehe kirjutajat: F.N. Russow (Tallinna Koddaniko Ramat), J. Diesfeld (Missioni Leht), J. Hurt (EP lisaleht), J.V. Jannsen ja L. Koidula (PP ja EP), C. Körber (Tallorahva Postimees), C.F. Lorenzonn (PP) ning A.H. Haller (Ristirahva Pühapäevaleht). Püsima jäid eelkõige Jannseni rahvapäraselt kirjutatud **PP ja EP**, mis **pöördusid lugeja kui võrdse poole**. Nii PP kui EP ilmusid üks kord nädalas. Jannsenit eraldas ülejäänutest alates **1864** tema **täishõivelisus**.

Varakult asus Lydia Jannsen e Koidula oma isa toimetamistöös abistama. Perekondlikus ettevõtmises lubati enesele palgalist alles 1871 (Jakob Hurt), sedagi lühikest aega. Koidula osa PP ja EP numbrites välja ei paista. "*Te ju teate, et mu tööde enamik on läinud maailma isa nime all,*" kirjutab Lydia oma vennale hiljem. Muidugi oli naise sotsiaalne staatus tolaeegses ühiskonnas tänasest täiesti erinev (naised pidid kodu hoidma, neil ei olnud näiteks valimisõigust jms). Kirjaneitsi seisust nimetas Koidula okkaliseks (avalik arvamus pidas teda sinisukaks). Papa Jannsen pidi hakkama abi otsima, kui tütar kodust 1873 ära läks. Üks võimalus oli teha seda läbi ajalehe:

"Tartus. Mina tarvitan kättetuleval Januari kuul 1876 viisakat noort inimest maalt, kes mitte üksi parandatud uue kirjaviisi järele Eesti keeli, vaid ka Saksa keeli etteõldud (Dictat) ja Vene keeli adressid lugeda ja kirjutada oskab ja seks kreiskoolis ehk Valga kihelkonnakoolmeistrideseminaris õpetust on saanud. Tingimused saavad hääd olema, kui noor inimene, mis nõutakse, mõistab ja hää meelega täidab. Kes seiaamaale oli, on seda väga viisipärast täitnud, aga mis teha, väeteenistus kisub kauba katki. Kaupa tehakse suusõnaga siinsamas. J.V. Jannsen." (Eesti Postimees 7.1.1876).

"Ajakirjaniku õlgadel seisab raske töö, tema peab seltskondliste eluavalduste põhjusi tundma, ja selleks on teadmisi vaja, mille omandamine aga palju tööd ja aega nõuab. Just see teadmiste puudus teeb meie ajakirjaniku kohmetuks, riisub talt iseseisva töötamise võimaluse," kirjutab Konstantin Päts Teatajas 1903.

Kuidas siis saavad ajakirjanikud rahva silmaringi laiendada, kui nad pidevalt iseendagi silmaringi laiendamisega toime ei tule? Ajakirjanduse alguses ei ole see eriti raske, kuna rahva üldine haridustase veel väga madal on. Mida aeg edasi, seda keerukamaks muutuvad aga ajakirjaniku ees seisvad **ühiskondlikud probleemid**, mille kohta temalt peale nende kajastamise oodatakse ka hinnangut, teadmisi, kõlbelisi seisukohti e eetikat.

"Hariduskäigust lähtudes ei kuulu Jannsen ega Koidula, ka mitte Jakoson intellektuaalide hulka, ent samas olid nad ärkamisaja kultuurielu suurkujud /---/. Panus eesti rahva arengusse ja haritlasfunktsioon lubavad neid kõrvutada silmapaistvate vaimuinimeste F.R. Faehlmanni, F.R. Kreutzwaldi ja J. Hurdaga." Ka A. Grenzstein "*kuulub oma tegevuse tõttu eliidi hulka*" (Karjahärm ja Sirk 1997, 34-35).

Eestis ilmub **kõrgema haridusega ajalehetoimetaja K. A. Hermann**i näol 1882 (Eesti Postimees). Kuid juba 1859-60 toimetab Tallorahva Postimeest C. Körber ning 1871 Eesti Postimehe lisalehte lühikest aega J. Hurt, mõlemad Tartu ülikooli usuteaduskonna lõpetanud. (Ka Ristirahva Pühapäevalehe toimetaja A.H. Haller oli kõrgema haridusega kirikuõpetaja.) Paraku ei tundnud akadeemilise haridusega kirikumehed ajalehetöös oma kutsumust. K. A. Hermannil oli kõrgem keeleline haridus, tema järglasel Postimehe toolil - Jaan Tõnissonil aga juriidiline haridus. **Eestis hakkasid akadeemilise hariduse saanud toimetajad ilma tegema üle poole sajandi hiljem, kui see nt Soomes aset leidis.**

Hariduse osatähtsus

Tulenevalt vastutusest avalikkuse ees rõhutasid ka eesti ajalehed, kuivõrd tähtis on haritud ajakirjanik. Olevik kirjutas: “*Ilma tubli hariduseta ei ole kuskil teisel põllul nii raske tähtsaks saada kui just ajakirjanduses*” (Olevik 22.1.1890). Sakala aga arutles: “*“Grazd.” nõuab, et odavate ajalehtede toimetajad, kellede töösid rahvas loeb, peaksivad ühe eksami ära tegema.*” Kui juba jalgrattasõitjailt eksamit nõutakse, peaks rahvalehe väljaandmise õiguse saama ka vaid eksami kaudu. (Sakala 26.6.1896). Postimees juhtis sellele tähelepanu juba kümme aastat varem: “*Kui nüüd mõistmata mehikesed toimetajate toolide pääl /---/ rahvale teatusi võõriti seletavad, siis on selle tegevuse tagajärg tingimata kahjulik*” (Postimees 14.11.1887).

Avaliku arvamuse esindamisel tunnetasid ajakirjanikud **asjatundlikkuse** vajadust: toimetaja peaks ise asjatundja olema ja tal peaksid asjatundlikud kaastöölised olema. (Postimees 31.10.1887). Et üle saja aasta tagasi puudusid ülikoolidest veel ühiskonnateadused, oli sellele kõige lähemal vast **õigusteaduslik** haridus. “*Mees, kes õpetatud seadusetundja, on vististi ka kõige sündsam ajalehe toimetaja,*” kirjutas Karl August Hermann Jaan Tõnissonile oma õnnistust kaasa andes, kui viimane Postimehe ette asus. (Postimees 31.11.1896).

Rahvusliku ajakirjanduse loojaiks on meil õigus pidada koolmeistreid. Juba poleemika vana ja uue kirjaviisi üle haaras neid ning samas olid nad huvitatud oma töö- ja elutingimuste parandamisest.

Otse talutarest asus toimetuselaua taha vaid 2 isikut, et toimetada põllumajanduslisasid (Jaan Lammas ja Johan Vunn). Osa ajakirjanikke sattus ajakirjanduspõllule seoses õpitud või õpitava erialaga, kuna kaastöö tegemine pisut lisasissetulekut pakkus. “*Eestlastest aga ei ole peaaegu vist ühtegi olemas, kes ainult ajalehe kaastööst ehk kirjasaatmisest elaks, vaid meie juures on niisugune toimetus nagu kõrvaline või nalja-asi päris eluülespidamist andva ameti kõrval. /---/ Me näeme, et meie ajakirjandus üsna lapsekingades veel kõnnib. Tõtakem selle pärast seda elavamalt oma ajakirjandusest osa võtma*” (Postimees 18.3.1895).

Eneseteadvuse kujunemisest

Ajalehtedes toimusid XIX sajandi lõpukümnendel esimesed ulatuslikumad arutelud ajakirjaniku staatuse määratlemise, tema rolli ja tema hariduse üle.

Täishõivelistel ajakirjanike **eneseteadvus hakkas Eestis kujunema peamiselt saksa ajalehtede mõjul**. Postimees arutles 1887 ajakirjanduse osa üle ühiskonnas, sellest tulenevalt ka ajakirjaniku rolli üle. Jaan Lammas kirjutas Eesti Postimehes, milline “vägi ja võim ajakirjanikkudel” mujal maailmas on, et neid koheldakse igas ametiasutuses lahkesti. (Eesti Postimees 18.3.1895).

Ajakirjaniku töö spetsiifika nõudis oma rolli selgemat teadvustamist. “J. Tõnisson mäletab, kuidas tema tegevusse astumise algusajal ajakirjaniku prestiiž seltskonnas ei seisnud kuigi kõrgel,” kirjutas Oskar Mänd. Üldsus arvas näiteks, et toimetaja peaks omast palgast kulutama, et pääseda kohtadesse, kust oma lugejaile uudiseid hankida.

Teataja 1903 (K. Päts) kirjutas: ajakirjanik peaks pääsema igale üritusele, ka kitsamates seltskondades peetavatele, “et ajakirjandusel igal pool võimalus oleks niisugust asjaajamist pealt kuulata, mis laiematesse ringkondadesse puutub”. Sagedasti aga töötati sellele vastu, isegi näiteks kirikuõpetajate koosolekule ei kutsutud ajakirjanikke, kuigi seal arutati just eesti ajakirjandust.

“Meie avalik elu kubiseb sellistest nähtustest, kus ajakirjandus oma kohuseid ei täida, ja igal pool just sellepärast, et ta ei tea, mis tal lubatud ja mis ta käest nõutakse.”

Alles **1909** Tallinna raekoja saalis toimunud **esimesel eesti ajakirjanike kongressil** rõhutati üksmeelselt, et ajakirjanikud, kes võitlevad teiste ühiskonnaliikmete heaolu eest, peaksid hakkama rohkem silmas pidama ka enda heaolu. Neil eesmärkidel suudeti organiseeruda küll 10 aastat hiljem.

Väljaanded ja ajakirjanike arv

Ajakirjanduse politiseerumise perioodil 1878-1904 kasvasid ühes väljaannete arvuga ka nende tegijate read. Esimesed "poliitilised" ajalehed olid teatavasti Sakala (C. R. Jakobson) ja Tartu Eesti Seitung (A. Aint), tuues eesti ajakirjandusmaastikule **ühiskonnakriitika**. Enam ei piirdunud pelgalt rahva harimisega, vaid üritati otsida nähtuste tagamaid. 1878 ilmunud 11 väljaande kohta tegutses teadaolevalt samapalju ajakirjanikke. 1880. aastate lõpuks kasvas üheaegselt hõivatud ajakirjanike arv eesti toimetustes paarikümneni. Päevalehe ilmudes (1891) oli ajakirjandusturul 21 väljaannet tegemas 22 isikut.

Ajakirjanike arv püsib stabiilsena ega kajasta esimese päevalehe ilmumist turule. Oskar Mänd kinnitab oma meenutustes, et kolmeliikmeline Postimehe toimetus kasvas alles pärast Jaan Tõnissoni toimetajaks kinnitamist. (Mänd 1938, 14). "Niisama pidi H. Prants "Postimehe" peaaegu täiesti üksinda valmis kirjutama, niikaua kui see 3 korda nädalas ilmus; kui aga leht päevaleheks muutus, siis suurendati toimetuse jõudu esiotsa ainult niipalju, et ainsale toimetuseliikmele 5 rubla palka kuus juurde lisati" (Postimees 5.3.1911). Päevaleht = 6 x nädalas.

1891, kui Postimees päevaleheks muutus, oli soomlastel juba 7 ja lätlastel 2 päevalehte. Postimehe päevaleheks muutmise tagamaaks ei olnud aga niivõrd majanduslik kindlustunne, kuivõrd usk sellesse, et **päevalehte on Eesti vaimses elus vaja**, et leidub entusiaste, kes kaastööd teevad ja lugejaid, kes näevad selles rahvuslikku üritust.

Poliitikaleht 19. saj lõpu mõistes – mingit poliitikat ei olnud tsaaririigi äärealade väikerahvaste elus ega kirjanduses lubatud ja tegelikult seda ka ei aetud. Poliitika tähendus oli piiratud – st ajalehes avaldatavaid sõnumeid Vene-, Eesti- ja välismaalt; luba avaldada välissõnumeid ja Vene siseriikliku elu sõnumeid eristaski poliitikalehte teistest per. väljaannetest.

Tööjaotuse esimesed ilmingud

19. sajandi lõpus oli ajalehe või ajakirja juures ametis **toimetaja** (vastutava toimetaja tähenduses), kes oli reeglina ka väljaandja. Elulugusid uurides ilmneb, et juba Sakala ilmumisest alates on toimetustes ametis **tegelikud** ehk tegev **toimetajad**. Ülejäänud abilisi nimetati **toimetuse liikmeteks**. Üldreeglina pidid aga kõik väljaande käekäigu eest universaalselt head seisma.

Kirjeldusi vaadeldava ajastu toimetustest

Sama A. Pallase artiklis "Ajalehe kirjutajast ajakirjanikuks".

Esimesi tööjaotuse ilminguid Eestis kirjeldas G. E. Luiga aastast 1890 (jutt on **Olevikust**): *"Toimetuse töö oli Liivi õlal, see minusse ei puutunud; kontori üle valitses Sööt, seal ei olnud mul tegemist; pidin olema kodus kõige tegevuse ja talituse, trükikoja ja tähefabriku, köitmiskoja ja lehesaatmise juhataja ning raamatupidaja – kõik asjad, millest mul ei olnud aimu..."* (Luiga 1930, 53).

Matthias Johann Eisen oli lõpetanud ülikoolis just usuteaduskonna, kui K. A. Hermann **Postimehe** Pärnust Tartusse tõi ning teda toimetusse abiks palus. Eisen oli toimetuses täitsa üksi, Hermann tasus tema kolme kuu töö 15 rublaga. Muuhulgas nimetas Eisen: *"Palju aega tuli tellimiste vastuvõtmisega ja toimetuses jutul käijatega ära viita."*

1891-92 toimetas Jakob Tülgi **Eesti Postimeest** Peeter Grünfeldt, tehes üksinda nii toimetus- kui kontoritööd. 35-rublase kuupalga eest jätkus tööd "kaheksast kaheksani", sh kaks tundi lõunat, kuid et toime tulla, võttis ta lisatööks veel tõlkimist. Ta meenutas: *"Pidin hankima ja tõlkima sõnumeid, kirjutama juhtkirju, tõlkima kõik romaanid ja jutud, tõlkima "Muusika lissasse" valitud laulude sõnad, õpetaja Ederbergi saadetud saksakeelsed asjad "Misjonilehe" jaoks, tegema kõik korrektuurid, vastu võtma tellimisi, valtsima lehe ja olema abiks ekspedeerimisel, - ühe sõnaga, tegema töö, milleks nüüd iga lehe juures on mitte üksi eriinimesed, vaid ka eriosakonnad."* Ka Eduard Vilde on meenutanud: *"Ma kirjutasin kriipsu peale, ma kirjutasin kriipsu alla; viis päeva nädalas sõnumite songimist, jutujuperdamist, korrektuuriühendamist – kuuendal kliistripott ja pintsel, ristpaelad ja aadressid!"*

Georg Eduard Luiga meenutas 1890. aasta sügist, mil ta asus Oleviku toimetuses tööle. Tol ajal töötasid samas ka Karl Eduard Sööt ja Juhan Liiv. *"Olevik" asus tolkorral Raatuse tänavas, Grenzsteini vanema venna majas. See oli kolmekordne puumaja /---/. Alumine kord oli trükikoja all, selle all keldris oli "tähevalamise-vabrik": väike masin, millega keegi lätlane valas ükshaaval tähti. /---/ Toimetuse tuba /---/ üheainsa aknaga, oli ühtlasi, nagu öeldud, söögi- ja magamistuba. Selles oli keskel suur laud toolidega, ukse kõrval välisseina ääres üks ja tagaseinast veidi eemal teine riul raamatute ja ajalehtede jaoks. Viimase riuli taga, seina ääres, oli kaks voodit ja kolmas pikuti vaheseina ääres. Seal magasime kolmekesi Juhan Liivi ja K. E. Söödiga."* – *"Liivi harilik tööpäev oli: /---/ Kella 9 paiku einetas Liiv, lükkas siis tassid ja lina laua ülemisele otsale ja hakkas vabaks saanud lauapöolele lehetööd. Grenzstein ise kirjutas ainult juhtkirja ja populaarõpetlikke lugemisi, nagu "Tori põrgust maa põhja", "Elutarkus ja ilmakunst" ja muid sellelaadilisi, kuna sõnumite osa, nii kodu- kui välismaalt, vahepalad, naljad jne. olid Liivi hoolet. Abiallikaid ei olnud tal seks palju. Kodumaa teateid tuli kirjasaatjailt; need tuli läbi lugeda, parandada ja trükivalmis teha. Vene keelt J. Liiv ei valitsenud ja Venemaa sõnumid tulid võtta saksakeelseist lehist, Tartu "Neue Dörptsche Zeitung" ist", Riia ja Peterburi lehtedest. Kui oli meeleolu, kirjutas midagi algupärast proosas või värssides, siis läksid need pealekauba vahepaladena lehte, niisama kui K. E. Söödi ja minu seda laadi asjad: olid soovitatavad, kuid mitte sunduslikud. /---/ esimene trükivigade parandus kogu lehes, kuulutused ühes arvatud, oli Liivi teha. /---/ Aga neljapäeva õhtul ei võetud ühtki külalist vastu ega olnud omainimestel luba kuhugi minna. See oli suur korrektuuri-õhtu. /---/ Kuid see lugemine ei olnud ainult ladumisvigade otsimine, vaid ka autorite keelelised viperused ja loogikalised väärtused tõmmati halastamatult lahkamislauale. Ka keeleliste ja mõttele vigade selgitamises oli Grenzstein meister, ning seepoolest olid need õhtud meile head õppetunnid."* Luiga kinnitusel said Oleviku abilised 15 rubla kuus palka pluss prii söögi ja korteri.

Luiga mälestuste järgi palunud Liiv palgale kolm krooni lisa, et korterit üürida, kuna lutikad teda toimetuseruumis igal öösel kimbutasid, kuid peremees keeldus. *"Siisgi trööstivad nooredmehed ennast sellega, et mõni teine toimetuse veel vähem maksab. Nii sai kolmkord nädalas ilmuva "Postimehe" ainus toimetuseleilge ilma söögi ja korterita 15 rubla kuus ja "Valgus" Tallinnas laskis "poissi" esiti 3-6 kuud täiesti ilma palgata töötada, hiljem hakkas õnnelik õpipoiss 3 rubla kuupalka saama, mis aastate jooksul koguni 10 päälle kerkis."* /---/

"Iseäranis raske oli Liivi töökoorem sel aastal, kus "vana" omale maja ehitas, sest et viimane siis peaaegu ridagi lehte ei kirjutanud, vaid terve töö üheainsa Liivi õlale jättis, kes selle eest nurinat ja augutamist päälegi pidi kannatama, isegi avalikus lehes." /---/

Valguse tegelik toimetaja sai 5-10 rubla kuus palka ja pidi selle eest terve lehe valmis kirjutama, pääle selle aga veel lehevoltija "aadressikledija kohusid" täitma.

Johann Köpp kirjeldab oma mälestustes **Postimehe** valmimist järgnevalt: *"Ka siin tuli teha kõik sama laua ääres. Alade*

jaotus toimetuse-liikmete vahel ei olnud kindlalt pretsiseeritud, igaüks tegi seda, mis just ette juhtus: tõlgiti või refereeriti teistest ajalehtedest, Tõnisson kirjutas sealsamas juhtkirja, korrektuuri tehti ühiselt, poognaid omavahel jagades.”

Leho Lumiste väitel pidas Tõnisson kinni traditsioonist, et sama töö eest saab naine mehest väiksemat palka: “Nii sai intelligentne ja usin korrektor Marta Bekker palka 35 rubla, Artur Paulmeister aga, kes perioodilise joomahaigena mõnikord nädalapäevad toimetusest puudus, 50 rubla. Kui preili Bekker palka juure küsis, vastas Tõnisson, et naisterahva kohta on seda palka küllalt. Samasugust vahet tehti ka lihtsurelike ja akadeemiliste isikute honorari vahel. Esimestele maksti realt maksimaalselt kolm kopikat, akadeemilised aga said viis ja rohkemgi.”

Mõtisklemiseks

- * Miks olid tihtipeale just kirjanikud need, kes ajakirjanduses leiba teenisid?
- * Jannsen elatas täishõivelise ajakirjanikuna nädalalehte tehes ära oma perekonna, seda pea 16 aastat. Grenzstein ehitas toimetajatöö kõrvalt maja Tartu kesklinna lähedale. Missiooni ja majandushuvide ühitamine näis suhteliselt kerge teostada. Kas praegugi?
- * Kus nimetati ajakirjanikke sõnnikurehitsejateks? Millises staatuses oli Eesti ajakirjanik 19.-20. sajandi vahetusel?
- * Uurige järele, millal hakati ajakirjanikke maailmas koolitama. Mis seda tingis?

Kasutatud kirjandus

Põhineb artiklil:

A. Pallas. Ajalehe kirjutajast ajakirjanikuks. - Peatükke Eesti ajakirjanduse ajaloost. Tartu 2000.

Lisaks kasutatud:

K. Aru. Üks kirk, kolm mõõdet. Tartu 2008.

E. Lauk. Eesti ajakirjanike kutsealane organiseerumine. Eesti Ajakirjanikkude Liit (1919-1940) ja selle tegevus. - Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat 1988-1993. Tartu 1995, lk 206-246.

A. Grenzstein. Ajakirjanduse ühendus: Tee, mis rahwa ajakirjanduse eesmärgile wiib. Jurjev 1897.

T. Karjahärm, V. Sirk. Eesti haritlaskonna kujunemine ja ideed 1850-1917. Tallinn 1997.

M. Lepik (toim). Fr. R. Kreutzwaldi kirjavahetus V. Tallinn 1962.

A. Vesilo. Koidula ja "Eesti Postimees". - Õitsituled XIII, 1935, lk 42-44.

Ajakirjanduse kommersialiseerumine

Ajakirjandusest sai kaup. Nii maailmas kui Eestis. Miks?

Õpikeskkond: [TÜ Moodle](#)

Kursus: Massikommunikatsiooni ja Eesti ajakirjanduse ajalugu (SOZU.01.194)

Koosta raamat: Ajakirjanduse kommersialiseerumine

Printed by: Anu Pallas

Kuupäev: esmaspäev, 10 jaanuar 2011, 16:40

Sisukord

[Ajakirjandusest saab kaup](#)

[Eesti eripära](#)

[Trükikojad ja telegraaf](#)

[Levi](#)

[Kirjastusühisused](#)

[Eesti eripära juurde tagasi](#)

[Uusi suundi Eesti ajakirjanduses 20. saj alguses](#)

[Mõtisklemiseks](#)

[Kasutatud materjal](#)

Ajakirjandusest saab kaup

Ühiskondlikud eeldused odava pressi tekkeks

19. sajandil oli toimumas **tööstusrevolutsioon**, linnad kasvasid, ehitati raudteid ja poliitikud hakkasid korraldama valimiskampaaniaid, hakates valijatega suhtlema vahetult. Erinevalt varasemast ei mänginud ajalehetoimetajad enam poliitikas nii suurt rolli. Samas ei suutnud erakonnad kasvavate kulutustega ajakirjandust enam doteerida. Rahva seas vähenes poliitika vastu huvi, erakonnad olid oma seisukohtades muutunud suhteliselt sarnasteks.

Majanduslikus mõttes arenesid **trükitehnika võimalused**, millest sõltuvad väljaannete arv ja tiraažid, samuti arenes kommunikatsioonitehnoloogia – telegraafi ja telefoni tulek. Huvi ajakirjanduse vastu näitasid üha enam üles kaupmehed ja äriomanikud, et leida oma kaupadele rohkem ostjaid. **Tootmine** kasvas ja üha olulisemaks muutus **turustamine**.

Need faktorid üheskoos rajasid aluse ajakirjanduse orienteerituse muutumise poliitikalt ettevõtlusele. Üheks odava ajakirjanduse teerajajaks oli Bennett, kes lõi 1835 *New York Herald*i, mis sai kiiresti edukaks. **Ameerika omapäraks** oli see, et **ajalehti oli tuhandeid** (19. saj lõpul u 20 000) ja nendega oli lihtsam suhelda **reklaamiagentuuride** kaudu. Hakati läbi viima ka auditooriumiuuringuid, et reklaam jõuaks sihtrühmadeni. **Reklaamide paiknemine lehes sai suureks probleemiks**: taheti, et reklaam oleks nähtaval ja tõsistele uudistele võimalikult lähedal. See muutis ajalehtede väljanägemist. Tihti tuli ette reklaamide maskeerimist uudisteks, samuti kaubamärkide mainimist uudistes.

Äriga seonduv muutis ajalehtede toimimist ja uudiseid üldiselt, muutus toimetuste töökorraldus. Hakati korraldama meediasündmusi ja reporterite ülesandeks sai lugude otsimine.

Ka mujal maailmas, ennekõike Euroopas tingisid ühiskondlikud muutused - kirjaoskuse levimine ja urbaniseerumine, industrialiseerumine ja ühiskonna demokratiseerumine - uusi vajadusi. Inglismaale oli iseloomulik, et 1855-61 eemaldati ajakirjanduse pealt võetavad maksud ja see tõi kaasa hinnalanguse ning tiraažide suurenemise.

Majanduslik konkurents sundis arendama nii toote sisu kui ka tootmisprotsessi korrastama. **Taotletava kasumi liik muutus poliitiliselt kasumilt majanduslikuks**. Sisu hakkasid rohkem kujundama kohalikud uudised ja inimkesksed sündmused. Tehnoloogilised võimalused lubasid avaldada rohkem ja erinevaid lugusid.

Tekkis täishõiveline ajakirjanik, kes elatus ajalehtedesse kirjutamisest. Ajakirjanik muutus poliitikust professionaaliks, toimetused kasvasid, tekkisid reporterid. Euroopa esimesed elukutselised ajakirjanikud ilmusid 1830. aastate Inglismaal, kui Times'is võeti tööle täiskohaline palgeline toimetaja ning kohtu- ja politsei uudiste kirjutaja.

Eesti eripära

Ajakirjandusturgu mõjutavad **trükitehnika võimalused** (millest sõltuvad väljaannete arv ja tiraažid), **kommunikatsioonitehnoloogia areng** (telegraafi ja telefoni tulek) ja **auditooriumi vajadused**. Euroopas ja Põhja-Ameerikas tingisid ühiskondlikud muutused - kirjaoskuse levimine ja urbaniseerumine, industrialiseerumine ja ühiskonna demokratiseerumine - uusi vajadusi. Majanduslik konkurents sundis arendama nii toote sisu kui ka tootmisprotsessi korrastama. **Eestis põimus kommertsialiseerumine tihedasti läbi poliitilise avalikkuse kujunemisega.**

Eesti olud olid nii poliitiliselt kui majanduslikult väga erinevad. Kõigepealt oli eestlaskond põline maarahvas, linnades elas üsna vähe eestlasi. Põhiliselt elati linnas lihttöölisena (voorimees, majateenija jmt ametid, isegi kalastajad). Kaupmehed ja käsitöölised olid enamasti mitte-eestlased. 19. saj teisel poolel hakkas rahvaarv linnades tõusma, eriti kiiresti kasvasid Valga, Tartu, Viljandi, Võru, Rakvere ja Tallinn. 1881 elas maal 86,7% siinsest elanikkonnast, ja 1897. aastaks oli see kahanenud 81-le %-le. Mis siis maal muutus?

Vene keskvalitsus nõudis Baltimaade rüütelkondadelt **üleminekut raharendile**. Teorendilepingud lõpetati 1868. a kevadeks. Selleks ajaks oli Liivimaal juba 14 % päriks ostetud talusid (Eestimaal vaid 2,5 %). 19. saj lõpuks oli suurem osa Liivimaa taludest talupoegade käes, kuigi paljudel oli see võlgu ostetud. Põhja-Eesti jäi ses osas kaugele maha, alles 20. saj alguses hoogustus seal talude päriksost (1899 oli 46 % ostetud). Talude majandamist mõisad eriti enam segada ei saanud. Samas oli rahale üleminek maarahva jaoks üsna raske: poldud harjutud oma saadusi linnades turustama ja rahaga harjumata talumehed said kaupmeestelt tihti petta. Siiski andis uus olukord võimalusi inimestel vabamalt ka linnades ametit otsida. Varasem kolmeväljasüsteem maal asendus mitmeväljasüsteemiga, mis oli otstarbekam ja tulusam. Põllumeeste seltsid propageerisid uusi töövõtteid ja põllutööriistu.

Mis puudutab tööstust, siis kõige tugevamini oli arenenud tekstiilitööstus, töödeldi ümber villa ja hiljem lina. (Kalevivabrikud asusid Kärddlas, Sindis, Narvas ja ka Tartus.) Nii et eestikeelne ajakirjandus oli ikka suunatud maarahvale, kelle hulgast hakkas esile kerkima üha rohkem haritlaskonda.

Trükikojad ja telegraaf

Uute trükikunstialadena levisid 19. saj esimesel poolel puulõike kõrval vasetrükk ja kivitrükk e litograafia. Eesti rahvusliku raamatu- ja ajakirjandusgraafika rajajaiks said Berendhoff ja Jakobson, kelle puulõiked illustreerisid kaasaegseid ajalehti.

Trükitehnika arenes hoogsalt: Eesti trükikodade sisseseadeid täiustati. 1878 oli kaheteistkümnes Tallinna ja Tartu trükikojas kokku 19 käsipressi ja 18 kiirpressi (neist 10 Tln-s ja 8 Trt-s). Hakati kasutama ka aurujõudu kiirpressidel trükkimiseks.

Grenzstein seadis 1893 oma trükikojas sisse esimese **tsinkograafiatöökoja**, kus töötas Saksamaal tsinkograafiat õppinud, hiljem kirjanikuna tuntuks saanud Andres Saal. Siitpeale võidi ajakirjanduses hakata avaldama fotoillustratsioone. Algul avaldati rohkesti asulavaateid, foto kasutamine ajakirjanduslikus mõttes levis laiemalt 1920. aastatel.

Esimene rotatsioonimasin jõudis Eestisse 1906, Tallinna Andres Perti trükikotta. Siia toodi 1909 ka ladumismasinad.

Eestis oli XX sajandi alguses 44 trükikoda (neist 14 Tallinnas ja 8 Tartus), 1910 oli neid 58 (16 Tln-s ja 12 Trt-s). Trükikodade asutamine seostus juba XIX sajandi lõpukümnete üha sagedamini ajalehtede väljaandmisega (Grenzstein, Hermann jt). Tsinkograafiatöökojad võimaldasid avaldada ka fotosid, kuid kuna fototehnoloogia oli veel algeline ja kallis, siis tehti seda harva. Et liikuvaid objekte pildistada polnud võimalik, avaldatigi esialgu asulate vaateid, ehitiste pilte või portreesid. Üldiselt olid eestlaste trükikojad sakslaste omadest halvemini sisustatud, kuna osteti vanu masinaid põhiliselt Saksamaalt – uute jaoks ei jätkunud raha. Moodsa ja ajakohase trükikoja avas 1905 Tallinnas ajalehe Uus Aeg ja hiljem Päevalehe väljaandja Andres Pert. 1906 sai see trükikoda esimese rotatsioonimasina Eestis ja 1909 esimesed ladumismasinad. 1909 sai ka Postimees rotatsioonimasina, mis muutis ajalehe trükkimise kümme korda efektiivsemaks, kuigi jäi samal ajal tugevasti alla nt Times'i trükikiirusele (mis oli veel 8 x kiirem). Oluliseks tuleb pidada ka paberitootmise odavamaks muutumist, mis lubas hoida stabiilsed ja madalad ajalehtede tellimishinnad.

Telegraafiteenust hakkasid vahendama infoagentuurid. **Eesti lehed võtsid telegraafisõnumeid esialgu teistest ajalehtedest.** Regulaarseid teateid eilse päeva sündmustest hakkas eesti lugeja saama päevalehe sünni järel 1891.

Kohalike uudiste vahendamisel sai **telefonist** sama tähtis kommunikatsioonivahend kui seda telegraaf kaugete sündmuste vahendamisel oli. Sajandivahetuseks olid endale telefoni muretsenud mitmed Tallinna ja Tartu ajalehetoimetused. Enne telefoni ei osatud ette kujutada auditiivse info levivõimalusi.

Levi

XX sajandi alguses hakkas väljaannete nimetuste arv järjekindlalt tõusma. Kuni Vene kodanlik-demokraatliku revolutsioonini 1905 tekkis uusi väljaandeid suhteliselt aeglaselt. Aktiivsus tõusis poliitilise võitlusega käsikäes. Niipea kui mõni ajaleht võimude poolt suleti, hakkas see ilmuma muudetud nime all. Ärevad ajad ja keeruline poliitiline olukord muutsid väljaannete püsijäämise raskeks ja ilmumise ebastabiilseks, mis on seletatav ka majanduslike raskustega. Uus ajakirjanduse elavnemine saabus koos Esimese maailmasõjaga, kuid vaibus majanduslike raskuste ilmnedes. Järgmine elavnemine seostub 1917. a sündmustega, mil tekkis hulganisti töölisväljaandeid.

Kust tol ajal ajalehti telliti? Otse ajalehe toimetusest, talitusest e kontorist, trükikodadest, postiasutustest, raudteejaamadest, raamatukauplustest; maal võtsid tellimusi vastu kirikuõpetajad, külakoolmeistrid ja külakaupmehed, vallaametnikud ja vahel lihtsalt eraisikud, kel oli kokkulepe ajalehe väljaandjaga. Seltsitegevuse laienemine andis võimaluse ajakirjandust ka seltside kaudu levitada.

Peamise sissetuleku said ajalehed tellimistest ja kuulutustest. Üksikmüügi osatähtsus hakkas kasvama just sajandivahetuse paiku. Niikaua kuni põhiosa ajalehe tiraažist levis maal, oli üksikmüüki küllalt raske korraldada. Sedamööda, kuidas oli kasvanud eestlaste arvukus linnades, suurenes ka potentsiaalne üksiknumbri ostjate arv. XX sajandi alguse päevalehtede trükiarv ületas tellijate arvu juba mitme tuhande võrra (Postimehel oli 1904 - 6000 tellijat, kuid laupäeviti trükiti 10 000 lehenumbrit).

Ajalehepoisse hakkas linnapilti ilmuma just XX sajandi alguses. 1912. aastast peale tuli ajalehepoisse politseis registreerida, nad kandsid väljaande nimega mütsi ja väljaandja vastutas nende käitumise eest. Nt Postimehel oli 1912. a lõpul registreeritud 11 lehepoissi (kõik 14-15 a vanad), 1913 oli neid 44, 1914. a sügisel juba 86. Ajalehekioskid ilmusid Eesti linnapilti 1920. aastate algul.

XIX sajandi ajalehti säilitati aastakümneid kui mitmekesisist harivat ja meelelahutust pakkuvat lugemismaterjali. Mida kiiremaks muutus elutempo, seda väiksemaks muutus ajalehe säilitamisväärtus – ajalehest hakkas saama **ühapäevakaup**. Üksikmüügi suurenedes hakkas esilehele üha sagedamini ilmuma erakordseid pealkirju ja sensatsiooni. Ajalehe kõrval kindlustus ajakirja seisund, mis pakkus püsivama väärtusega lugemist, meelelahutust, õpetust jms.

Mida rohkem erinevaid väljaandeid ilmus, seda suurem oli lugeja valikuvõimalus. Kõige loetavamad päevalehed olid Päevaleht, Tallinna Teataja ja Postimees. Ajalehe kohanemist turuvajadustega näitab kasvõi *esimene lugejate ankeetküsitlus 1910.* aastal, mille korraldasid Virulase ja Tallinna Teataja toimetused. Selline ettevõtmine sai teiste väljaannete suure kriitika osaliseks. Konkurents sundis oma auditooriumit uurima, teisalt ei suutnud tollased lehetegijad loobuda arusaamast, et ajaleht on õpetaja-teenäitaja, kes peab lugejat harima ja oma teadmisi temaga jagama.

Mida tellijaile pakuti? Tõestati oma kvaliteeti (nt Postimees nimetas end vanaks ja auväärseks ajaleheks, st väärtustas järjepidevust), pakuti proovinumbreid, tavaliselt (kuna tellimishinnad olid enamvähem samas suurusjärgus) meelitati lisalehtede, raamatute või kalendritega, mida tellija sai kas päris tasuta või odavama hinnaga. Pikema aja peale tellimine oli soodsam jms. See ei olnud iseloomulik üksnes Eestile, vaid ajakirjandusele üldse.

Kirjastusühisused

Miks nad tekkisid?

Konkurentsi tekkimisel väljaandjate vahel ei suuda osa väljaandeid saada enam nii palju tellijaid ja kuulutusi, et oma kulutusi katta. Sellepärast on nad sunnitud kas ilmumise lõpetama või leidma võimaluse oma **põhikapitali suurendamiseks**. Seda tehti **kirjastusühisuste asutamise kaudu**.

Sajandivahetusel oli kirjastamine muutunud juba iseseisvaks tegevusalaks ja tuluallikaks. Suure kapitaliga kirjastusühisusi sai hakata asutama pärast sõjaseaduse tühistamist 1908. Enamik neil aastail asutatud kirjastusühisusi oli seotud ajakirjanduse väljaandmisega.

Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisuse (TEKÜ) osanikeks olid põhiliselt Tallinna äritegelased. Kohe pärast asutamist osteti ära 3 lehte: 1905 asutatud Päevaleht (sai põhiväljaandeks), Aeg ja Koit, viimastest said Päevalehe lisad. Ajalehti trükiti Andres Perdi trükikojas, 1911 ostis TEKÜ Perdilt ka trükikoja ära. Päevalehele osteti ja asutati hulgaliselt lisasid ja kaasandeid. Ta jäi suurimaks ja stabiilseima majandusega ajaleheks ka järgnevil aastakümneil.

Kirjastusühisuseks muudeti ka **Tõnissonile kuulunud Postimehe kirjastus** Tartus. 1911. a-ks oli kirjastus suurtesse majandusraskustesse sattunud ning lahendus leiti põhikapitali suurendamises osaühisuse loomise teel. Osaühisusele Postimees läksid Tõnissonilt trüki- ja köitekoda, tsinkograafia, kirjastus, raamatukauplus. Ajalehe Postimees väljaandmis- ja omanikuõigused jäid Tõnissonile.

1911 loodi Peterburis eesti kirjastusühisus **Ühiselu**, mis viidi mõni aasta hiljem Tallinna. Ühiselu kirjastusel ilmus Tallinna Teataja, selle lühendväljaanne Tallinna Uudised ja lisad.

Eesti eripära juurde tagasi

Eestis põimuvad kaks nähtust: **parteilise ajakirjanduse teke ja ajalehe muutumine kaubaks**. Parteilise ajakirjanduse tekkimine oli lehe kaubaks arenemise teel osaliselt takistavaks faktoriks, kuivõrd partei üldjuhul subsideeris ajalehte. Oli ju partei eeskätt huvitatud oma ideede levitamisest, mitte niivõrd äritegevusest. Riigi või partei poolt doteeritavad väljaanded võisid endale lubada lugejate ja reklaamijate vajaduste ignoreerimist.

Kirjastusühisuste tekkides (1908 TEKÜ, 1907/1911 Postimees) ei olnud lehe omanikeks enam mitte erakondlikud, vaid majanduslikud ringkonnad, kes ei olnud huvitatud niivõrd poliitilisi ideid levitavatest ajalehtedest, vaid suure lugejaskonnaga tulutoovatest väljaannetest.

Kuidas eesti ajakirjandus politiseerus? Totaalse tsensuuri all puudub ajakirjandusel võimalus poliitilistele otsustele mõju avaldada. Eesti ajakirjandus oli teatavasti XX sajandi alguseni eeltsensuuri all. Samas oli Euroopa ja Ameerika ajakirjandus muutunud avaliku arvamuse instrumendiks, mis lõi müüdi ajakirjandusest kui neljandast võimust (seadusandliku, täitevvõimu ja kohtusüsteemi kõrval).

Ajakirjanduse sotsiaalse rolli tähtsuse rõhutamine jõudis eesti ajakirjandusse läbi saksa ajakirjanduse, reaalselt aga eesti ajakirjandusel sellist võimu ei olnud. Rahvuslik liikumine püstitas eeskätt rahvuslikke ja ülddemokraatlikke nõudmisi, mitte küsimust poliitilisest või majanduslikust võimust. Võimuaparaadil oli ajakirjanduse üle täielik mõju. Alles 1905. a oktoobrimanifest andis võimaluse poliitilise avalikkuse eksistentsiks Venemaal.

Siiski oli ajakirjandusel rahva aktiveerijana ja avaliku arvamuse kujundajana hindamatu roll. Ideed ja seisukohad hakkasid esialgu polariseeruma tulenevalt poleemikast saksa ajakirjandusväljaannetega, hiljem ajalehtede mõju kasvades hakkasid eristuma poliitiliselt orienteeritud ühiskondlikud struktuurid.

Eestlaste poliitilise ärkamise ajaks nimetatakse 1905.-07. aastate revolutsiooni aegu. Ajalehed, mis seni olid poliitilisi sündmusi vahendanud, said järkjärgult poliitiliste rühmituste, parteide ideoloogia, programmide, eesmärkide vahendajaiks ja propageerijaiks. Ajakirjanduses kõlasid väga mitmesugused ja sageli vastakad seisukohad eesti ühiskonna arengu põhiküsimustes. Erinevalt suhtuti klassivõitlusse, revolutsiooni eesmärkidesse, erinevalt nähti eesti rahva osa.

Tuntuim tollastest ajakirjanduslikest poleemikatest on kahe päevalehe – Postimehe ja Teataja vastasseis, mida teatakse kui **“aatemeeste” ja “majandusmeeste” vaidlust**. Radikaalide ja liberaalide toimetatud Teataja soovitas aktiivselt revolutsiooniga kaasa minna, selgitas klassisuhete iseloomu, osutas klassivahedele eesti ühiskonnas endas. Postimees oli seadusliku tegutsemise poolt, taunis vägivalda ja rahva lõhestamist klassivaenu õhutamiseiga. Teataja sünd tõi poleemikasse diskussiooni ühiskonna arenguteede ja võimaluste üle. Nende vaidlustest Postimehega oli ainult kasu: õpiti elule ja toimuvale avaramalt vaatama, mõtteid täpselt väljendama, hinnanguid selgitama ja kaitsma. – Aru 2008: 129)

Ajalehetoimetuste juurde koondusid ühesuguste töökspidamistega inimesed, kes asutasid revolutsiooni käigus poliitilisi parteisid. Postimehe ringkonnast kasvas välja Eesti esimene kodanlik partei – Eesti Rahvameelne Eduerakond ja ajaleht esines siitpeale täie enesestmõistetavusega parteilehena. Uudiste ümber moodustus Peeter Speegi eestvedamisel Eestimaa Sotsiaaldemokraatlik Tööliste Ühisus e föderalistide partei. Lühiealiste legaalse ja illegaalse ajalehtedega olid esindatud töölispartei Eesti organisatsioonid. Parteilehtede kõrval ilmus hulk liberaal-demokraatliku kallakuga väljaandeid (Päevaleht, Virulane, Sõnumed, Kodumaa).

Ajalehed lülitasid ka otseselt poliitilisse võitlusse: selgesti ilmnes ajalehtede toetuse olulisus linnavolikogude valimiskampaaniate ja duumavalimiste ajal. Jaan Tõnissoni edukus I Vene Riigiduumasse valimisel oli suures osas Postimehe teene.

Siitpeale hakkas just ajakirjandus hoidma pidevalt päevakorral küsimust Eesti poliitilistest perspektiividest. Kui Jaan Tõnisson 1906. a Vene Riigiduumas esitas Eesti autonoomia nõude, püsis see jätkuvalt ajaleheveergudel, kuni sai tegelikkuseks pärast 1917. a veebruarirevolutsiooni.

Uusi suundi Eesti ajakirjanduses 20. saj alguses

1905. a revolutsioonipäeviks olid ajalehed muutunud inforikkamaks: enne Esimest maailmasõda ilmus Tallinnas pidevalt 2-3 päevalehte, peale selle Tartus, Pärnus ja Narvas. **Päeva- ja nädalalehede** kõrvale ilmusid päevalehede **kõrvalväljaanded** teises linnas (nt Postimehel ilmusid kõrvalväljaanded Pärnus ja Rakveres). Kõrvallehtedena ilmusid tollal ka päevalehede **lühendatud väljaanded** (Postimehel "Elu", Päevalehel "Aeg", Tallinna Teatajal "Tallinna Uudised"). Lühendatud väljaanne sisaldas päevalehe olulisemat materjali, kuid ilmus harvem ja oli odavam. Kõik päevalehed andsid välja ka **tasulisi või tasuta lisasid** (kirjandus-, populaarteaduslikud, meelelahutuslikud, juriidilised, majapidamisalased jm).

Revolutsioonilise tõusu aastatel lisandusid ajakirjanduspilti **poliitiline pilkeleht** ning satiirajakiri. Katseid oli tehtud juba 19. sajandi lõpupoole (Meelejahutaja naljakas lisaleht, Oleviku Naljalisa). Satiirilehed ilmusid enamasti ajalehtede lisade või kaasannetena, nii oli neid odavam ja lihtsam välja anda. 1904-1914 ilmus kokku 11 nimetust satiiri- ja huumorilisaid ning kaasandeid, sh Vilde toimetatud Teataja Naljalisa (Tln), Uudiste Naljaosa (Trt), "Kaak" (Helsingi); Postimehe "Sädemed" (1905-1915), Päevalehe "Sarjaja" (1912-1914). Neil lisadel olid sarnased, ülddemokraatlike taotlustega programmid: kõik soovisid ühiskonda rahumeelselt ümber korraldada. Avaldasid peale ühiskondlik-poliitilise teema ka ilukirjanduslikku ja populaarteaduslikku lugemist.

Esimene **iseseisev pilkeajakiri "Meie Mats"** oli tekkinud veelgi varem, 1902. aastal ja jäi ilmuma 1927. aastani. 1919-21 tegutses "Meie Matsi" juures Gori (Georg Tõnisson).

Poliitilisest problemaatikast oli kandvaim eestlaste iidne orjapõli ning sakslaste ülemvõim ja omavoli, millele saab kõigis väljaannetes osaks tingimusteta hukkamõist. Töölisklassi vähesuse tõttu ei olnud nende eluküsimustel satiirilises kohas, seetõttu jäi revolutsiooniteematika pisut kaugemale. Küll aga liitusid huumorilised täie hooga alles formeeruvate poliitiliste parteide ja liikumiste vahelisse võitlusesse. Pea kõigi väljaannete "lemmik" oli Eesti Rahvameelne Eduerakond ja selle liider Jaan Tõnisson, kellele pandi pahaks kaldumist paremale, kodanluse leeri ning lihtrahva mitteametist.

Poliitiliste küsimuste kõrval pühendasid naljalised tähelepanu ka aktuaalsetele eluprobleemidele, nagu kadakasakslus, kitsad haridusolud, joomarlus, eesti ajakirjandus ise (nahutada said Postimees, Valgus, saksameelsed lehed) ning muidugi tehti nalja naiste, armastuse ja abielu teemadel, püüdes rahva moraalselt palet positiivselt mõjutada.

Uue ajakirjatüübi – **kultuuri-poliitilise** – tõi Noor-Eesti liikumine. Kirjanike ja kunstnike noorem põlvkond soovis hüljata talupoeglikku "maakultuuri" ideed, pürgides eestlaste endi rajatava euroopaliku kõrgkultuuri poole. Ajakirjad "Noor-Eesti" (1910-1911) ja "Vaba Sõna" (1914-1916) tõstsid uuele tasemele **ühiskondlik-kultuurilise esseistika**, hakates kasutama erinevate distsipliinide moodsaid termineid. Eesti kulturi piiride avardamine ei jäänud pelgalt kitsa haritlaseleidi mõtteharjutuseks. Ajakirjandus oli ukseks "suurde" kirjandusse ja seda juba enne kirjandusajakirjade teket: kõik nooreestlased ja ka enamik ilukirjanikke olid tuttavaks saanud läbi ajakirjanduse.

Noor-eestlaste algsed juhtmõtted oli sõnastanud Gustav Suits: võidelda väljaspool kõigist erakondadest loiduse ja ükskõiksuse vastu, kultuuri ja hariduse eest: "Olgem eestlased, aga saagem eurooplasteks!" Esialgu paari aasta tagant välja antud albumid ei võimaldanud küllaldaselt selgitada oma seisukohti ega vastata paljudele kallaletungidele. Proletaarne ringkond (O. Münther, H. Pöögelmann jt) süüdistas nooreestlasi asotsiaalsuses, amoraalsuses, dekadentsis. Postimehe ringkonnad (A. Jürgenstein, V. Reiman) heitsid ette rahvuslike traditsioonide alahindamist, "eesti hinge" prantsustamist ja saksastamist. Ennekõike oli ajakirja vaja nooreestlastele endile rühmituse arenguks. Ehkki ajakirja väljaandmist kimbutasid mitmed takistused, ei jätnud see jälge ajakirja sisule ega välimusele. Ajakiri oli sisuliselt uudne, mitmekülgne, toimetatud läbimõeldult ja kujundatud maitsekalt. Toimetamises avaldus püüe rahvusvahelise sisu poole: originaalartiklite kõrval ilmus mitmeid tõlkematerjale. Põhiautoriteks olid G. Suits (toimetaja), Friedebert Tuglas, Villem Grünthal-Ridala, Bernhard Linde, Johannes Aavik.

Ei oma ilukirjanduslikus ega teoreetilises osas **ei arvestatud laiema lugejaskonna maitse ega huviga**. Lugejaskond pidi jõudma ajakirja tasemele, mitte vastupidi. Tegelikuses see aga nii kiiresti ei läinud, mis kajastus ajakirja tuludes-kuludes ja mis oli suuresti ajakirja seiskumise põhjuseks.

Ajakirja seisund oli selleks ajaks kindlustumas: esimesed kitsamalt suunitletud **erialajakirjad** ilmusid ajalehtede lisadena, kuid **1911 ületas iseseisvate ajakirjade arv ajalehtede arvu** (1914 oli 30 ajakirja kõrval 12 lisalehte).

Mõtisklemiseks

- * Mis oli ajakirjanduse kommertsialiseerumise eeldusteks laias maailmas?
- * Mille poolest Eesti tööstusriikidest erines?
- * Miks kirjastusühisused Eestis enne 20. sajandit ei tekkinud?
- * Milliseid väljaandeid müügiedu ei saatnud? Miks?
- * Kuivõrd saame rääkida ajalehest kui kaubast 19. sajandil? Kuidas lehtede levitamine muutus?

Kasutatud materjal

Aru, K. Üks kirk, kolm mõõdet. Tartu 2008.

Lauk, E. Eesti Vabariigi ajakirjandusest 1920.-1930. aastatel. Eesti ajakirjanduse ajaloost VII, Tartu 1991, lk 36-48.

Lauk, E. Eesti ajakirjanduse süsteemi kujunemine. Eesti ajakirjanduse ajaloost X, Tartu 1996, lk 5-36.

Peatükke Eesti ajakirjanduse ajaloost 1900-1940.

Pullerits, P. USA ajakirjandus. Tartu 2003.

Koostanud Anu Pallas.

Tõnisson, Päts ja Luiga

Parteilise ajakirjanduse perioodi väljapaistvamad tegelased.

Õpikeskkond: [TÜ Moodle](#)

Kursus: Massikommunikatsiooni ja Eesti ajakirjanduse ajalugu (SOZU.01.194)

Koosta raamat: Tõnisson, Päts ja Luiga

Printed by: Anu Pallas

Kuupäev: esmaspäev, 10 jaanuar 2011, 16:43

Sisukord

[Jaan Tõnisson](#)
[Konstantin Päts](#)
[Georg Eduard Luiga](#)

Jaan Tõnisson

Jaan Tõnisson 1868 – 1941

Sündis Viljandimaal Mursi talus põlise taluperemehe pojana 22. dets 1868. Peres oli 9 last. Isa suri varakult. JT õppis rääkima alles 3aastaselt, lugema hakkas 10aastaselt. Tema kooliajast teatakse, et oli vagune ja tark poiss, kes oli rohkem omaette ega teinud teiste poistega eriti tegemist. Õpetajatega aga sattus pidevalt vastuollu seoses oma eestimeelsuse (tema eeskujuks oli C. R. Jakobson) ja eesti keeles rääkimise pärast. Hiljem tema Jakobsoni-vaimustus jahtub selle demagoogiliste võtete pärast võitluses J. Hurdaga. Lugupidamine Jakob Hurda vastu aga tõusis.

Jaan Tõnisson lõpetas Tartu Ülikoolis **õigusteaduse**. K. A. Hermann kutsus ta kohe peale lõpetamist 1893 Postimehe toimetusse tööle, kus ta sai 50 rubla kuus palka. JT pidas seal vähem kui aasta vastu ja läks Venemaale kohtupraktikat saama. Sealt kutsus ta tagasi Villem Reimann, kui Hermann otsustas **Postimehe** maha müüa. Koos osteti P ära, Tõnisson jäi selle omanikuks ja väljaandjaks 1896. aastast.

Venestusaeg veel kestis. 1895 oli ajakirjandusel sumbunud maastik, mida kajastada – puudus siht, aade. Oma väljaande “sisulise ja välimise täiustamise asemel” valisid väljaandjad-tmt-d mooduse, “mis näis poliitiliselt rasketes oludes kõige kindlam: hakati iseennast kiitma ja teisi mustama ning halvustama”. Üldine õhkkond (salakaebused jms) vaid soodustas ebatervet suhtumist.

“Soov igan tingimusel ellu jääda sundis ajalehetöötajaid tegutsema vahendeid valimata.” Kuulutustepinna tasuvam müümine ei tulnud sel ajal kellelegi tõsiselt kaalumisele. Jakob Kõrv tõi nt ajalehe jutunurka piisavalt hirmu- ja seikluslugusid, mis tõstis tema lehe tiraazhi märgatavalt (isegi üle 10 000). Uuenduslikuma ja maj mõttes otstarbekama lahenduse pakkus välja Ado Grenzstein, kes pakkus kulude kokkuhoiuks ajakirjanduse ühenduse võimalust (vt EKLA f 38, Grenzstein XIII lk 305), mis aga teiste toimetajate poolt kõrvale lükati.

Ajakirjandus ei olnud JT-le eesmärk omaette, vaid vahend, mille abil rahva iseteadvust tõsta. Jaan Tõnisson pidas oluliseks avalikkuse suunamist ja juhtimist läbi ajalehe: *“...ajakirjandus on üks kõige suurematest võimudest ilmas./---/ Just siin avaldab alles ajakirjandus oma mõju ja jõudu, kui tema põhjusemõtte ja aate kandjaks saab.”* (Postimees 12.11.1899). Ning: *“...üksik isik langeb, kaob ja kustub, aga aade peab jääma.”* (Postimees 13.11.1899).

JT otsis Postimehele uued ruumid, 1903 aastast asuti Rüütli tänav 9.

JT oli väga aktiivne. **Kõneles kangekaelselt ja julgelt igan pool eesti keelt.** Juba järgmisest aastast sai temast Tartu Eesti Põllumeeste seltsi esimees, kus ta tegutses 20 aastat. Selle kõrvale hakkas JT organiseerima ühistegevuslikku liikumist. Ka Vanemuise teatrihoone (vana) sai tänu JT organiseerimisele 1906 valmis. Oli põhimõtteline karsklane ja karskusliikumise aktiivne tegelane. Kui 1905 lubati asutada erakondi, asutas JT esimese eesti erakonna – Eesti Rahvameelse Eduerakonna.

Lõppenud sajandi alguses olid eesti ajakirjanduses vastamisi nn aatemehed (JT) ja majandusmehed (K. Päts). Nende omavaheline vastuolu teravnes vene I revolutsiooni päevil.

JT saavutas kiiresti populaarsuse. Näiteks kui Postimees sai 1907 suure summa trahvi (1000 rubla), panid Laiuse taluperemehed raha kokku ja saatsid JT-le. Rahva hulgas hakati teda sajandi alguses hüüdma “Vana Jaan” (ka Koodi-Jaan), ehkki ta oli vaevalt 37 aastane. Tõnissonist sai rahvajuht, kes ühest küljest ei mõistnud vasakpoolset äärmust, teisalt võitles baltisakslaste vastu. Valiti riigiduumasse, kus tegutses väga aktiivselt. Kui riigiduum laiali saadeti, pöördus osa saadikuid nn Viiburi üleskutsega avalikkuse poole, kuhu kirjutas alla ka JT. Selle pärast määrati talle vanglakaristus, mistõttu ta andis vastutava toimetaja ameti oma venna Jürile. Ta ise kirjutas sel puhul, et *“Muutlikkudes oludes jäägu igan üsenesele ustavaks ja oma põhimõttele kindlaks!”* (Postimees 1906, nr 227).

Mäletati, et JT ei puhanud pea kunagi. Hindrey sõnul valitses Postimehes tõeline töörõõm, tegijaile oli tähtis, et leht oleks huvitav ja elav. Kuid Tõnisson suutis toimetuse liikmeid rakendada ülesannete juures, millel toimetusega midagi tegemist ei olnud. Vabatahtlikus hoos tegeldi laulupeo, Vanemuise jm asjadega. Hindrey hinnangul ei mõistnud JT eriti huumori ja satiiri osatähtsust ajakirjanduses. Tõnissoni iseloom olnud vastuoluline ja äärmusterikas.

JT pidas oluliseks vene avaliku arvamusele teadvustada eestlaste kultuurilise arenemise vajadust. (Muidu oleks vene ajakirjandus võtnud oma andmed saksakeelsest ajakirjandusest.) JT pidas sidet maaga ja talupoeglikku kultuuri meie rahvusliku ideoloogia aluseks. Tema hinnangul oli **ühendus maaga** rahvaste eluküsimus. Vastukaaluks venestamisele tuli kindlustada rahva usku oma rahvusliku iseolemise ja omapära õigustesse. Põllumajanduses propageeris uusi teid ja ühistegevust, käsitööd ja rahvahariduse tõstmist. Postimees soovitas erilist rõhku panna koduõpetusele, et selle kaudu täita lünk emakeele õpetuses, samuti virgutati seltse haridustööle. (Koolides oli ju venekeelne õpetus.)

Vastuseks Grenzsteini brošüürile "Rahva poeg" kirjutas, et õigelt rahvapoelt tuleb kutseliste teadmiste kõrval nõuda ka avarat maailmavaadet ja kindlat rahvameelset iseloomu.

1910 abiellus JT, abielust sündis 5 last. 1934 suri poeg Lembit, 1939 mõrvas teise poja Ilmari tema abikaasa.

JT jätkas Postimehe eesotsas aastaid. 1917. a pöördelisel ajal kasutas JT oma tutvust Vene esimese riigiduumi päevist vene peaministriga Lvoviga, saades nõusoleku Eesti autonoomia loomiseks. Vahepeal JT arreteeriti pahemlaste valitsuse poolt (V. Kingissepp), kuid need olid sunnitud ta siiski lahti laskma. JT oli sunnitud välismaale sõitma, kus tegutses Eesti iseseisvuse tunnustamise nimel. Peagi jõudis ta aga tagasi, et organiseerida Vabadussõtta minemist. **Oli riigivanem ja valitsuse eesotsas, ka minister EV ajal.** Tema esimene valitsus Vabadussõja järel saavutas esialgu vaherahu, seejärel sõlmiti Venemaaga rahuleping. JT osales I, II, III, IV ja V riigikogu koosseisus, oli II RK esimees. 1927 sai oma teise valitsuse moodustada, tegi riigivanemana visiidi Rootsi kuningriigis. 1928 valis TÜ ta audoktoriks tema riiklike teenete eest. 1931 sai JTst Pätsi valitsuses välisminister, 1933 oli ta riigivanemana uue põhiseaduse ja presidendi institutsiooni loomise juures. Samas ka kaitseseisukorra ja eeltsensuuri ajal võimul. Jäi opositsiooni, kes sai ennast avaldada väga piiratult.

Jätkas igal vabal hetkel Postimehe kureerimist kuni selle sekvestri e sundhoolduse alla minekuni 1935 (P võeti valitsuse suuna pooldajate kätte). 1935-39 tegutses TÜ professorina.

"Kes on näinud Jaan Tõnissoni rühikat kuju, sügava mõtleja näojooni ning märganud seda mõju, mida tema kõned jätavad, ei saa unustada seda meest," kirjutas JT juubelialbumis 1938 üks soome riigimees.

Ise nimetas JT oma elutööd võsarookimiseks, et teha ruumi haritud pinnasele.

JT oli pahane, et kommunistid 1940 a võimu ilma ühegi vastupauguta haarasid. Ta vangistati ööl vastu 13. detsembrist 1940 oma kodus. 1941 talvel viibis Tartu vanglas, kust ta viidi Venemaale (?). Arvatavasti hukati 1941 Tallinnas, matmiskoht teadmata.

P toimetuse rahadega toetati ka ERE tegevust, partei elas ja tegutses aastakümneid ajalehe kulul. 1911.

aastaks oli ERE tegevuseks kulunud juba 40 000 rbl. Postimees majandusraskustes ei olnud, samas Tõnisson ei pööranud ebaloomulikele tendentsidele kirjastusühisuse majandamisel tähelepanu. Postimees oli **1930. a-ni ainus suur leht, mis oli eraisiku omanduses**, kuna Tõnisson hoidis seda eesmärgipäraselt äriliste mõjude alt eemal.

1928 oli äriseis nigel, kuid ärijuht soovitas tungivalt trükikoja uuendamist (P rotats-masin oli 1909. aastast). Ärijuhi liigne optimism (lootis maj madalseisu ajal, et värvitrukkis P suudab võita tuhandete kaupa lugejaid juurde) ja teiste süvenematus tema arvutustesse tingis kahjumi suurenemist veelgi (eriväljaannete ülalpidamine), tellijate arv vähenes, kuigi üksiknr-te ost suurenes... JT lootis alati, et asjad lahenevad iseenesest. 1930. a juulist sai P väljaandjaks KÜ Postimees. JT sisuliselt kinkis Postimehe ühisusele, et maj olukorda päästa. Ärijuht viitas P raskepärasele sisule, kuid JT soovis jätkata õpetliku sisu pakkumist. JT oli **ÜLIKRIITILINE kommertsialiseerunud E ajakirjanduse vastu** ega lubanud Postimehe sisul kalduda meelelahutuse suunas!

Osa KÜ võlgu võttis JT enda kanda. 1930 hindas ekspertgrupp KÜ täiesti elujõuliseks, kuigi tegevuskapitali oli vähe. 1931 - saneerimine, palve pankadele, et nad külmutaksid P võlad ja protsentide arvestamise. **Ümberkorraldused ja uued äriplaanid tõid pos tulemuse: 1935 oli äriseis tunduvalt parem, ühisus oli maksujõuline.** JT kritiseeris P-s Pätsi kui riigivanema otsuseid, propagandatalituse töölerakendamist, Riigikogu laialisaatmist jne, vaidles Kaja-ga kui valitsuse mitteformaalse häälekandjaga, kuni valitsuse kritiseerimine ära keelati (1934). JT hoiatas autoritaarse riigikorra eest (reisimuljed Saksamaalt), oli kriitiline ikka edasi. Teised lehed vaikisid, miks Tõnisson üksi jätkas? K. A. Hindrey sõnadega: JT ei vaikinud kunagi, kui tundis, et tal on õigus (tal oli alati õigus)...

Vt K. Aru. Üks kirk, kolm mõõdet. Tartu 2008.

Jaan Tõnisson: tagasivaateid ja mälestusi tema 60 a. sünnipäevaks. Tartu 1928.

Jaan Tõnisson töös ja võitluses: koguteos tema seitsmekümnenenda sünnipäeva puhul. Tartu 1938.

Jaan Tõnisson: koguteos tema üheksakümnenenda sünnipäeva tähistamiseks. Stockholm 1960.

Konstantin Päts

Konstantin Päts 1874 – 1956

Sündis Pärnumaal. 1898 lõpetas TÜ õigusteaduskonna.

Oli XX sajandi alguse eesti ajakirjanduses JT poliitiline vastane, kuid teineteist austati elu lõpuni. Tegid sama tööd erinevaid teid pidi.

Kui Päts hakkas Teatajat välja andma, kirjutas ta Grenzsteinile: *“Pean aga ütlema, et minu igatsus küll uue päevalehe kohta käib, sest nädalalehega on Tallinnas raske materjalilikust küljest teistega võistelda, sest need mehed siin ei muretse muu eest, kui aga tellijaid rohkem saaks, nii oleks uus nädalaleht siin sunnitud kõige vähemalt hakatuseski vanade abinõusid tarvitama, - see oleks mul aga hirmus vastumeelt, sest ma ei taha ju ajalehte mitte leivateenimise pärast – seda võiksin advokaadi ametiga saada, vaid minu siht on Tallinna ja üleüldse Eestimaal natukene mõistlikumat elu luua.”*

Toimetajana oli Päts algul keeleliselt saamatu (Vilde meenutus), kuna ta oli saanud võõrkeelse hariduse (see kehtis paljude teistegi eesti haritlaste kohta). Aga iga korraga muutusid kirjalikud eneseavaldused selgemaks ja loetavamaks.

Toimetas peale Teataja (1901-1905) veel Tallinna Teatajat (ilmus 1910-1922, selle lühendatud väljaande Tallinna Uudised peatoimetaja 1912-16), asus aga Eesti iseseisvudes kohe riigitööle. Sellega seoses ei pääse me temast rääkimast ka järgmine kord.

1938 sai temast EV esimene president. 1940 aga küüditati koos perekonnaga Venemaale. Suri Kalinini oblastis 1956, ümber maetud Tln.

Vt: Märt Raud. Kaks suurt: Jaan Tõnisson, Konstantin Päts ja nende ajastu. Toronto 1953.

Ausalt ja avameelselt Eesti suurmeestest : Johan Laidonerist, Jaan Poskast, Konstantin Pätsist, Jaan Tõnissonist. Tallinn 1990.

Konstantin Päts. Minu elu: mälestusi ja kilde eluloost. Tartu 1999.

Georg Eduard Luiga

Kahe peamise poliitikust ajakirjaniku kõrval nimetagem neutraliteedi pooldajat, ajakirjanikku selle sõna parimas tähenduses.

Georg Eduard Luiga 1866 – 1936

Sündis Võrumaal, suri Tallinnas.

Ajakirjanduses: 1890-91 Olevikus, 1901-1906 RRPPL ärijuht, 1906-1907 ajalehe Koit vast tmt, 1908 perekonnaajakiri Eesti Kodu, 1908-1934 Päevalehe peatoimetaja.
EAL 1921, auliige 1930.

Kõigile eestlastele peaks olema teada tema luuletus “Seal kus rukkiväli lagendikul heljub, kõrge kuusik kohab mäenõlvakul...”

Suutis Päevalehe hoida parteipoliitikast kõrgemal, st teha **erapooletut ajakirjandust**.

Luiga on öelnud: **ajaleht ei tohi saada erakondlikuks hääletoruks ega äriliseks ettevõtteks**. Päevalehe mõju Eesti avalikus elus sai peagi suureks: kaasaegsed ühiskonna- ja poliitikategelased olid valmis Päevalehe eest ise trahvi maksma, peaasi et kirjutataks aktuaalsetel teemadel. 1917 seisis Päevaleht, kuna enamlased nõudsid, et nende seisukohti avaldataks kui ajalehe omi. Sellele teele Päevaleht minna ei tahtnud.

Lisalugemist:

Kümme aastat tagasi kahetses kirjandusteadlane Oskar Kruus ajakirjas “Luup”, et ei olnud kaua aega teadlik Georg Eduard Luigast kui menuka laulu “Lapsepõlvkodu” autorist (“Sääl, kus rukkiväli lagendikul heljub...”). Luiga oli sündinud Kanepi kihelkonnas Valgjärvel kohaliku koolmeistri pojana aastal 1866. 30-aastase noormehena kirjutas Luiga oma naabritüdrukule Valgjärvelt, kellest oli saanud luuletaja Elise Aun: “Kodu igatsusest ei tea mina midagi, ei mõtle ka mitte kodumaale tagasi minna...” Aeg tegi oma töö, kuuekümnenaastasena hakkas ta igatsema tagasi koju Valgjärve rukkiväljade vahele. Luuletuse kirjutas Luiga Rootsis kuulnud lauluviisi järel, mis äratas mälestusi lapsepõlvkodust. “Päevalehe” ajal käis Luiga tihti välismaal, ka aastail 1928 ja 29, arvatavalt siis ta selle laulu eestindaski. Laulu sünniloost on Aarne Viisimaa jutustanud järgmist: “Elasime tookord Kivimäel, kust Tallinnasse sõitsin rongiga. Sageli tuli samasse vagunisse Luiga, kellega oli huvitavaid vestlusi. Kord jutustas ta vaimustusega oma muljeid Rootsi reisist. Korduvalt oli ta sääl kuulnud ilusat laulu lapsepõlve kodust. Ja ta luges mulle pisarsilmi ette oma eestinduse.”

Georg Eduard Luiga elas kõigest seitsmekümneks. Pool sajandit aktiivset ajakirjanikutööd tähendas seega, et enamuse oma elust pühendas ta trükitõnale. Saanud koolmeistriks nagu tolleaegseist ajalehetegijaist suur hulk (alates Jannsenist), töötas ta kolm aastat õpetajana Tartumaal, oli korra (1890-91) “Oleviku” toimetuses ja seejärel ligi kümme aastat Venemaal eesti asundustes Simbirski ja Tobolski kubermangudes. Pärast seda pühenduski ta ajakirjandusele, jättes kõige suurema jälje “Päevalehe” toimetajana 1908-1934.

Õieti astus Luiga kirjamehetele luuletajana, alustades kaastööde saatmist eesti ajalehtedele ja ajakirjadele juba 15-aastasena. Varakult ärganud lugemishuviga kaasnes sõnaseadmiskeskus, mida Luiga kasutas laialdaselt luuletuste, proosapalade, mõtteterade ja naljade ülestähendamiseks ja toimetustesse saatmiseks, olles üks viljakamaid ajakirjanduse kaastöölisi.

Niiviisi puutus Luiga kokku ka lehetegijate omavahelise sulesõjaga. Kui “Postimehe” toimetaja Hermann märkas Luiga sümpaatiat “Oleviku” toimetaja Grenzsteini suhtes, ei olnud ta enam tahtnud Luiga luuletusi “Postimehes” avaldada. Luiga aga viskas Hermannile vingerpussi, saates kaastöö neiu Miina Luha nime all. Hermann oli Miina Luha esilekerkimisest olnud väga vaimustatud, kujutledes, et tal on 1888. aasta “Postimehe” juures terve naisluuletajate trio (ka Anna Haava ja Elise Aun olid Hermannilt tunnustatud). Järgmistes “Postimehe” numbrites ilmunud Miina Luha luuletusi järjestikku, kuni selle nime tagant Georg Eduard Luiga välja vaatas. Hermannilt pahameel olnud muidugi suur.

Puhtajakirjanduslik kaastöö põhjustas Luigale – nagu ka paljudele teistele tolleaegsetele eesti kirjameestele – mõnegi ebameeldivuse. Ühe kohtuteemalise kirjutise tõttu “Eesti Postimehes” keelati tal koguni vallakoolmeistri ameti pidamine. 1887 aga valis Maramaa vald Tartumaal ta oma kooliõpetajaks. Selle kõrval kujunes Luigal tihedam läbikäimine “Olevikuga” ja 1890. aasta sügisel kutsus Ado Grenzstein Luiga “Oleviku” toimetusse, kus ta sai oma esimesed ajakirjaniku tuleristsed koos Juhan Liivi ja Karl Eduard Söödiga.

Tulnud tagasi Venemaalt, kust ta pidevalt Eestisse ajakirjanduslikku kaastööd saatis, sidus Georg Eduard Luiga end lõplikult ajakirjandusega. 1901 sai temast “Ristirahva Pühapäeva Lehe” ärijuht, 1906 hakkas ta välja andma ja toimetama ajalehte “Koit” ja 1908 perekonna-ajakirja “Eesti Kodu”.

1908 asutasid Tallinna ärieringkondade esindajad Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisuse, milles tegutses aktiivselt ka Luiga. Luiga asus TEKÜ ajalehtede vastutavaks toimetajaks, nende hulgas olid siis "Päevaleht", "Aeg" ja "Koit". Tema toimetamisel arenes **"Päevaleht" Eesti suurimaks ja mõjukamaks ajaleheks**. Luiga lähtus seisukohast, et ajalehest ei tohi saada erakondlikku hääletoru ega ärilist ettevõtet. Luiga hoidis ajalehte väljaspool ehk ülevalpool erakondi, nagu ta ise kirjutas: "et meie rahvalik-vabameelses ja rahvuslikus vaimus tahame töötada". Mõõdukas ja kohatine alalhoidlikus ei tähendanud hoidumist ühiskonnakriitikast ega teravast probleemikäsitlusest. Luigat ja "Päevalehte" trahviti korduvalt kriitiliste artiklite eest, näiteks kubermanguvalitsuse ametnike tegevuse kohta. Luiga autoriteet enne Eesti iseseisvumist oli Tallinna volikogus arvestatav, sellele apelleeris näiteks Konstantin Päts, paludes vahendada oma märgukirju, arupärimisi ja ettepanekuid.

Kuna Luiga arvates oli lugejal vaja nalja ja satiiri, asutas ta "Päevalehele" nalja- ja pilkelisa "Sarjaja" (ilmus 1912-1914).

Ometi algas aasta 1913 "Päevalehe" toimetuses ühise kirjaga Georg Eduard Luigale, väljendades teravat rahulolematust toimetaja kuldse kesktee suunaga. Eduard Virgo kirjutas oma sõbrale Eduard Vildele: "Tulime kokku ja tegime liidu - Luiga vastu. Esinesime siis ühiselt kirjalikkude "soovidega", mille kaudu endi vabadusele garantiisid nõudsimet." "Päevalehe" ajakirjanikud ei olnud rahul, et toimetaja oli nende sõnavabadust piiranud. Luiga astus ajutiselt tagasi, jäädes toimetuse koosseisu, kuid kolme kuu pärast asus uuesti toimetuse etteotsa lubadusega, et toimetusesiseseid lahkarvamusi hakkab lahendama toimetuse nõukogu. **1914. aasta alguses** läks siiski seitse ajakirjanikku toimetusest minema, pidades ülekohtuseks ja solvavaks toimetuses läbiviidud palgatõusu. Protesti korraldas Karl Ast. **Peaaegu kogu toimetuse lahkumine** oli eesti ajakirjanduses sel ajal suursündmuseks, ei varem ega hiljem pole ajakirjanike lahkumine tekitanud sellist nõutust ja hämmingut, teised ajalehed ei osanud toimunud kommenteerida. **Esimest korda pörkusid raha ja vaim:** Luiga pidas oluliseks juhatuse seisukohta, et "Päevalehe" ajakirjanikud saaksid kindlat ja korralikku palka juhatuse otsusel, ajakirjanikud aga seadsid rahast ettepoole õiguse oma arvamusel ja õiglasele kohtlemisele vastavalt tööpanusele. Jäab üle imetleda Luiga jõudu ja oskust hoida ajalehte tõrgeteta ilmunas.

Järgmine pereheitmine toimus "Päevalehes" 1918. aasta lõpus - lahkujad asutasid tööerakonna häälekandja "Vaba Maa". Luiga suutis selgi korral probleemi lahendada ja toimetuse uue koosseisuga kiiresti tööle panna: Tartust kutsuti Hans Rebane ja Karl August Hindrey, varsti tuli juurde ka Mihkel Aitsam. Vanast seltskonnast jäänud Jakob Mändmets tegi kriitilistel aegadel mitme eest tööd. Lehe erapooletut ilmet ei olnud muutnud juhtkirjades ja kommentaarides ilmnenuid sümpaatiailmingud ühe või teise erakonna suhtes, kuid paar korda tuli maksta selle eest kõrget hinda.

1921 hakkas "Päevaleht" Eesti esimese ajalehena ilmuma seitse korda nädalas ja varahommikul. Luiga paistis 1920. aastatel silma viljaka juhtkirjanikuna, näidates meisterlikkust nii sisu kui ajakirjandusliku vormi valdamises. Valitsuste tegevuse hindamisel pidas Luiga oluliseks olemasoleva ühiskonnakorra kindlustamist.

Valitsusvastase opositsiooniga liitus "Päevaleht" avalikult ühel korral, nimelt kui Jaan Tõnissoni juhitud valitsus kehtestas 1933 ajakirjandusele paariks kuuks eeltsensuuri. "Päevaleht" liitus teiste Tallinna lehtede protestiaktisiooniga, jättes avaldamata ametlikud materjalid ja poliitilised juhtkirjad. Juhtkirjade asemel hakkasid ilmuma vaimukad lood kurkide hapendamiseks või maasikate kasvatamisest, mille alltekst oli hästi mõistetav, kuigi näiliselt tehti juttu poliitikavälisest asjadest.

Oluline koht Luiga publitsistikas on reisikirjeldustel 1920. aastate lõpust ja 30. aastate algusest, mil ta Euroopas ringi liikus.

Luiga oli korduvalt valitud Eesti Ajakirjanikkude Liidu juhatusse, puutus seal pidevalt kokku ajakirjanike kutsealaste küsimustega. Luiga seisukoht oli, et ajakirjanik peab olema haritud, erialaselt oma tööks ette valmistatud, sest "ajakirjandus ei ole kutse, kuhu võivad tulla inimesed, kes mujale ei sobi või kes tahavad väheste vaevaga hõlpsasti ära elada".

[2006. a lõpus Kirjandusmuuseumis peetud ettekande põhjal.]

Vt: Kruus, O. Toimetajast Georg Eduard Luigast ja rahvuslikust laulust "Lapsepõlvekodu". - Luup 21.3.1996.

Põhiandmed Epp Laugu artiklist "Tuntud ja tundmatu Georg Eduard Luiga (1866-1936)". - Eesti ajakirjanduse ajaloost IX. Tartu 1994, lk 59-72.

Aru, K. "Päevaleht 1905-1941". - Päevaleht ja tema ajastu. Tallinn 2005.

Loengumaterjal: Anu Pallas.

Tsensuurioludest Eestis kuni aastani 1918.

Mis on tsensuur ja kuidas see Eesti ajakirjanduse peal oli korraldatud.

Õpikeskkond: [TÜ Moodle](#)

Kursus: Massikommunikatsiooni ja Eesti ajakirjanduse ajalugu (SOZU.01.194)

Koosta raamat: Tsensuurioludest Eestis kuni aastani 1918.

Printed by: Anu Pallas

Kuupäev: esmaspäev, 10 jaanuar 2011, 16:45

Sisukord

[Tsensuur](#)

- [Tsensuuriolud 19. sajandi Eestis](#)
- [Tsensuur sajandivahetusel ja 20. sajandi alguses](#)

[Mõtisklemiseks](#)

Tsensuur

Loengumaterjal: Anu Pallas.

Tsensuuri mõistest
Mis on tsensuur?

Mõistet on püütud defineerida, kuid nii nagu paljud teisedki kultuuri- ja ühiskonn nähtused, satuvad definitsioonid tihti iseendaga vastuollu.

Tsensuurist on pikemalt arutlenud Michael Scammell – vene kirjanduse professor USAs Cornelli ülikoolis, temalt ilmus Solženitsõni biograafia, ka toimetas ta 1971-80 ajakirja Index on Censorship. – Vt Looming 1991, nr 2. Sealt ka järgnev:

Süstemaatiline tsensuur sai alguse Vana-Roomas, kus tsensor pidi maksustamise tarvis kodanike seisundi ja sissetuleku kindlaks tegema ja valvama avaliku kõlbluse üle. St ta pidi tõkestama avalikku sündsusetust, ketserlust ja riigivastasust. Tsensuuri rakendamine Euroopas on olnud eelkõige seotud kiriku tõusu ja langusega.

Tsensuuri kui institutsiooni kujunemisele andis tõuke trükikunsti leiutamine Gutenbergi poolt 15. saj keskpaiku. **Paavstid** hakkasid välja andma keelatud raamatute nimestikke. Paavst Sixtus IV kehtestas juba 1471 kõigi **trükiste eeltsensuuri nõude**. Saja aasta jooksul loodi peaaegu kõikides Euroopa riikides vastav institutsioon.

Kui kirik hakkas riigist eralduma, hakkas muutuma ka suhtumine tsensuuri – tsensuuri rakendasid enda huvides võimukandjad.

Tsensuur on füüsilise ülemvõimu tungimine mõistuse ja vaimu valda. Alati on valitsejail korda läinud teatud riigielu valdkondades avalikku kriitikat piirata.

Ametlik tsensuur kaotati kõigepealt Inglismaal 1695, mis ei välistanud mõne autori kohtulikke jälitamist. 18. sajandi lõpupoole järgnesid Skandinaaviamaad, 19. sajandi jooksul kaotati eeltsensuur enamikus Euroopa riikides (Saksamaal 1848, Prantsusmaal 1872 – Prantsusmaal oli ka varem, 1789. a inimõiguste deklaratsiooniga tsensuur kaotatud, kuid vahepeal jälle taastatud) ja Lõuna-Ameerikas, Põhja-Ameerikas pole seda õieti olnudki. 20. sajandi alguses oli tsensuur alles Türgis, Venemaal ja Tšernogoorias.

Scammell mõõnab, et on aegu ja olukordi, kus tsensuuri peetakse isegi parlamentaarsetes demokraatias normaalseteks ja õigustatuks – nt sõjaseisukord.

Vähemalt teoorias peetakse tsensuuri normist kõrvalekaldeks, hädaabinõuks, mis kaotatakse niipea, kui hädaoht möödab. Kui aga tsensuur mingil põhjusel institutionaliseeritakse, poeb tsensuur peitu – seal, kus tsensuuri kõva häälega eitatakse, on ta enam-vähem kindlapeale olemas.

Niisiis: tsensuur on valitseva võimu või valitseva eliidi poolt otseselt või viimase volitusel mis tahes eesmärkidel teostatav **süstemaatiline kontroll** ühe, mitme või kõigi kommunikatsioonivahendite sisu üle põhiseaduslike, kohtulike, administratiivsete, finantsiliste või siis ainult füüsiliste vahenditega.

Teatud määral on tsensuuri osa ka terrorism: kaob üks või teine reporter, kirjanik, õppejõud, selle sõnum on – pea suu, sina võid olla järgmine.

Enesetsensuur on sisemiste hirmude ja pingete produkt, ütleb Scammell. Ent ta lõpetab optimistlikult: totaalselt turvaline ja rahulik ühiskond, kus ei toimu mingit vaidlust sõnavabaduse üle, on kas suremas või siis juba surnud.

Tsensuur kujutab endast ennetavat tegevust, mille abil võimalolijad on püüdnud takistada riigile, tema julgeolekule ja juhtkonnale ebameeldivate arvamuste levikut.

Tsensuuriolud 19. sajandi Eestis

Vene impeeriumiga liitmisel säilitasid Balti provintsid laialdase autonoomia, mida tunneme **Balti erikorrana** – viimase **likvideeris** alles **Aleksander III ajal toimunud venestamine**. Üleriigilised seadused kehtisid aga nt trükiasjanduse juhtimises.

Tsensuuriseadus ei saa kunagi jätta mõju avaldamata vaimse kultuuri ja ühiskondliku mõtte arengule, vähemalt selle avaldumisvormidele, seega on kasulik meenutada, missugustes tingimustes tärkas ja arenes meie rahvuskultuur. Venemaa koosseisu sattus Eesti siis, kui seal veel tsensuuri polnud, Rootsi riigis aga juba oli. Vähene trükitoodang oli Venemaal tollal riigimonopol.

Huvitav on märkida, et **tsensuur hakkas Euroopas oma mõjuvõimu juba kaotama, kui seda Venemaal alles tõsisemalt korraldama hakati**. Pole siis ime, et Wilde sai Põltsamaal oma trükikojas trükkida “Lühikest õpetust” ilma mingi tsensuurita. 1721. aastast kehtis vaimulike trükiste tsensuur, mille oli kehtima pannud Peeter I. Alles Katariina II valitsusaja lõpul tekkis vajadus tsensuuriameti järele: 1783 lubas Katariina II asutada eratrükikodasid (meenutagem, millal tegutses Põltsamaa eratrükikoda!). Hirmust Prantsuse revolutsiooni ideede leviku ees hakati regulaarselt kontrollima välismaalt sissetoodavat kirjandust. Paul I keelas selle sisseveo, samuti Vene alamate õppimise välismaal täielikult.

Aleksander I võimuletulek andis uusi lootusi. **1804** aga **kehtestati esimene üldsõnaline tsensuuriseadus**. Selles loeti tsensuuriameti ülesandeks **mitte ainult tõkestada kõlbluse-, usu- või riigivastaste teoste ilmumist, vaid anda ühiskonnale teoseid ja raamatuid, mis soodustaksid tõelise valgustatuse levimist ja kõlbluse arengut!** Seda tõlgendati mitmeti, nt Tartu Maarahva Näddalilehe keelamist põhjendati sellega, et ei saa kasulik olla informeerida talupoegi asjadest, mis neisse üldse ei puutu! Sellise loogikauperpalliga tunnistati leht kahjulikuks ja hävitamisele kuuluvaks.

1804 kehtestatud tsensuuriseadus põhines **eeltsensuurile**. Tsensurid olid tavaliselt ametis **ülikoolide juures**. 1804. a seadusele lisandusid täiendavad eeskirjad ja piirangud, näiteks ei tohtinud valitsusasutuste tegevuse kohta mingeid arvamusi avaldada, peeti isegi ohtlikuks keiserlike teatrite etendusi retsenseerida. Nt 1834 suleti vene populaarne ajakiri *Moskovski Telegraph* ettekäändel, et toimetaja teatritüki arvustus ei ühtinud keisri arvamusega (kuna keisrile see meeldis).

Uus tsensuuriseadus tuli **1828**, mis **kandis tsensuuri ülikoolidest tsensuurikomiteedele** ja see kehtis sisuliselt 1905. aasta oktoobrimanifestini. Igal ametkonnal oli oma tsensuur. **Iga uus perioodiline väljaanne võis ilmuda vaid Nikolai I isiklikul loal**. Kõige süngemad aastad olid 1848-55, mil tegutses **ülimalt salajane tsensuuri järele valvav komitee**. Keelatud olid kõik teosed, mis võisid kõigutada õigeusu õpetust, õõnestada usaldust tsaarivalitsuse vastu, riivata moraali, sündsusetunnet või mõne isiku au. Ei tohtinud lubada ägedaid targutusi, kahjulikke ideid, mis võisid ohutada rahvakihtide vaenu üksteise vastu.

Nikolai I valitsemisaja teisel poolel oli uute väljaannete asutamine peaaegu võimatu. Ei saanud eriti millestki kirjutada, olukord oli umbes sarnane lähiminevikuga: oli nii palju puutumatuid elualasid ja ametkondi, et jäi üle vaid kauge ajalugu või siis välismaa teema. Ajalehtedes ei tohtinud kirjutada mässudest, veristest sündmustest, ebausust religioonis, keelati mistahes artiklid ülikoolidest. Keelamisi püüti toimetada võimalikult väikse käraga, kuna liigne tähelepanu juhtimine võib anda vastupidise tulemuse. Kirikuvastaste väljaannete nimekirjas oli kõige nimetatud vene autor Lev Tolstoi.

Nikolai I aja üks märgusõnu oli **salastatus**. Puudustega võitlemise põhimeetod oli juba sel ajal nende mahavaikimine või lakeerimine.

1855 asus troonile tsaar **Aleksander II**. Kui seni oli perioodika asutamise palvekirjadele reeglina eitavalt vastatud, siis “Perno Postimehe” ja “Tallorahwa Postimehe” load saadi hõlpsasti. Nende algatajaks oli Jannsen, kes esialgu valis koolmeistri ameti tõttu Pärnu väljaande, siis aga otsustas oma edukust hinnata osates Tartus “Tallorahwa Postimehe” uue nime all üles äratada.

Johann Voldemar Jannsen nimetas tsensoreid “roakatsujateks” ja selgitas, et mõned asjad jäävad ikka jalgupidi “kitsa värava” vahele kinni. 1869 viidi Liivimaal ilmuva trükisõna tsenseerimine Riiga.

Trükiasjade peavalitsus suhtus Eesti Postimehesse soosivalt - kuna tsensor oli Riias, lubati uudiseid võtta vene ja saksa lehtedest. Ka järeeltsensuur oli Jannsenile soosiv, kuna samal ajal võideldi vene ajakirjanduses balti erikorra vastu. Taoline poliitika kestis Aleksander III venestamispoliitikani. Sakalat soosis Trükiasjade Peavalitsus aga Eesti Postimehe vastu, mida peeti pastorite saksameelseks ajaleheks. Samal ajal püüti arvestada kohalike saksa võimudega, nii ei saanud paljud taotlused luba.

Muide, samal ajal, kui räägime eestikeelse järjepideva ajakirjanduse algusaastatest, oli **baltisakslastel sündinud päevapress - 1860 ilmuma hakanud “Revalsche Zeitung” kujunes kõige reformimeelsemaks baltisaksa väljaandeks kogu 19. sajandi vältel**. Selle toimetajaks oli algul, kõige vabameelsemate aastate kestel, Friedrich Nikolai Russow (aastani 1863) ning selles

lehes käsitleti talurahva- ja seisuste küsimusi aadli jaoks üsna ebameeldivast lähtepunktist, mistõttu baltisaksa aadel hakkas toimetusele survet avaldama, nõudes veel ühe järelvalveorgani loomist tsensuuri kõrvale. See sundis Russowi lahkuma, toimetaja Greiffenhagen läks kompromissidele.

Tsensuur sajandivahetusel ja 20. sajandi alguses

Sajandivahetuse eel olid tsensoreiks **Jüri Truusmann** Tallinnas (kes tõkestas noore E. Vilde tee Postimehe toimetajaks saamisel - T nimetas Vildet poolharitlaseks, toimetajatööks täiesti ebasobivaks, kes katsub eestlaste hulgas tekitada passiivset opositsiooni seoses valitsuse sammudega Baltimail) ja **Jaan Jõgever** Tartus (kes sai Ado Grenzsteini ja Jaan Tõnissoni omavahelist konkurentsi omal nahal tunda).

1905. aasta oktoobrimanifest kaotas eeltsensuuri ja laiendas väljendusvabaduse piire, kuid **järeeltsensuur oli säilinud**, millest andsid tunnistust paljude väljaannete arestimine ja keelamine. Trükist sai konfiskeerida ja ära keelata vaid kohtu korras.

Esimese maailmasõja ajal kehtis **sõjatsensuur**. Ajakirjandus ei saanud tsensuuriolude tõttu oma ülesannet täita. Karl Menning kirjutas: *"Väerinnalt tulijad jutustavad põrgulugusid, kuid kõigest sellest saad teha vaid ainult igavaid telegramme! Kõigest kirjuta šabloonid järgi, nagu paraadist. /.../ Keset sõjamõllu pidid ajakirjanikud seipitsemise saunavestide."*

1917-20 oli Eestimaal tegemist mitmete erinevate võimudega ja erinevate ajakirjandust reguleerivate seadustega.

Ajutine Valitsus trükitooteid ei kontrollinud - see oli Venemaa ajaloos kõige vabam periood. Kodanikele anti õigus asutada ajakirjandusväljaandeid ilma sellekohase loa taotlemiseta administratiivvõimult, samuti ei tohtinud trükistes avaldatud mõtete või vaadete eest enam administratiivselt karistada. Süü üle otsustamine ja karistuse määramine läks kohtu pädevusse. Siiski kehtestati trükistele oma väljaandmise kord: trükis tuli registreerida Ajutise Valitsuse kubermangukomissari juures ning sündesemplare nõuti registreerimiseks ja järelkontrolliks ning ka säilitamiseks. Kuid peagi selgus, et **demokraatliku trükiseaduse jaoks oli Venemaa olukord liiga ebastabiilne**. Suvel 1917 võeti vastu trükiseadust kitsendavad määrused, millega sõja- ja siseminister said õiguse ajalehti kinni panna ja vastutavaid toimetajaid kohtulikule vastutusele võtta. Sõjategevust puudutav informatsioon pidi läbima sõjaväelise eeltsensuuri.

25. oktoobril 1917 (vkj) toimus Peterburis enamlaste riigipöörde. 27. oktoobri 1917 Rahvakomissaaride Nõukogu "**Trükisõna dekreet**" seadustas alanud tsensuuri (kommunistlik tsensuur). Detsembrikuus olid revolutsioonilise trükisõna tribunali otseseks hirmutamisevahendiks. Novembrist 1917 kuni veebruarini 1918 lubas nõukogude võim ilmuda vaid nõukogude-meelsetel ajalehtedel, kõigi teiste lehtede ilmumist püüti takistada nende sulgemise, eeltsensuuri, toimetajate karistamise, trükikodade ja paberi revireerimise ja kuulutuste monopoli sisseseadmisega. Viimane tähendas seda, et kuulutusi tohtisid avaldada vaid nõukogude võimu häälekandjad.

31. oktoobril tegi Eestimaa Sõja-revolutsioonikomitee otsuse sulgeda Tallinna suuremad ajalehed "kontrevolutsioonilise kuritahtliku kihutustöö" tõttu. Ajalehtede varanduse kallale kippumine oli tollaste lehetegijate jaoks ennekuulmatu vägivald, millele jõudu mööda vastu astuti. Varanduse konfiskeerimise otsus tühistati üsna kohe, nõnda said lehed (uue nime all) 3. novembrist uuesti ilmuda ja läbikukkunud sulgemisaktsioonidest irooniliselt pajatada. Siiski kiputi eravalduses oleva paberi kallale, et sotsialistlikud ajalehed tarvilikul määral paberiga varustatud oleksid - paberit nõuti omahinnaga. Spetsiaalne määrus kohustas andma teateid paberitagavarade ja müügitehingute kohta.

Repressioonidest pääses võimu suhtes väga kriitiliselt meelestatud eesti ajalehtedest vaid "Sotsiaaldemokraat", seda lihtsalt ei loetud "kodanlikuks" väljaandeks. Teistega õiendati arveid ühel ja teisel viisil (lähemalt lugeda VII viihikust "Eesti ajakirjanduse ajaloost", lk 3-35).

1918. a 20. jaanuari nõukogude võimude dekreet südametunnistuse-vabadusest eraldas kiriku riigist ja kooli kirikust, hävitati usulise sisuga raamatuid. **Venemaal alustas Glavlit tööd 1922. a.**

Kuna vahepeal jõudsid Eestisse saksa väed, kehtis Eestis 1918 saksa okupatsiooni tsensuur. 23.-24. veebruaril oli kahe okupatsiooni vahe, kus kuulutati välja iseseisev Eesti Vabariik ning jõudis ilmuda 1-2 numbrit varem suletud ajalehti. 25. veebruarist novembrini said loa ilmuda vaid need eesti ajalehed, mida arvati saksa võimu suhtes lojaalsed olevat. Kehtestati eeltsensuur, loodi **Pressestelle** - institutsioon, kes tootis saksameelset infot, mille avaldamine oli eesti ajalehtedele kohustuslik, kusjuures infoallikat ei tohtinud märkida. Postimees tuli mõttele paigutada need materjalid mustadesse raamidesse, selle keelasid saksa võimud ära. "Maaliit" tuli paremale mõttele alustada nende materjalide avaldamist lausetega "Mõjuvalt poolt kirjutatakse meie lehele..." või "Asjatundlikult poolt kirjutatakse..." - nii kirjutasid saksa lehed, kui taheti rõhutada mõne artikli autoriteetsust, meie Tartu lehed hakkasid sedaviisi lugejate jaoks ära märgistama Saksa propaganda sundmaterjali.

Kõige saksameelsemaks osutus "Tallinna Päevaleht", mida rahvasuu varsti "Juudase leheks" hakkas nimetama. "Päevalehte" otsustas ühisus saksa okupatsiooni päevil mitte välja anda.

Saksamaal toimus novembris riigipööre, mille järel olukord Eestis taas muutus. Eesti Ajutine Valitsus kehtestas sõna- ja trükivabaduse, 18. novembril teatati Ajakirjanduse Büroo loomisest, mis oli Eesti Vabariigi esimene propagandainstitutsioon. 27. novembril 1918 võttis Eesti valitsus vastu trükiasjade ajutised määrused, mis oli põhimõtteliselt Venemaa Ajutise Valitsuse poolt 1917. a kevadel kehtima hakanud trükiseaduse Eestile kohandatud variant.

Vabadussõja ajal kehtis eesti lehtedele sõjatsensuur. Eesti vägede ülemjuhataja kindral Laidoneri sundmäärusega 5. jaanuarist 1919 kontrollis sõjatsensuur sõjaväeosade, sõjaväelaste ja manöövrитеga seotud teavet trükistes ja rindekirjavahetust. Eeltsensuuri toimetas sõjaväe operatiivstaap ja eeltsensuuri olemasolu ei varjatud: trükistes olid aeg-ajalt nähtaval mustad laigud.

1919. a kevad oli Vabadussõja raskeim aeg, ajakirjandus koondus üksnes sõjategevuse ümber ning häälekandjate omavahelised vaidlused peaaegu lakkasid. Kui sõja käigus Võnnu all juunis 1919 otsustav pööre toimus, tekkisid varsti avalikus sõnas jälle eriarvamused, mis puudutasid maaküsimust ja Venemaaga rahu sõlmimise küsimusi. Nende kahe küsimusega seoses represseeris valitsus eesti ajakirjandust: kinni pandi 6 eestikeelset ajalehte, 2 ajakirja, 1 saksakeelne ja 2 venekeelset ajalehte.

Sel ajal oli **ajakirjanduse seaduslik piiramine üsna vastukäiv ja segane**: üheaegselt kehtisid nii sõjatsensuur kui varasemad Ajutise Valitsuse määrused. Äärmusparempoolne "Maaliit" suleti (ei olnud Venemaaga rahu sõlmimise poolt), selle asemele tuli Maaliidu uus väljaanne "Kaja".

Esimene Eesti Vabariigi põhiseadus kehtestas sõna- ja trükivabaduse.

Vt:

Õitsituled, 14.

Eesti ajakirjanduse ajaloost, VII.

Mõtisklemiseks

* Joonistage mõttes ajatelg, millal tsensuur toimis Lääne-Euroopas ja millal Venemaal. Miks Tsaari-Venemaa oma kodanike vabadusi piiras?

* Kuidas on tsensuuri nimetanud eesti lehtede toimetajad?

* Mida tähendab eeltsensuur? Mida tähendab järeltsensuur?

* Kes vastutas 19. sajandi ajalehtedes ilmunud kirjutiste sisu eest?

Eesti Vabariigi ajakirjanikud.

Ülevaade ajakirjanikest (sotsiaalne portree), nende kutsealasest organiseerumisest 1918-1940.

Õpikeskkond: [TÜ Moodle](#)

Kursus: Massikommunikatsiooni ja Eesti ajakirjanduse ajalugu (SOZU.01.194)

Koosta raamat: Eesti Vabariigi ajakirjanikud.

Printed by: Anu Pallas

Kuupäev: esmaspäev, 10 jaanuar 2011, 16:47

Sisukord

[Eesti Vabariigi ajakirjanik](#)

[Propagandatalitus](#)

- [Ajakirjanduse reguleerimine](#)
- [Propagandavõtteid](#)

[Paralleele](#)

[Kutsealane organiseerumine](#)

- [EAÜ ja EAL](#)
- [Kutsealane tegevussuund](#)
- [Ametiühinguline roll](#)
- [Rahvusvaheliste suhete korraldamine](#)

[Uus meedium](#)

[Huvitavat?](#)

[Kronoloogiat](#)

[Kokkuvõtvat](#)

[Kasutatud materjal](#)

Eesti Vabariigi ajakirjanik

Kes tegid ajakirjandust?

Ajakirjanike hõive kasvas vaba riigi ajakirjanduses enneolematult suureks. Seoses uudiste osatähtsuse kasvuga ilmus eesti ajakirjandusse **reporter**, kiiresti kasvas uudist kandva foto vajadus ning ajakirjandusse ilmusid ajalehefotograafid. Asutati esimene uudisteagentuur (1919st ETA), elujõudu hakkas koguma raadio (1926). Toimetuste tööjaotus diferentseerus, tekkisid osakonnad.

Noore demokraatliku ühiskonna kiire areng tõi ajakirjanduses kaasa kiire kasvu haiguse: sõnavabadus ja turu kiire areng püstitasid ajakirjanduse ette uuevaid nõudmisi, millele ajakirjaniku kutse areng järele ei jõudnud. See tingis ajakirjaniku elukutse prestiiži languse, muutus ajakirjanduse roll - kui enne iseseisvust tehti poliitikat vaid ajalehtedes, siis iseseisvuse ajal kandus poliitikategemine rohkem Riigikogu saali, ajakirjanduses sai kaalu informatsiooni edastamine.

Reeglina satuti ajakirjandusse ülikoolis õppimise ajal või selle järel, keskmine vanus tööle asudes oli eesti ajakirjanikul 28. Varasemas ajakirjanduses tegid ilma teatavasti põhiliselt koolmeisterid. Tendents ülikool katkestada ja raha teenima minna kordus muide 1990. aastate alguses. Kõige enam oli Eesti Vabariigis tegutsenud ajakirjanike hulgas õigusteaduskonna lõpetanuid.

Ajakirjanikud tundsid muidugi erialase koolituse järele puudust, kuid õppetooli avamiseni ei jõutud. Erialast kõrgharidust sai omandada vaid välismaal, Eestis korraldati aegajalt reporterite kursusi.

Suurtes väljaannetes töötingimused paranesid: osakonnad said omaette ruumid, kuid enamasti töötati ühes ruumis hulgakesi, kusjuures seal käisid külalised ja lehetellijad, kes ei teadnud arvestada ajakirjanike tööpingega. Muide, ajakirjanikud esinesid trükistes veel küllalt sageli anonüümselt.

Toimetajate palgad jäid vahemikku 60 krooni provintsilehtedes kuni 600 kroonini Tallinnas, kuid näiteks provintsilehe lisatoimetaja sai kõigest 15 krooni kuus. Päevalehe toimetaja Harald Tammeri kuupalk oli aga näiteks ministripalgastki suurem - 750 kr. Riigikogu liige sai näiteks 4 korda vähem palka kui Päevalehe peatoimetaja. Arvestagem sedagi, et suurte väljaannete ajakirjanikud said peale palga veel preemiaid ja honorari.

Siiski ei olnud ajakirjanikud oma eluga rahul, kuna puudusid sotsiaalsed tagatised. Kui 1936 asutati **kultuuritegelaste pensionikassa**, liitus sellega 100 ajakirjanikku, mis näitas, kui suurt vajadust tunti kindlustatuse järele. Haiguse ja õnnetuse puhul andsid toetusi ajakirjanduse sihtkapital ja EAL. Vaid üksikud ajalehed olid oma personali haigekassas kindlustanud. Näiteks kattis ETA 80 % oma ajakirjanike ravikuludest.

Propagandatalitus

Pisut lähemalt ajakirjandust reguleeriva institutsiooni tööst Eesti Vabariigis. 1934.a septembris loodi **Valitsuse Informatsiooni- ja Propaganda Talitus**, et korraldada riiklikku ja rahvuslikku propagandatööd ning anda valitsuse ja ta asutuste kohta informatsiooni. Loodud organ **hakkas kontrollima ja suunama ajakirjanduse sisu**. Eesmärk oli suunata avalikku arvamust, korraldada poliitilist organiseerumist, teha ajakohast selgitustööd.

Sundmäärus nr 19 ütles: "Perioodiline trükitoode oma sisult, toonilt ja väljendusviisilt peab olema rahva elu ülesehitav ja kasvatav, /.../ pealkirjad kirjutistel, teatel ja sõnumeil Riigivanema, kaitseväge ülemjuhataja ja üldse valitsuse tegevuse kohta peavad olema koostatud võimalikult jaatavas vormis".

1935 allutati RPT otseselt peaministrile. RPT materjalid tuli ajalehtedel avaldada muutmata kujul ilma kommentaarideta.

Teiselaadne oli RPT töö rahvusterviklikkuse arendamisel: korraldati riigi- ja omavalitsusjuhtide kohtumisi, teatripäevi, Eesti Mänge, emadepäevi, vabariigi aastapäevi. Toimis mitu rahvuslikku sihtprogrammi: kodukaunistamine, lipu temaatika, rahvarõivad, rahvakunst, ka nimede eestistamine, millega oldi küll juba varem alustatud.

RPT tegevusest annab ülevaate Andrus Roolahe raamat "Nii see oli". Autor märkis, et Pätsil oli propagandajuhtidega pahatihti ka lahkavamus, sest viimased olid tolerantsed seal, kus see Pätsi arust lubamatu oli.

Roolaht kirjeldas vahejuhtumit peaminister Eenpalu pressikonverentsil seoses kaitseisukorra pikendamisega 1938.a septembris. Tavaliselt tasakaalukas Eenpalu kaotas närvi Rahvalehe vastutava toimetaja Olev Sootsi ja Päevalehe toimetuse sekretäri Oskar Männi teravustele sisepoliitika aadressil, vastates neile kärgatades järgmiselt ja mille ka ajalehed järgmisel päeval ära tõid. **Peaminister nimetas nimelt kaitseisukorda universaalseks valitsemisvahendiks**. Päts olnud nõrduinud, et Eenpalu lobises välja riikliku saladuse.

Ükski diktatuur ei ole tahtnud näha oma tõelist nägu, mis vaatab vastu följetonistide ja karikaturistide loomingust. Nii ka Konstantin Päts. Roolahe arust seletas see, miks ajakirjandusse ilmusid aseainetena Miki-Hiir ja Piilu-Part.

Muidugi liigutas siseminister ka avalikkusele nähtamatuid hoobasid. Kui ajakiri Tänapäev pilas autokraatiat ja propagandatalitust, siis edaspidi oli Tänapäeva väljaandjal, kirjastusel Noor Eesti raskusi ja tõrkeid pangakrediitide saamisel.

Opositsioon kasutas peale "ridade vahele" kirjutamise ka Soome ajakirjandust. Jalad said alla kuulujutud, anekdootid, aforismid, salmid ja mõistatused, nagu ikka infosulu aegadel.

Ajakirjanduse reguleerimine

Mõned faktid aastaist 1934-40:

1933 - augustikriis. Jaan Tõnisson kehtestab peaministrina eeltsensuuri

1934 - vabadussõjalaste väljaannete sulgemine

1935 - siseminister pani Postimehe sekvestri alla: sisuliselt võeti ajaleht Jaan Tõnissonilt ära, põhjuseks toodi lehe majanduslik seis. Postimehe võlgade kogusumma oli 220 000 krooni: ostetud oli kahekorruseline maja Jaani tänavas ülikooli vastas, sama maja hoovi ehitati 4-kordne trükikoda, osteti rotatsioonimasin ja kiirpressid. Võlgadega oleks toime tulnud, kui pangad oleksid edasi heatahtlikult suhtunud nagu seni. Kuid K. Pätsi riigipöörde järel muutusid pangad üleöö tõrksaks. Vajaliku rahasumma leidis Postimees tänu uutele osanikele, kuid see lahendus jäi hiljaks: valitsus oli juba otsustanud Postimehe sekvestri (sundhoolduse) alla võtta.

1936 - lehtedele tehti ettekirjutusi isegi selle kohta, millal, millisel kohal ajalehes ja millises kirjas midagi avaldada.

1937-1938 muutus järelvalve tundlikumaks välispoliitikat puudutavate kirjutiste suhtes: välisministril oli õigus kontrollida massimeedias levitatavat infot.

1938 - suleti ajaleht Vaba Maa, ettekäändeks korduvalt avaldatud pilkelised pildid ja kirjutised Eestile sõbralike välisriikide riigitegelaste kohta. Taotlustele ilmumist jätkata vastati keeldumisega.

Propagandavõtteid

(vt Andrus Roolaht. Nii see oli. Lk 112-113)

1. Lähtuda tavainimese mõttemaailmast, leida temaga ühine keel. Valada uus sisu vanasse vormi.
2. Avaliku arvamuse suunamine emotsioonide kaasabil, mitte mõistuslike argumentidega.
3. Lihtsus: propagandast arusaamiseks pole vaja vaimseid pingutusi.
4. Anda üldsõnalisi lubadusi, kuid mitte siduda end üksikasjadega.
5. Kordamisreegel. Printsip rääkida tõtt ja ainult tõtt, kuid mitte mingil tingimusel kogu tõde. Just poolik tõde leiab kergesti tee avaliku arvamuseni.

...

Paralleele

1930. aastatel arutati eesti ajakirjanduses elavalt **Euroopa-teemasid**.

19. sajandi lõpus toimunud kultuuriline venestamine, vene keele ja hariduse pealesurumine aktualiseeris küsimuse eesti kultuuri juurtest ja arengusuundadest. Toomas Karjahärma uuringutest selgub, kuidas **Euroopa oli imetluse objekt, ihaldatud märk ja väljakutse, samas ka eestlaste rahvusliku alaväärsuskompleksi allikas**. Tegelikult ei olnud Balti riikidel Lääne orientatsioonile ühtki mõistlikku alternatiivi ei poliitilises, majanduslikus, kultuurilises ega julgeoleku vallas. Elukõige püüdsid haritlased iseennast veenda Euroopasse kuulumises, 1930.a-te teisel poolel peeti Euroopasse kuulumist iseenesestmõistetavaks.

Oponeeriva vaate pakkus Oskar Loorits, viidates eestlaste kuulumisele uurali rahvaste perre ja nimetades eestlasi Ida vaimu lasteks. Villem Reiman ja Jaan Tõnisson kõnelesid Eesti asendi dualismist, mis üheaegselt lahutab ja ühendab Euroopa kahte poolt.

1931 esinesid Karl Pusta ja Jaan Tõnisson Rahvasteliidus avaldusega Euroopa ühinemiseks. Euroopa Uniooni toetati aktiivselt julgeoleku kaalutlustel ja nn igavese rahu ideedega seoses. Samal ajal oli Euroopa aga üks killustatumaid piirkondi maailmas.

1930. aastail kõneldi ka Balto-Skandiast, st Baltiriikide ja Skandinaavia liidust. Üldreeglina jäadi siiski Põhjamaadest eemale.

1930.a-te esimesel poolel hakati otsima nn oma teed ja seda, kelle eeskujul oma orientiirid seada. Loomingu vastavale ankeedile vastas 27 tuntud kultuuri- ja ühiskonnategelast, kes valdavalt arvasid, et orienteeruda tuleb enam kui ühele kultuurile. Üldiselt olid haritlased allergilised diktatuurirežiimide ja -maade vastu. **Tammsaare kutsus Euroopa-maaniale vastukaaluks rohkem väärtustama omakultuuri**. Tammsaare kartis, et inimene võib muutuda masina osaks, viidates Ameerika või Venemaa kogemusele.

Kutsealane organiseerumine

Eellugu

Eesti Vabariigi ajal kõneldi ligikaudu sajast toimetuse liikmest, kes ajakirjanduses üheaegselt leiba teenisid. Ametialane organiseerumine hakkas esimesi võrseid ajama aga juba sajandi alguses. Rolli mängisid teiste rahvuste ajakirjanike kogunemised: 1902 teatati ajakirjanike aukohtu kokkukutsumisest Moskvas, 1905 toimus Peterburis esimene ülevenemaaline ajakirjanike ja literaatide kongress, kuhu kutsuti ka eesti lehtede esindajaid (T, O, S, Uudised jm). See kongress võttis vastu otsuse asutada **ülemaaline** ajakirjanike ühisus. 1905 said Peterburis kokku ka Läti ja Eesti ajakirjanikud, kus otsustati kokku kutsuda Baltimaade ajakirjanike kongress.

1909 toimuski Riias I Balti ajakirjanike kongress, kuid eestlased ei saanud sinna kutset. See ajendas sama aasta mais Tallinnas korraldama eesti ajakirjanike kongressi. Üheks initsiaatoriks oli Jaan Tõnisson. Otsustati asutada eesti ajakirjanike ja kirjanike ühisus seltsi põhimõttel ja kutsuda ellu ajakirjanike vahe- ehk aukohus. Viimase tegutsemisest eriti andmeid ei ole.

Esimesel kongressil püüti **defineerida ajakirjaniku elukutset** – keda saab nimetada ajakirjanikuks? Ajakirjanikena määratleti neid, kes töötavad alaliselt toimetuses või teevad pidevalt ajakirjandusele kaastööd, samuti ajalehtede-ajakirjade väljaandjaid. Keskseks arutlusteemaks oli haridus, ja nimelt üldharidus (veel ei olnud kerkinud küsimust praktilistest ametioskustest).

EAÜ ja EAL

Eesti Ajakirjanike Ühing asutati 1919. Ühingu eelnõu registreeriti Tallinna Haapsalu rahukogus enne ühingu asutamiskoosolekut. EALi põhikirjas fikseeriti elukutselise ajakirjaniku, kaastöölise ja väljaandja erinevused.

Ajakirjanike Ühingu seisis ees eesti ajakirjanduse kohandamine vabariigi oludele, oma ülesannete määratlemine.

Tsensusuuri ja surve puudumisel võis ajakirjandus aktiivselt mõjutada ühiskondlikke suhteid, olla sotsiaalse kontrolli osaks.

Ajakirjandusest sai rahvast konsolideeriv, riiki ülesehitav ja iseseisvust tagav institutsioon. Ajakirjanikud hakkasid välja andma oma aasta-albumit **Õitsituled**, mida ilmus 1922-1939 kokku 17 numbrit. Sisuliselt sai sellest esimene ajakirjanduserialane väljaanne Eestis. 1928 asutas EAL erialajakirjanduse tarbeks oma raamatukogu.

1925. a keskpaiku loodi Eestis kultuurkapital, et toetada või ülal pidada kunste, kunstilist haridust, rahvaharidust, kehakultuuri, loomeinimesi. EAÜ sekkumise tulemusena loodi eraldi sihtkapital ajakirjanduse toetamiseks – selle summad pidid minema ajakirjanduse kutsehariduse edendamiseks, kirjastamiseks, abirahadeks ja auhindadeks, sidemete arendamiseks Eesti ja välismaa ajakirjanike vahel. Kultuurkapitali nõuetega ühingu tegevuse kooskõlastamisel nimetati seni seltsina tegutsenud ühing ümber Eesti Ajakirjanikkude Liiduks.

EAL ühines Rahvusvahelise Ajakirjanike Liiduga (mis oli asutatud 1925) 1930.

EALil oli mitu erinevat **tegevussuunda**:

- 1) **Kutsealane** - Ajakirjanike kutsetegevus (eetika, haridus, looming jms)
- 2) **Ametiühinguline** - Ajakirjanike majanduslikud ja sotsiaalsed olud (töötingimused, palk, puhkused, puhkekodu rajamine, toetused, pensionid jms)
- 3) **Poliitiline** - Eesti ajakirjanduse esindamine välismaal, rahvusvaheliste sidemete korraldamine (koostöö- ja sõpruslepingud, ajakirjanike vahetus, välisreisid ja külaliste vastuvõtmine).

Kutsealane tegevussuund

Oskar Urgart hindas **toimetuste koosseise sajandi algusest iseseisvumiseni "kvalifikatsioonilt erakordselt headeks"**, mis võimaldas iga küsimuse kohta juhtivalt sõna võtta. Seepärast panid kesk- ja omavalitsused iseseisvuse saabudes rakkesse kõik ajakirjanikud-poliitikud. (Helm 1936, 101). Nii võtsid rahvusriigis maad ajakirjanikud-reporterid, kuna poliitikat sai vabariigis ajada vastavates institutsioonides.

Mida see tähendas? **Eesti ajakirjanike ridadest olid lahkunud just väga tugevad ajakirjanikud**. Nende asemele tulid inimesed "tänavalt". Kui esialgu see probleeme ei tekitanud, siis 1930. aastate majanduskriisis pidid kutselised ajakirjanikud üha enam konkureerima **juhusliku leivaotsijaga**.

Ajakirjanduse **kiire industrialiseerumine** tõi kaasa kapitali järjest suureneva mõju – turukonkurentsist tõusid esiplaanile väljaandjate majandushuvid.

Harald Vellner kirjutas ajakirjanike seitsmendas albumis: "Sulega töötaja elukutse sarnaneb apostli omale, see on pühitsetud elukutse. Kuid vaevalt saab meieaja ajakirjanik millalgi oma tööd tõsiselt võtta. /-/ Ajaleht on poliitilise reklaami või ärilise propaganda ettevõtte. Au, ausus, õigus ja tõde – see ei rikasta kassat, sellega ei arvesta pankur. /tsiteeris üht anarhisti/ ST "Ajakirjanduse suuna on määranud elu ise ja see ei või olla parem kui ta ümbrus, ta lugejad."

Ajakirjanike hulgas tõusis päevakorrale **ajakirjanike harituse küsimus**. Rudolf Sirge: ajakirjanduses oleneb kõik kutse kandja aususest, hinnangutest. Jaan Tõnisson: nõutav on ka sünnipärane anne. Haridusküsimustes selgusid vastuolud ideaalide ja tegelikkuse vahel. Leiti, et ajakirjanikku ei saa koolitada nagu loomatohtrit, kuna oluline on ka tema kõlbeline tase (eetika!). Muutus oluliseks fikseerida **ajakirjaniku kutseenõuded**. 1939 kirjutati ÕTs järelkasvu pärast: "... eesmärk peaks olema saavutatav ilma liigse aparatuurita ja formaalsuseta. Piisaks sellest, kui oleks fikseeritud hariduslik, eetiline ja praktiline miinimum /.../ et kanda ajakirjaniku kutset, samuti ka, kui eksisteeriks organ, kes oleks õigustatud selle miinimumi olemasolu konstateerima." Asi jäi lahtiseks ja on lahti senini, kuna puudub seadus, mis tingiks väljaandjat kasutama üksnes kvalifitseeritud tööjõudu.

Tänini kestab arutelu, kas ajakirjanik peaks olema universaal või kitsa ala spetsialist.

Mihkel Martna sulest pärineb järgmine arvamuseavaldus (u 1930): "Tõsine, küüniv ajakirjandus vajab ajakirjanikult põhjalikku, head haridust ning väga mitmekülgseid rikkalikke teadmisi. /-/ Et mitte pinnapealseks muutuda, tuleb teha tööjaotus reporteri ja asjatundja vahel."

Erialane ettevalmistus Eestis tol ajal puudus, küll aga toimus selle vajalikkuse üle pidev arutelu nii päevalehtedes kui ajakirjanike albumis.

"Kõigil rahva ja riigi juhtivatel aladel tegelevad vastava eriharidusega jõud. Ajakirjanduses, sel kõige tähtsamal alal aga, nagu armastatakse ütelda, ilmneb sagedasti otse vastupidine olukord: juhuslike inimeste kogu veel juhuslikuma vaimupagasi ning selle edasiandmise- ja tarvitamisoskusega."

1923 kirjutas Päevaleht, et Tallinnas avatakse "**ajakirjanduse kool**" st 3 kuud kestev kursus, mille õppekavas oli 43 õppeainet. Keskse kohal olnud ajakirjanduse tehnika (õpetus artiklite, juhtkirjade, päevauudiste kirjutamisest, kirjasaatjast, telegrammidest ja telegraafiagentuuridest, korrektuurist, trükikojast jms), selle kõrval toimetusetöö, nädalalehe tegemine, stenograafia, lisaks rahaasjandus, börs, poliitiline majandus, eesti ja vene ilukirjandus, eesti ja vene ajakirjanduse ajalugu, revolutsioon ja kongressid jne. Kas see kursus toimus, ei oska hetkel ütelda.

Ajakirjanike kvalifikatsiooni parandamiseks pakuti välja kursuste korraldamist, avada ülikooli juures vastav osakond, kehtestada prooviaasta ja sooritada kutseksam, koguni avada kutsekool ajakirjanike õpetamiseks.

Ajakirjanik Arno Raag kirjutas ÕT XV numbris: "Meile on räägitud mitmel puhul ajakirjanikkude instituudi või ülikooli juure vastava õppetooli asutamisest. Seda tuleks enne siiski põhjalikult kaaluda. /---/ Juba puhtmajanduslikust seisukohast eriline instituut või õppetool paistab olevat ebaratsionaalne. Näib, et odavam on välismaiste õppestipendiumide andmine."

Vaba Maa kahtles 1930, **kas üldse saab ajakirjanikuks õppida**. Päevalehe peatoimetaja H. Rebane olevat käinud Saksamaal ajakirjanduse koolis, kuid ise sellest kasu ei tundnud.

1936 otsustas EAL peakoosolek asutada edasiõppimise ja enesetäiendamise fondi, kuid see osutus rahaliselt liiga väikseks. 1938 oli fondil summasid 4100 krooni, selle jagamiseks tuli 17 soovivaaldust ja otsuseid ei suudetud langetada. Päevaleht asutas oma toimetuse liikmete jaoks 1935 iga-aastase õppestipendiumi.

Ajakirjanik ei tohi oma töökspidamisi müüa. **Eetikakonfliktide** lahendamiseks jõuti alles 1930. aastaks aukohtu statuudi kinnitamiseni ning valiti 10 aukohtu liiget, kes valiti igal aastal ümber. **1939 ühines EAL ajakirjanike rahvusvahelise aukodeksiga** (10 käsku, mis keelavad info kogumiseks kasutada autuid abinõusid, vastutuse kandmine kõige avaldatu eest, 3 - võib keelduda õiget infot avaldamast, kuid ta ei tohi avaldada seda, mis teab olevat vale, faktide tõele vastavuse nõue, austus teise inimese vastu, viitamisnõue algallikaile, ajakirjaniku sõltumatuse nõue, erahuvide teenimise keeld, diskreetsus ja solidaarsus ametivendadega).

Postimees tõi 1926. a ära väga mõnusa fõljetoni, kuidas tuleb arvustada. Seal jagatakse kirjanikud kolmeks: poeedid, kirjamehed ja lehemehed. Lehemehed jagunevad omakorda korralikeks **ajakirjanikeks ja neegripoisteks**. Tsiteerin: "Ajakirjanikud kirjutavad siis, kui aega on, ja sellest, mida aeg nõuab. Aega neil kunagi pole. Et aga aeg raha on, siis pole neil ka raha. Kõige maise väärtust arvavad nad ridade järele. /---/ Üks hea ajakirjanik peab tundma õigusteadust, arstiteadust, keeleteadust, kaubandusteadust ja teisi teadusalasid, peab olema kodus kunstis ja muusikas, peab olema hea sportlane ja omandama väljapaistvaid kalduvusi strateegiaks. Tal peab hea kell olema, mis sekundid näitab ja samuti ei tohi tal puududa kunagi reporterikaart. - Neegripoised asuvad ainult Tallinnas. Seal on neil endil leht kohe. Ja seal "kirjutavad" nad. Harilikult kirjutavad nad millestki. Ja kui sellestki ainet pole, siis võetakse mõni isik ja kirjutatakse sellest. Muidugi ainult sel juhtumisel, kui nim isik mitte ööerakonda ei kuulu. - Siis on veel üks sort mehi, kes paberikorvidest ajalehele materjali korjavad. Need aga ei kuulu üldse kirjanikkudegi klassi." Ja edasi samas vaimus, et arvustajaid on vaja kirjanike tasakaalustamiseks, et head halvaks teha. Siis öeldakse: "Lehemehi harilikult ei arvustata, nemad norivad omavahel niisama ise, läbisegamini."

Demokraatia kriis on ka ajakirjanduse kriis, kirjutas Päevaleht. Ajakirjandus oli majanduskriisi aegset valitsust - Tõnissoni oma - juba pikemat aega arvustanud, nüüd süüdistas valitsust, et just ajakirjandus on kujunenud olukorras süüdi, õhutades valitsusvastaste meeleolude teket. **Valitsus põhjendas eeltsensuuri kehtestamist usalduse taastamise vajadusega.** **Eeltsensuur** ei tulnud ajakirjandusele üllatusena, see kehtis 2 kuud.

Ajakirjandus pääses küll eeltsensuurist tänu Tõnissoni valitsuse tagasiastumisele ning kaitseseisukorra tühistamisele, kuid pidi arvestama valitsuse ettekirjutistega ka hiljem. 1938 ilmus trükiseadus, mis tähendas ajakirjanduse lõplikku tasalülitamist.

EAL tegevust hinnati nõrgaks, mistõttu poliitika sai korrumpeerida ajakirjandust. (ÕT 12.) **Ühtset opositsiooni valitsuse ja tema ajakirjanduspoliitika suhtes EALis ei kujunenud.** Kõik EALi reageeringud olid sõnavabaduse piiramise suhtes ettevaatlikud. Siiski nimetati viimases ilmunud Õitsituledes (17.) valitsuse trükivabaduse piiramist kui mürkseente levitamist, millel vaba rahva hulgas puudub toiduväärtus. Keelud-käsud, mille sihiks on kodaniku õiguste ja rahva vabaduse piiramine, mürgitavad kõikjal, kus neid produtseeritakse, poliitilist õhkkonda, mürgitavad ja halvavad ka kodanikutunnet, kirjutas Leopold Johanson.

Ametiühinguline roll

Ajakirjanike töötingimused, EAL ametiühinguline roll

Enne EV iseseisvumist määras paljuski tsensuur, kuidas ajakirjandus sai avalikku arvamust mõjutada. Juba sajandi alguses muretsesid nii Päts kui Tõnisson, et ajakirjanikku ei kutsuta mõnede seltskondade koosolekutele, mille teavitamine olnuks aga tähtis. Ajakirjanikud kõnelesid juba oma esimestel kongressidel **kutsetunnistuse** sisseseadmise vajadusest, et pääseda sinna, kuhu lihtsurelik ei pääse. 1921 kerkis esile probleem, kas kodanik võib politseinikule tema ülesannete täitmisel küsimusi esitada (jutt sellest, et Tallinna sadamasse pidi saabuma inglise laevastik, kuid politsei tuli rahvast kai pealt ära ajama – hiljem selgus, et tegu oli poolelioleva ehitusega, mida peeti ohtlikuks). Ehkki küsijad olid ajakirjanikud, näitas see, kuidas politsei inimestega käitub. 1922 teatati, et ajakirjanikele seatakse sisse **pass** nagu Soomeski, et oma ametikohustusi hõlpsamini täita saaks. Passid jagati Postimehe teatel elukutselistele ajakirjanikele ajakirjanduse ühingu poolt välja.

Ajakirjanike üheks ühiseks mureks olid esinduskulud ja palgatingimused. Viimased erinesid eriti paikkonniti väga tugevasti. Samas oli selge, et ajakirjaniku majanduslik kindlustatus oli seotud ka eetikaga – majandusliku kitsikuse sunnil ei tohi ajakirjanikul tekkida kiusatust laskuda ebaausatesse tehingutesse.

1935 moodustati EAL juurde sotsiaalkomisjon, mis kogus andmeid ajakirjanike palga- ja tööolude kohta. Selgus, et 20 ajakirjanikku teenis üle 200 krooni kuus, 69 – 100-200 krooni ja 73 – alla 100. Kõige paremini teenisid Vaba Maa kontserni ajakirjanikud ja Päevalehe ajakirjanikud. Samal ajal maksis korter Tallinna kesklinnas 50-70 krooni kuus. Selleks, et seltskonnas liikuda, koormasid ajakirjanikud endid võlgadega. Väiksemates linnades said lehtede peatoimetajad 70-80 krooni kuus, kuigi selline toimetaja peab olema justkui “elav entsüklopeedia” – nii raske töö tingis sealsete toimetajate kiire vahetumise.

Jaan Tomp rõhutas: “...mida vähem rõhub ajakirjanikku mure igapäevase leiva pärast ja mida rohkem tal jätkub ainelisi võimalusi vaimse elu tarviduste rahuldamiseks ja endatäiendamiseks, seda viljakamad tulemused on ka ta kutsetöös.” Kahjuks ei suutnud EAL mõjutada tolleaegseid palgatingimusi ega honorare – need sõltusid ajalehe väljaandjast.

Eriti ebakindel oli **sotsiaalkindlustuse** olukord. Vanaduse ja töövõimetuse vastu ei olnud ajakirjanik kindlustatud. Ajakirjandus arenes küll tehniliselt, kuid ajakirjanikud jäid justkui oma arengus seisma, kirjutas Oskar Mänd. “Meile seatakse küll suuri nõudmisi, kuid üldkultuurilisi kohustusi meie vastu ei tunne ükski enesel olevat kõige vähemalgi määral.” (ÕT XV) 1936 astus kultuuritegelaste pensionikassa liikmeks ligi 100 ajakirjanikku, vajadus kindlustatuse järele oli ajakirjanduses väga suur.

Ajakirjanike **tööpäeva pikkus ja puhkused** olid seadustega või lepingutega reguleerimata. Ajakirjaniku tööpäev kestis 1936 – 10 tundi ja kauem. 1930. aastate lõpus tõusis päevakorrale veel ka öötöö probleem, kuna päevalehed hakkasid ilmuma hommikuti. Ükski väljaandja ses osas vastu ei tulnud, ka EAL ei suutnud peale märguannete sotsiaalministrile midagi lahendada. Edukaks kujunes aga ajakirjanike puhkekodu rajamine Kosel.

Ajakirjandusseadust hakati koostama 1935, selle vastuvõtmiseni ei jõutudki. Sinna taheti sisse lülitada **nõuet väljaandjatele, et tööle võetaks ainult kutsetunnistust omavad ajakirjanikud.**

Ajakirjanik oli selgelt eristunud teistest elukutsetest nii oma töö iseloomu kui töötingimuste poolest. Ilmnes ajakirjaniku **maailmavaate** roll ajakirjanikuna töötamisel või tööta jäämisel.

Toimetustöö oli muutunud intensiivseks tootmiseks: “Inimene, kes tänapäeval tuleb lehe toimetusse, satub nagu Abessiinia sõtta: kirjutusmasinad plagistavad nagu kuulipildujad, telefonid plärisevad, hüütakse käsklusi ja toimetuse personal askeldab kiiresti-kiiresti, ruttamise ärevus näol. Iga võõra tulek tundub siin segavana ja kui võõras üldse pääseb kellegi jutule, siis tundmusega, et aeg on raha.” (ÕT 13.)

Õitsituled tutvustas 1933 ka välismaa toimetusi: USAs on ajalehetootetus nagu tööstushall – seal toodetakse uudiseid ja arvamusi eraldi; Prantsusmaal töötavad jälle kõik peale tmt sekretäri väljaspool toimetuse ruume, seal oli rohkem ruumi poleemikale ja joonealusele materjalile; Saksamaal oli kindel töö- ja ruumijaotus ning vali kord: koridor, kabinetid, konverentsiruum – tegevtoimetaja tegi jooksvat tööd, sekretär tehnilist tööd. Eesti kohta öeldi: “Meie toimetuste töö on tänapäev üldiselt veel üsna süsteemitu. Toimetused koosnevad vähestest suurtest tubadest, kus toimetajail tuleb töötada hulgakesti koos. Et sealjuures lisaks kõigele ei toimetajad ise ega neid külastavad võõrad, kellele muide ei tehta mingeid takistusi toimetuseruumidesse pääsemisel, ei arvesta põrmugi neis ruumides suure pinge all töötajatega, siis valitseb seal lakkamatu rahvarändamine ja kõva kõnekära.” Peeti mõistetavaks, et neis tingimustes ei sünni kvaliteetajakirjandust.

Rahvusvaheliste suhete korraldamine

EAL ajakirjanike rahvusvaheliste suhete korraldajana

EAL hakkas aktiivselt rahvusvahelisele areenile pürgima 1920. aastate lõpus. 1930 sai ta Rahvusvahelise Ajakirjanike Liidu liikmeks. Silmas peeti nn ühtlase balti avaliku arvamuse loomist (suhted Soome, Läti, Leedu ja Poolaga) – see haalus EV välispoliitiliste huvidega.

1933 said Balti ajakirjanike liitude esindajad kokku Tallinnas, kus otsustati

- arendada koostööd nende riikide ühiste huvide kaitseks
- vahetada perioodiliselt selle koostöö nimel mõtteid
- valvata, et juhul, kui ühe riigi erihuvisid riivatakse tõsiselt ja eriliselt, ei teeks teiste riikide press midagi nende huvide kaitse raskendamiseks.

Eesti-Läti-Leedu ajakirjandusliku kolmikliidu asutamiskonverents toimus 1933 Kose puhkekodus, kus need samad otsused lepinguna kinnitati. Loodi võimalused ajakirjanike puhkuseks ja stažeerimiseks e ajakirjanike vahetuseks ka Poolaga. Soome oli Eesti ettepaneku suhtes koostööleping sõlmida jahe, ajakirjanike vahetus siiski toimis.

1934 puututi kokku ka Nõukogude ajakirjandusega, millest tehti pikki reisikirju. Võõristust tekitas see suurejoonelisus, mida neile näidati, ja inimeste meeleolud. Nõukogude ajakirjanike vastukülaskäigust ilmus Venemaal vaid TASSi sõnum.

Uus meedium

Raadio kui uus meedium Eestis

Ringhäälingu tekkimise tingimused said Eestis küpseks 1920. a-te keskpaigaks. See oli seotud tehnika arenguga, aga ka rahvusvahelise kogemuse ja ootusega. Esialgu riik ringhäälingu vastu huvi ei tundnud. **Seda peeti ka mujal maailmas esialgu mänguasjaks, mille riigistamiseks põhjust ei leitud.**

Ringhääling avati 18. dets 1926, suurema osa avaprogrammist hõlmas muusika. Esialgu oli peale muusika veel päevauudiseid, loenguid ja sõnavõtte. Samas võib selleaegset raadiot nimetada kultuurikandjaks: esimese nelja a jooksul esitati üle 60 ooperi ja opereti, eetris oli üle 400 lastetunni, 110 kontsertülekannet, 2700 loengut ja 200 reportaaži. Väga oluline osa raadio populaarsemaks muutumisel oli raadioajakirjanduse rajajal Eestis **Felix Mooril**, kes mh pani aluse kuuldemängudele ja lastesaadetele Eesti Raadios.

Raadio-Ringhääling sattus peagi majandusraskustesse, ei suudetud parandada saadete tehnilist kvaliteeti ega programmi mitmekesistada. 1932 hakkas kehtima raadiomäärustik, milles oli ette nähtud, et raadio saatekava peab olema erapooletu – mis tähendas passiivsust poliitilises mõttes. Majanduskriisi ja sisepoliitilise kriisiga seoses **riigistati raadio 1. juulil 1934**, mis **aitas parandada programmi sisu ja tehnilist kvaliteeti**. Ringhäälingu riigistamise seotus uue poliitilise režiimi tugevdamisega ilmnes kohe. Kui raadio algusaastatel nähti ringhäälingus kultuurivahendajat, siis propagandatalituse loomise ajal teadvustasid riigijuhid laiemalt selle integreerivat funktsiooni ja võimalust teha propagandat. Sellele osutavad selgesti **raadio saatekava muutused**: suund võeti rahvuslikkuse ja patriotismi kujundamisele, peeti loenguid vabadussõjast, võidupühast, kaitseväest. Patriotismi sisaldasid laste- ja noorteprogrammid. Valitsuse esindajad hakkasid raadios esinemas käima. Ka raadio tehnilise kvaliteeti parandamist võib seostada propaganda osana, sest oldi ju huvitatud sõnumi viimisest laiemale kuulajaskonnani.

Huvitavat?

1918-1940 trükiti Eestis umbes 440 nimetust ajalehti ja 500 ajakirja.

Ebastabiilsus ilmumises: u 45 % ajalehtedest ja 25 % ajakirjadest ei jõudnud esimesest aastakäigust kaugemale.

Ajakirjandusturg täitus. Konkurentsivõime suurendamiseks hakati materjali trükitehniliselt rohkem esile tõstma: suured pealkirjad, muutused paigutuses, žanriline mitmekesistumine.

Ajalehti tehti võimalikult **laiale lugejaskonnale**.

Leht, mis tahtis elus püsida, pidi end ise ära tasuma või teenima kildkonna huve.

Info päritolu: ajalehe-ajakirja hääl eraldus väljast poolt tulnust.

Üksikmüügi osa kasvas. Tallinnas oli ajalehekioske 1932 – 65, 1934 – 120. Tartus oli neid 1937 – 12 tk.

Suuremate ajalehtede tiraažid kõikusid 15 000 – 45 000 vahel.

Kronoloogiat

1930 - EAL aukohtu statuudi heakskiitmine, liikmete valimine.

1932 - kirjastuselt Vaba Maa ilmus EAL liikme Harald Vellneri koostatud esimene eestikeelne õpik "**Reporter. Ajalehe-kaastöö tehnika**".

1932 - hakkas kehtima raadio määrustik: saatekava peab olema erapooletu

1934 - raadio riigistamine. **RPT loomine.**

1935 - hakati koostama ajakirjandusseadust, kuid seda ei suudetud riigikogus läbi suruda

1936 - EAL otsustas asutada ajakirjanike edasiõppimise ja enesetäiendamise fondi

1938 - ajalehed hakkasid ilmuma hommikuti (öötöö)

1938 - uus trükiseadus, milles toodud keelud püüdsid takistada ühiskonna juhtimissüsteemi, võimuaparaadi ja selle tegevuse arvustamist

1939 - EAL ühines Rahvusvahelise Ajakirjanike Liidu aukoodeksiga

1939 - loodi propagandaministri ametikoht (Ants Oidermaa)

1939 - aasta lõpuks sai valmis ajakirjaniku käsiraamatu käsikiri, mis ilmuda ei jõudnud.

Kokkuvõtvat

Eesti ajakirjanduse professionaalne areng jäi 1930 aastatel selgelt alla poliitilisele ja turuseaduste survele. Riigivõimu ja ajakirjanduse suhted olid määratlemata, seadused ja eriolukorrad võimaldasid kohaldada ajakirjanduse suhtes administratiivvastutust.

1934 represseeriti vapside väljaanded nende sulgemisega.

1935 loodi valitsuse juurde Riiklik Propaganda Talitus, kellelt ajalehetoimetused hakkasid saama mahukaid infobülletääne avaldamiseks lubatud ja avaldamiseks kohustusliku materjaliga, kõnede tekstidega, mis tuli avaldada muutmata kujul. Kõrvuti RPTga hakkas ajakirjandust üha rohkem kontrollima ka välisministeerium.

1939 loodi Eestis propagandaministri ametikoht, ministriks sai Ants Oidermaa.

Seega oli ajakirjandus kaotanud võimaluse mõjutada Eesti ühiskonnas toimuvat. Omal kombel valmistas selline olukord ette pinda järgnenud kommunistlikule diktatuurile.

Kasutatud materjal

Lauk, E. Eesti ajakirjanike kutsealane organiseerumine. Eesti Ajakirjanikkude Liit (1919-1940) ja selle tegevus. - Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat 1988-1993. Tartu 1995, lk 206-246.

Kaasik, S. Ringhäälingu algusaastad. - Peatükke Eesti ajakirjanduse ajaloost 1900-1940. Tartu 2000, lk 127-145.

Pallas, A. Harrastusest elukutseks: Eesti ajakirjanikkonna kujunemine aastatel 1878-1940. Magistritöö. Tartu 2000. Käsikiri TÜ ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituudi raamatukogus.

Roolaht, A. Nii see oli. Tallinn 1990.

Loengumaterjal: Anu Pallas.

Ajakirjanike sotsiaalne portree

Täpsustame statistika abiga, kes tegid ajakirjandust.

Õpikeskkond: [TÜ Moodle](#)

Kursus: Massikommunikatsiooni ja Eesti ajakirjanduse ajalugu (SOZU.01.194)

Koosta raamat: Ajakirjanike sotsiaalne portree

Printed by: Anu Pallas

Kuupäev: esmaspäev, 10 jaanuar 2011, 16:48

Sisukord

[Haritlane ja ajakirjanik](#)

- [Haridus ja prestiiž](#)

[Sugu ja vanus](#)

[Töökeskkond](#)

[Amet muudkui kujuneb](#)

[... ja ideoloogia muutub](#)

- [Kutse-eetika](#)

[Kokkuvõtvat](#)

[Kasutatud materjal](#)

Haritlane ja ajakirjanik

Jakob Hurt on sõnastanud eestlaste eneseteadvuse jaoks väga olulise mõtte - et oleme arvult väike rahvas, siis seda suuremad peame olema oma vaimult:

“Ja niisugune suurus ja vägevus, olgu teda kellelgi enam ehk vähem, kui palju tahes, on igakord hinnalisem kui välimene suurus maakrundile, hingede arvule ja poliitika väele, niisamuti kui vaimu suurus keha suurusest, mõistus rusikast üle käib. /---/ Õige au õitseb meil omal maal, õige suurus sigineb üksi sugulaste seas, täielise tulu toome üksi tööd tehes oma vanemate väljal ja usume meie seda ja elame selle järele, siis oleme loomuline oks inimese sugu puus...” (Kruus 1939, 76-77)

Ajakirjanikke oli haritlaste hulgas vähe, ometi kujunesid just ajakirjanikud tolleaegse Eesti ühiskonna eliidiks. Ajakirjanike grupp diferentseerub teistest intelligentsi gruppidest oma ametitunnuste alusel. Need tunnused muutuvad ajas. Kes oli eesti ajakirjanik? Milline oli ajakirjaniku sotsiaalne staatus erinevatel ajajärgudel?

Iga toimetaja isiksus sõltub tema sotsiaalsest päritolust, haridusest, soost, vanusest – need kõik mõjutavad ka ajakirjaniku kutseteadlikkust. Ajakirjanike sotsiaalset päritolu selgitades on aluseks võetud ajakirjaniku isa amet, mis selgus elulugude põhjal.

Saadud pilt peegeldab Eesti ühiskonnas toimunud struktuurimuutusi, kaudselt ka aset leidnud kihistumisi. Eestlased hakkasid peale talupidamise tegelema paljude erinevate ametitega, siin on ka linnastumisel oma osa.

Haridus ja prestiiž

Kolmandik ajakirjanikena töötanud isikutest oli möödunud sajandite vahetusel saanud kõrgema hariduse. Alghariduse osakaal väheneb järjest. Keskhariduse saanute osa kasvab. Seminarihariduse saanute osa langeb. 1919-1940 töötanud ajakirjanike hulgast oli kõrgema hariduse saanud 41 protsenti.

Erinevate maade ajakirjanduspraktikas kaasnes ajakirjanike üldarvu kasvamisega (ja töökeskkonna ja -tingimuste muutumisega) keskmise haridustaseme langus. Seda on tõestanud Norra ja Soome uurimused. Soomes oli XIX sajandi teisel poolel akadeemilise haridustasemaga toimetajaid koguni 50 protsenti, kuid 1905. aastaks oli nende hulk langenud veerandini ajakirjanike üldarvust.

Erinevalt paljudest teistest maadest, oli ajakirjanikuamet Eestis algusest peale prestiižne elukutse (vrld nt Inglismaal nimetati esimesi toimetajaid "sõnnikurehitsejateks"). Eesti ajakirjanikud olid küll suures osas talurahva järeltulijad, kuid jõukamad talumehed pidasid aasjaks oma poegi paremini koolitada, et nad pääseksid **paremasse seisusesse läbi õpitud ameti**.

Eesti ajakirjanduses tegutsenud ajakirjanikud olid enamasti kõrgelt haritud ja tunnustatud ametites töötanud inimesed. Nende talupäritolu näitab haritlaste pürgimist parema ühiskondliku positsiooni poole. Eesti ajakirjandusloos on korduvalt rõhutatud, et ajakirjanik oli rahva juht ja õpetaja, igas mõttes aktiivne ühiskonna liige.

Iseseisva riigi päevil aga, mil ajakirjandus sai vabamates oludes väga kiiresti areneda, muutusid töökeskkond ja töötingimused ning paremad ajakirjanikud sõelusid riigi ülesehitamisega seoses poliitika ja ajakirjanduse vahel. Väljaandjad hakkasid sagedamini (eriti majanduskriisi ajal) palkama juhuslikumat tööjõudu, kellel ei olnud nii head kogemustepagasit. See tõi kaasa ajakirjaniku professionaalse ja sotsiaalse staatuse probleemid, mida hakati avalikkuses arutama.

Sugu ja vanus

Ajalooliselt on kogu maailma ajakirjandust hakanud kujundama eelkõige mehed kui ühiskonna sotsiaalse elu kandjad. Naised hakkavad ajakirjanikutööd tegema reeglina seoses perekonnasidemetega ning tulevad sellele alale kindlamalt naistele suunatud väljaannetega seoses. Esimeseks eesti naisajakirjanikuks peetakse J. V. Jannseni tütart Lydia Koidulat, kes oma isa aktiivselt lehetegemisel abistas.

Eesti iseseisvumise ajaks oli ajakirjanduses töötanud (1905. aastast alates) juba 18 naist. Seda on näiteks Soomega võrreldes märksa rohkem, kuna Soomes oli iseseisvumiseni tegutsenud 8 naist. (Küsimus on siin ka erinevas kultuuritaustas: soome naised olid harjutatud seltskonnas vaikima.) Kahe maailmasõja vahelises Eestis teenis ajakirjandustööga leiba juba 73 naist, mis on ligi 12 protsenti kõigist ajakirjanikest. Samal ajavahemikul kasvas Soome naisajakirjanike protsent kuult 15ni.

Ajakirjanikutööd alustati Eestis keskmiselt 27-28 eluaasta sees. Ajakirjaniku keskmine vanus eesti väljaannete toimetustes oli 30-40 aastat. Eesti toimetustes töötas 1878-1904 suhteliselt rohkem üle keskealisi inimesi kui Soomes, olukord muutus iseseisvas Eestis Soomega võrreldes vastupidiseks – meie ajakirjanike koosseis noorenes, kuna riigiamet tõmbas Eestis paljusid staažikaid ja ühtlasi nimekaid ajakirjanikke.

Samas joonistub vanusekõver välja korrapärased kasvuperioodid. See näitab, et **ajakirjandusturul hõivasid teatud põlvkonnad töökohad ajakirjanduses** ja jäid seda tööd pikemat aega tegema. Eriti selgesti on seda märgata kahe maailmasõja vahelises eesti ajakirjanduses, kus esialgu leiab noor generatsioon hulganisti töökohti, hiljem on aga tööturg enamasti täis.

Sarnane **põlvkondade vahetus** toimus eesti ajakirjanduses ka alles hiljuti seoses turumajandusele üleminekuga. Näiteks 1988. aastal töötas 3 alla 24aastast ajakirjanikku, 1995 oli neid juba 21, samas üle 30aastaste ajakirjanike arv kahanes märgatavalt.

Töökeskond

Töökeskonna muutused ja palgatingimused

Nii ajakirjandusturu laienemine kui tehnoloogia areng mõjutasid toimetustesiseseid arenguid. Enamarenenud maades tekkis ajakirjanduse massiturg XIX sajandi lõpuveerandil (USA, Skandinaavia maad). Eestis võib massiturust kõnelda alles 1905.-1907. aastaist. Väljaannete arv kasvas (1907 oli neid 112), keskmised tiraažid tõusid võrreldes sajandi algusega peaaegu kahekordseks. Tekkinud konkurents tõi kaasa kirjastusfirmade tekkimise, st kapital kontsentreerus. Kolm põhilist kirjastust – Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisus, Vaba Maa ja Postimees hakkasid 1930. aastatel kujundama nn ajalehekette, luues Eesti eri paikades kaas- ja lisaväljaandeid. Tugev konkurents kujunes ka trükitööstuses, mis sundis uuendama ja täiendama oma sisseseadet (uued rotatsioonimasinad võimaldasid ka värvitrükki), see omakorda tiivustas muutma ajalehtede kujundust ja sisu. Reklaami ja kuulutuste hankimine pani toimima nn tiraažispiraali – suured reklaamitulud võimaldasid teha uusi investeeringuid, et suurendada tiraaži. **Tiraažispiraali** käivitas ainsana Päevaleht, mis oli kõige edukam reklaamikanal kahe maailmasõja vahelises Eestis.

Kui Eesti Postimees (ilmus aastast 1864) oli esialgu perekondlik ettevõtmine, siis peagi hakati abijõudu otsima väljastpoolt. XIX sajandi lõpukümnenditel töötasid eesti väljaannetes reeglina 2-3 palgalist ajalehe tegijat, kes pidid oskama teha kõike, mis ajalehega seoses ette tuli. Isegi päevaleheks muutunud Postimeest tehti algul kahekesi, alles sajandivahetusel oli toimetuses 7-8 liiget. Kõigepealt hakkasidki üksteisest eralduma kolm suuremat valdkonda – ajalehe kirjutamine ja kokkuseadmine, trükkimine ja administreerimine (toimetuse ja trükikoja suhted, lehe levitamine, suhtlemine tellijaga jms).

Nii tööjaotus toimetustes kui ka töötingimused olid esialgu algelised, kuna paljud toimetused asusid toimetajate korteris.

Töö diferentseerumine ei toimunud üheski toimetuses etteplaneerituna, vaid vajadust mööda. Reporter ilmus eesti ajakirjandusse 1920. aastatel. 1930. aastate keskpaiku olid veel mitmed rollid toimetustes tekkinud, mida näitas EALI sotsiaalkomisjoni uurimus. Sotsiaalkomisjoni ülevaates nimetati poliitilist toimetajat, osakonna toimetajat, toimetajat-sekretäri, fõljetonisti, illustraatorit, karikaturisti, nooremat toimetajat, fotograafi, vabakutselist ajakirjanikku. Kasutusele tulid uued väljendusvormid, mis omakorda olid seotud ajalehe tehnilise arenguga. **Ajalehe kõrvale ilmusid sõnalised ja pildilised infoallikad** (raadio, helifilm).

Karl Kesa hinnangul olid toimetuste koosseisud liialt väikesed, mistõttu uudisematerjali hankimiseks kasutati kõige lihtsamat teed (telefonitsi või ametiasutustest). Väiksemate lehtede juures ei kujunenud veel 1930. aastatelgi selget tööjaotust, tihti asusid provintsilehe toimetused veel trükikodades või raamatupoodide tagaruumides.

Uus kriteerium turumajanduse arenedes oli **kiirus**. Sündmuste registreerimisse ei tohtinud tekkida lünka ega materjali trükiandmisel viivitust. Seepärast olid hinnatud isiksuseomadused just kiirus, täpsus ja ausus (Eduard Laaman). Uudiste erakordsuse ülepaisutamine tekitas nn kollase ajakirjanduse (1922 – Esmaspäev, algusest peale edukas ajaleht, mis ilmselt täitis oma turuniši). Seoses ajalehtede ilmumisaja muutmisega hakkasid toimetajad 1930. aastate lõpus kurtma öötööst tekkinud ülekoormuse pärast, kuid väljaandjad ei andnud mingis osas järele, ka palgad jäid samaks.

Palgaküsimus muutus olulisemaks sedamööda, kuivõrd ajakirjaniku ametis hakati rohkem nõudma erialaseid teadmisi ja oskusi, samuti seostati suurema palga vajadus eetiliste küsimustega (et ajakirjanik ei laskuks ebaausatesse tehingutesse). Amet nõudis ka omamoodi esinduskulusid, et liikuda seltskonnas. Postimehe toimetaja Jaan Kitsbergi arvates ei suutnud toimetused töö vähesel tasuvusel tõttu küllaldase haridustasemega jõudusid palgata.

Ajakirjanikuna töötamine ei olnud reeglina püsiv periood ega etapp. XIX sajandil tulid haritlased ajalehte toimetama ajutiselt, kuigi mõnikord isegi mitmeks aastaks, kuid lahkusid peagi varem õpitud ametisse või hakkasid ajakirjandustööd tegema teise ametiga paralleelselt (nt Oskar Kallas, Eduard Vilde, Anton Hansen Tammsaare, Friedebert Tuglas). Ajakirjanikuna töötatud aeg tasapisi pikenes. **Keskmise staaži pikenemine näitab, et ajakirjanikutöö oli muutunud stabiilsemaks elukutseks, järjest rohkem elatist andvaks ametiks**. Rohkem asus tööle neid, kelle jaoks ajakirjandus ei olnud üksnes elukutseline amet, vaid ka eluaegne amet (nt G. E. Luiga, A. Jürgenstein, H. Tammer, J. Tomp jmt).

Amet muudkui kujuneb

Kutseorganisatsiooni roll ajakirjanikuameti väljakujunemisel Eestis

Ajakirjanike Liitu kuulusid peatoimetajad, juhtkirjanikud, staažikad ja hästi tuntud ajakirjanikud, seepärast võib öelda, et Liit koondas endas eliiti. Samas esindas EAL kutseorganisatsioonina kõiki ajakirjanikke. Seda näitab ka Liidu liikmete sotsiaalne ja geograafiline päritolu, mis oli ülejäänud ajakirjanike taustaga adekvaatne. Erinevused kajastusid haridustaustas (EALis oli keskharidusega isikuid üldisest rohkem, kõrgema haridusega isikuid oli vähem ja lõpetamata kõrgema haridusega isikuid rohkem kui kõigi ajakirjanike hulgas kokku), enne ajakirjandustööd peetud ametites (EALis vähem akadeemilist tausta ja rohkem üliõpilasi). Kutseorganisatsiooni pürgisid eelkõige need inimesed, kelle ambitsioonid olid seotud ajakirjandusega.

EALi ametiühingulise rolli tulemuslikumaks ettevõtmiseks oli **ajakirjanike puhkekodu** rajamine Kosel. See andis Liidu liikmetele võimaluse peale puhkamise ka seal rajatud raamatukogus ennast täiendada. Hästi läksid ka EALi korraldatud **pressiballid**, mille sissetulekuid kasutati kirjastamistegevuses.

EAL hakkas taotlema selgete **kutsenõuete fikseerimist** ja ajakirjanike kutse-ettevalmistuse hindamist Liidu poolt. Sellega seoses astus EAL samme **ajakirjandusseaduse läbisurumiseks**, et tagada ajakirjanduse eristaatus autoritaarses ühiskonnas, kuid see ei õnnestunud. Samuti ei suudetud trükiseadusesse lülitada punkti, mis lubaks väljaandjaid kasutada toimetajaina, osakondade juhtidena või toimetuste alaliste tööjõududena ainult neid isikuid, kes on omandanud vastava kvalifikatsiooni. Samas näitasid EALi püüded kontrollida alalepääsu ajakirjaniku ameti arenemist professionaliseerumise poole.

Industriaalühiskonnas muutub sotsiaalne aeg oluliselt kiiremaks. Uudiste levitamise kiirusest, mida võimaldas tehnoloogiline areng, hakkas olenema ajalehe edu. Süvenev konkurents ja arenev tööjaotus olid eesti ajakirjandusse toonud reporteri, kelle ülesandeks oli kiiresti hankida uudiseid, otsida sensatsiooni ja avada avaliku elu tegelaste eraelu. Professionaalsed oskused ja eetika ei jõudnud uutele nõudmistele aga järele.

EALi 1940. aasta juunipöörde järel ei suletud, nagu juhtus paljude teiste organisatsioonidega, vaid selle juhtkond vahetati ja Liit kujundati nõukogulikuks ametiühinguks.

... ja ideoloogia muutub

Professionaalse ideoloogia muutumine

Ideoloogia on tõekspidamiste süsteem, mis teatud väärtusi rõhutab ja teisi eitab. Teatud ametit pidavate inimeste jaoks võib ühiskonnas välja kujuneda oma ametiga seotud tõekspidamiste süsteem. Ajakirjanike kutseideoloogias esitatakse küsimusi oma ameti eesmärkide ja nende saavutamise viiside kohta. Professionaalse ideoloogia ja kutse-eetika mõisted teatud määral kattuvad, kusjuures professionaalne ideoloogia on laiem süsteem, mille allikateks on muuhulgas eetikakoodeksid või käitumisjuhised ja professiooni liidrite avalikud avaldused. Üldlevinud ajakirjanike kutseideoloogia kohaselt on ainult avalikkuse huve teeniv ja sotsiaalselt vastutustundlik ajakirjandus kaitstud surve ja tsensuuri eest.

XX sajandi alguses hakkas kõikjal maailmas kujunema ajakirjanikuameti ideoloogia. Üha sagedamini hakati avalikult arutlema ajakirjaniku professionaalse ja sotsiaalse staatuse probleemide üle.

Eestis kujunes ajakirjanike professionaalne ideoloogia omaette teed mööda, kuna XX sajandi alguses kerkisid siin esile mitte niivõrd elukutset puudutavad kuivõrd ajakirjaniku prestiiži küsimused. Eesti ajakirjanikud olid kuni iseseisva riigi alguseni olnud rahvajahi rollis, kes sekkus aktiivselt ühiskondlikku ellu, olles ühtviisi seltsielutegelane ja poliitik. Poliitilisel areenil tegutsenud jõud olid endale koha otsinud ajakirjanduses, erinevate ajalehetoimetuste ümber koondusid ühesuguse mõtteviisiga inimesed (poliitilised tegurid tõukasid Eestis tagant ka väljaannete massituru tekkimist). Tolleaegsed eesti ajakirjanikud pidasid väga oluliseks ühiskonnaelu ühel või teisel viisil mõjutada. XX sajandi esimestel kümnenditel peeti eriti tähtsaks, et väljaanded oma meelsuse välja ütleksid. Kui näiteks Päevaleht kuulutas end erapooletuks, samas juhtivaks ajaleheks, ei jõudnud teised päevalehed ära imestada, kui mõttetu on erapooletus (vt Tallinna Teataja 9.12.1913, Postimees 2.1.1923, Vaba Maa 30.1.1930). Staažika ajakirjanikuna ja samas poliitikuna rõhutas Jaan Tõnisson iseseisva riigi algusaastatel, kuivõrd oluline on Eesti ajakirjaniku roll riigi ülesehitamisel, näitamaks rahvale tema eesmärke ja võimalusi.

Parteilise ajakirjanduse periood jäi Eestis erinevalt näiteks Soomest lühemaks, see algas ka hiljem. Parteiline ajakirjandus õitses Eestis 1920. aastatel, kusjuures sellest sai tõhus ühiskondliku kontrolli süsteem. Samas kisti ajakirjanikke tihti poliitilisse võitlusse. Ajakirjanduse tihe side poliitikaga aitas kaasa ajakirjanikuameti väljakujunemisele demokraatlikus ühiskonnas, kuna igapäevatöö viis sageli eetilise piirini, mida oli vaja hakata teadvustama ja sõnastama. See tähendas ühtlasi oma ametipiiride selgemat tajumist. Näiteks sattusid Jaan Tõnissoni isikus 1933. aasta kriisisituatsioonis konflikti poliitik ja ajakirjanik, temas võitis poliitik.

Huvi ajakirjanduse õiguste vastu ühiskonnas tõusis 1920. aastate lõpuks, mil toimus ajakirjanduse kiire industrialiseerumine. Suurenes kapitali mõju, ajaleht muutus kaubaks. Ajalehed kajastasid samas ajakirjanduse üle peetud kohtuotsuseid ja kommenteerisid ajakirjanduse õigusi ja kohustusi ühiskonna ees. Seda ajajärku iseloomustas tabavalt Vaba Maa toimetaja Eduard Laaman, kes väitis, et Eesti ajakirjandus nagu Eesti riiki põeb liiga kiire kasvamise haigust, mistõttu eesti lehtedes puudub täpsus ja objektiivsus, liiga palju on erapoolikust, protokollilisust ja kuivust. Laaman kinnitas, et ajakirjaniku-poliitiku asemel tuleb Eestiski kutseline ajakirjanik. (Vaba Maa 22.2.1930).

Kutselise ajakirjaniku töö nõudis maailmasõdade vahelises Eestis uusi professionaalseid oskusi. Sageli olid ajakirjanduse vastu algatatud kohtuprotsessid tingitud lihtsalt ebaprofessionaalsusest, mitte ajakirjandusvabaduse piiride küsimustest.

Kutse-eetika

Kutse-eetika probleemid kerkisid esile seda enam, mida keerulisemaks muutusid ühiskonnasuhted ja suurenes ajakirjanduse mõjujõud. 1930. aastate alguses hakati eesti ajakirjanduses rohkem kõnelema avalikkuse ja üldiste huvide teenimisest, laskumata poliitiliste või ärihuvide surve alla. Uusi, nn ameerikalikke töövõtteid Eesti ühiskonda kandes kaasnesid arutlused, milline on ajakirjaniku roll eesti ühiskonnas. Paraku **jäi puudu just erialateadmistest, vältimaks eetilisi libastumisi.**

1930. aastatel Eestisse jõudnud majanduskriisi olukorras tuli kutselise ajakirjanikul hakata konkureerima selle tööjõuga, kes tuli nõ tavalalt ega teadnud ajakirjanikutöö nõuetest suurt midagi. See hoogustas EALi arutlusi selle üle, keda lugeda ajakirjanikuks ja mille alusel seda teha. Ametissepääsemise kontrolli tahtis endale võtta just kutseorganisatsioon, kes muretses ühtlasi ajakirjanike haridusküsimuste ja ettevalmistamise pärast. Oma **eetikakoodeksini** on Eestis jõutud alles **1997.** aastal. Sõdadevahelises Eestis orienteeruti rahvusvaheliste põhimõtete järel (EAList sai 1930. aastal FIJ liige, omaks võeti ka ajakirjanike rahvusvaheline eetikakoodeks), mida enne Vellneri reporteri-õpikut olid tutvustanud erinevad ajalehed.

Ajakirjanduse eneseregulatsiooni vajaduse üle kõneldi Eestis juba XX sajandi algusaastatel. Vahekohtu tegutsemise kohta leidub Eestis vihjeid 1910. aastast, kuid tolaegsest tegevusest on vähe teada. Kindlamast eneseregulatsioonist saab Eestis kõnelda 1930. aastatest, mil EALi juures tegutses **ajakirjanike aukohus.** See oli küll üksnes EALi liikmete tarbeks, kuid oli oma põhimõtetes järjekindel (näiteks visati EAL liikmete hulgast välja endine ajakirjanik Jaan Hünerson, kes ministrina hoidus aukohust kõrvale).

Autoritaarse riigikorra tingimustes ei suutnud kutseorganisatsioon kaitsta ajakirjanikke ajakirjandusvabaduse piirangute eest. Samas ei jätanud ajakirjanikud välja ütle mata, kuivõrd erinev on autoritaarse riigi ajakirjandus vabast ajakirjandusest (informatsiooni asemel propaganda). Ka kutseorganisatsiooni juhid kõnelesid (küll ettevaatlikus toonis) ajakirjandusvabaduse piirangute kahjulikkusest, püüdes samas ametile eriseisundit kehtestada (ajakirjandusseaduse ja trükiseaduse vastavate punktide läbisurumise katsed).

Niisiis kandus Eestis professionaalse ideoloogia problemaatika ajakirjanike prestiiži küsimustelt ametialastele, mida tingisid iseseisvas Eestis toimunud ühiskondlikud protsessid ühest küljest ja ajakirjanduse vormiliselt kiire areng teisest küljest, millele ametialased kutseoskused vajalikul määral järele ei jõudnud. Seepärast kasvas demokraatia kriis 1933. aastal koheselt ka ajakirjanduse kriisiks (seda võiks sõnastada ka vastupidi, kuna nad on nii tihedas seoses), mille tulemusena sai ajakirjandus nõ riigi huvides endale suukorvi. See omakorda valmistas ette pinnase 1940. aasta juunipöördeks, mis aga Eesti ühiskonna ja ajakirjaniku ameti arengu seisukohalt oli juba tunduvalt ähvardavam kõuepily. Rajuhood ei jäänud tulemata, katkestades aastateks ajakirjanduse kui elukutse arengu oma sisemise loogika järgi.

Kokkuvõtvat

“Rahva elusoon tuksub nii lähedal ajakirjandusele”.

Ajakirjanduse roll ja mõju sõltuvad otseselt poliitilisest süsteemist, milles ajakirjandus toimib. Tsaari-Venemaa tingimustes puudus Eestis poliitiline avalikkus, ajakirjanduse politiseerumine oli pärsitud: ajakirjandus ei pääsenud mõjutama ei poliitilisi otsuseid ega otsustajaid. Ometi kasutasid XIX sajandi ajalehetoimetajad ära avaliku sõna jõudu, organiseerimaks Eesti seltsielu. Seltside kõrval sai ajaleht kohaks, kus eestlased said osaleda avalikus arutelus. Eestlaste poliitiline ärkamisaeg langes 1905.-1907. aasta revolutsioonipäevile, kui eesti ajakirjandus astus esmakordselt avalikult välja tsensuuri vastu (vastuhakanud ajalehed suleti). Ajalehtedest kujunesid järkjärgult erinevate poliitiliste rühmituste häälekandjad (nt Postimees – Eesti Rahvameelne Eduerakond). XX sajandi alguses lülitusid ajalehed tänu parteilisusele ka poliitilisse võitlusse. Selgesti ilmnas ajalehtede toetuse olulisus linnavolikogude ja Vene duuma valimiste aegu.

Laiema tegevusvabaduse said poliitilised parteid seoses riikliku iseseisvumisega. Sellega langes ühte põhiseadusega garanteeritud sõnavabaduse nautimine. **Suured parteilehed** nagu Postimees (Rahvaerakond), Vaba Maa (Tööerakond), Rahva Sõna (sotsialistid), Kaja (Põllumeestekogud) hakkasid kaasa rääkima riigi poliitikaelus. Esindades valitsuse- ja opositsiooniparteisid, seostusid ajalehed esmakordselt riigivõimuga. Ajakirjandus ja riigivõim olid omavahel lähedalt seotud ka isikute kaudu: paljud poliitikud (nt Jaan Tõnisson, Konstantin Päts, Otto Strandmann, Ants Piip) olid varem olnud ajakirjanikud või tegutsesid ajakirjanduses ja poliitikas samaaegselt. Ajakirjanduse eest suletud valdkondi 1920. aastatel praktiliselt ei olnud, tõkestatud oli vaid riigikorrale otseselt ohtlik propaganda. Ajakirjanduses nähti nii riigi ülesehitamisel kui selle kestmajäämisel olulist demokraatlikku vahendit.

Sõnavabadust hakati piirama 1930. aastate majanduskriisist tulenenud demokraatia kriisiga seoses. Kaitseseisukorra seadused andsid sisekaitse ülemale erakorralisi volitusi ajakirjanduse suhtes, mis ulatusid kuni põhiseaduslike õiguste tühistamiseni. Eesti ajakirjanduse professionaalne areng jäi alla poliitilisele ja turusurvale. Riigivõimu ja ajakirjanduse suhted olid selgelt määratlemata. Mitmeparteilise ajakirjanduse lõpp saabus autoritaarsele valitsemiskorrale üleminekul 1934. Ajakirjandus allutati riiklikule kontrollile läbi Valitsuse (hiljem Riikliku) Propaganda Talituse, hakati jälgima väljaannete meelsust ja lojaalsust. Kaitseseisukorraga kehtestatud piirangud ajakirjandusvabadusele kirjutati sisse trükiseadusesse. Avalikkus jäi ilma informatsioonist, mis olnuks vajalik poliitiliste otsuste tegemiseks ja nendest aru saamiseks.

Kasutatud materjal

See raamat põhineb suures osas Anu Pallase magistritööl.